

29
ÉRTEKEZÉSEK.
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL.

SZERKESZTI

GYULAI PÁL.

OSZTÁLYTITKÁR.

III. KÖTET. — I. SZÁM. 1872.

COMMENTATOR COMMENTATUS.

TARLÓZATOK

HORATIUS SATIRÁINAK

MAGYARÁZÓI

UTÁN

BRASSAI SÁMUEL,

R. TAGTÓL.

Ára 70 kr

PÉSTEN.

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1872.

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

<i>I. Szám:</i> Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l.	Ára 12 kr.
<i>II. Szám:</i> Adalékok az attikai törvénykönyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l.	12 kr.
<i>III. Szám:</i> A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l.	20 kr.
<i>IV. Szám:</i> A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l.	15 kr.
<i>V. Szám:</i> Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása. Toldy Ferencztől. 1868. 15 l.	12 kr.
<i>VI. Szám:</i> A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l.	12 kr.
<i>VII. Szám:</i> Geleji Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l.	60 kr.
<i>VIII. Szám:</i> A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l.	1 frt 20 kr.
<i>IX. Szám:</i> Adalékok a régiebb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen színdarabjai 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthori István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l.	1 frt 20 kr.
<i>X. Szám:</i> A magyar bővített mondat. Brassai Sámuelről. 1870. 46 l.	30 kr.
<i>XI. Szám:</i> Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l.	25 kr.

Második kötet. 1869—1872.

<i>I. Szám:</i> A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l.	10 kr.
<i>II. Szám:</i> A tragikai felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l.	20 kr.
<i>III. Szám:</i> Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Joannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l.	30 kr.
<i>IV. Szám:</i> Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finály Henrik l. tagtól. 1870. 47 l.	30 kr.
<i>V. Szám:</i> Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l.	20 kr.
<i>VI. Szám:</i> Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l.	20 kr.

COMMENTATOR COMMENTATUS.

TARLÓZATOK

HORATIUS SATIRÁINAK

MAGYARÁZÓI

UTÁN

BRASSAI SÁMUEL,

R. TAGTÓL.

PEST, 1872.

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

Pest, 1872. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

COMMENTATOR COMMENTATUS.

Tarlózatok Horatius satirái magyarázóí után.

(Felolvastatott a M. T. Akadémia 1871. jun. 5-én tartott ülésén.)

Messe facta, spicilegium
venire oportet. Varr.
R. R. 1, 53.

„Nemesség kötelez¹⁾,¹⁾ int minket is a közmondás. Az a magas polcz, melyet az Akadémia, mint a magyar tudományosság képviselője foglal el, untalan emlékezteti arra, hogy a tudomány uradalmának minden zugát járja el örökös szemével. Hogy kerülhetné el hát figyelmét az a terjedelmes, változatos, kies tartomány : a classica philologia? Ámbár a háládatlan világ igen is kezdi felejteni, hogy az az őshona Europa és Amerika miveltségének²⁾. Sőt, roszakarója szemére vethetné Akadémiánknak is, hogy 39 évi tudományos működésének nagy halmazt tevő gyümölcsei közt alig mutatkozik itt-ott, egy-egy classico-philologiai munkálat³⁾, . . . rari nantes in gurgite vasto.

¹⁾ »Noblesse oblige.« Bizonyos Lévis család-czimer devise-éből származott irodalmi közmondás.

²⁾ Napjainkban ugyancsak neki állottak a szép tartomány feldulásának az »ész« és »tudomány« nevében, mint Vilmos Franciaországnak »Isten« és »nemzetiség« ügyében, hogy ürügynek no mondjam. Félő, hogy azok, kik ama tartomány kövér földjén nyertek növelést és ápolást, úgy járnak, mint Aesopus rókJája, ki akkor kezdte bámolni a terepély tölgyet, melynek odújában lakott volt, midőn egy szélvész által gyökerestől kitépve s ledöntve látta.

³⁾ Itt van egész lajstroma, a miket ez irányban az akadémia közlönyeiben fel tudtam lelni :

Guzsics Isidor-tól : Hellen-magyar litteratura és dramaturgia. — Évkönyv. I. II. III.

E hiány számbavételére Zichy Antal tagtársunknak nem régiben tartott felolvasása nyujta alkalmat, midőn is Horatius *sermo*-inak magyar fordítását bémutatván, a költőről s munkái közül kiválólag és tüzetesen a bémutatottakról figyelemre méltó ismertetésekkel adott. Engemet, többek közt, annyira érdekelt, hogy legott a satirák olvasására adám magamat s az ottan-ottan elébukkanó nehézségek commentariu-sokhoz kényszerítvén folyamodni, nagyobb világ okáért minden mécses meggyújtottam, valahányhoz csak hozzáférhettem. Használat közben arra a tapasztalatra jutottam, hogy mécseseimet gyakran kell szítani és piszkálni, vagy is, kép nélkül szólva, hogy jóllehet számtalanok fáradoztak Horatius szövege körül, mégis mind e mai napig számos az oldatlan bog, a világitatlan vagy ferdén világitott homály, az igazítatlan hiba, a döntetlen kérdés. Meglehet hogy, egyszer-egyszer éppen „sok szakács szóta el az étket“ s az ily esetek számát nem kellene szaporítanunk; de az is igaz másfelől, hogy „több szem többet lát“: és hát ha az enyim is némely helyütt pillantott meg, vagy többet vagy jobbat, mint a satirák magyarázatában elődeimé? Én legalább hizelkedem magamnak, hogy az elmivelt aknából bányásztam ki egyetmást, a mit a commentato-

Czech János-tól: A tudományok állapota Magyarországon az Árpádok idejében. — Évkönyv. II. köt. (Csak egy szakaszuk tartozik ide, a mennyiben a görög és római nyelveket emlegeti.)

Dethier József külföldi tagtól: Augusteon, vagy Nagy Jusztenián óriás lovas szobra. — Évkönyv. XI. köt.

Érdy János-tól: Erdélyben talált viaszos lapok. — Külön kiadvány.

Toldy Ferencz-tól: A m. n. muzeumnak a *Nevelet* által kiadott névtelen deák meseirót magában foglaló addig ismeretlen codexéről. — Értesítő 1854.

Szepessy Imre-tól: Az ó classicai irodalom előnyeiről a gymnasi-umokban. — Értes. 1860.

Télly János-tól: Az Ilias szerzőjének egységéről. — Értes. Nyelv-és széptud. közlöny. III. köt.

Megint: Solon adótvénye. — Nyelvtud. közlemények. VI. köt.

Megint: Az attikai törvénykönyvről. — Nyelvt. közlem. VI. köt.

Szendásy Sándor-tól: Összehasonlító latinszónyomozások. — Nyelvt. közlem. VII. köt.

Megint: Latin orthographiai tanulmányok. — Ny. közl. VIII. köt.

Zichy Antal-tól: Horatius és satirái. —

rok nem birtak kikutatni vagy valódi fém képében csak csilámot hoztak napfényre. Hogy leleményeim melyik rovat alá tartoznak, annak a t. szakgyűlés lesz ezennel bírója. Minden esetre „duplex libelli dos erit.“ Mindenben csak nem hibáztam; az eltaláltakban a satirák jobb értését eszközlöm s az akadémia munkálataiban a classica philologiai értekezések gyér számát egygyel sűritem.

Sze nem előtt főképp a satira-magyarázat eddig legújabb jelentékeny mozzanatát, a Heindorf-Doederlein-féle editiot⁴⁾ tartottam. De a többi közül is a legjelesebbeket⁵⁾ minden alkalommal consultáltam.

És már most hadd fogjak a tárgyaláshoz.

⁴⁾ Des Q. Horatius Flaccus Satiren erklärt von L. F. Heindorf. 3-te Aufl. mit Bericht und Zusätzen von D. Ludwig Doederlein. Leipzig. 1859. 8. — E kiadásban Heind. olvasatai s jegyzétei épen és változtatás nélkül meg vannak tartva.

⁵⁾ A használtam editiók névsora :

Opera Q. Horatii Flacci Venusini — Acronis et Porphirionis commentariis illustrata, admixtis — Aemilii, Modesti, Terentii Scauri adnotationunculis per Georg. Fabricium Chemnic. Basileae. — Tomus alter, (cum) commentariis Laudini etc. Annotat. Erasmi, Manutii, Politiani, Glareani etc. Ba-il. — A végén : »Per Henrichum Petri, mense Septembri, Anno 1555.« fol.

Q. Horatius Flaccus — opera D. Lambini emendatus — nunc ab eo recognitus — Commentariis auctis illustratus. Parisiis. 1567. fol.

Q. Horatii Fl., C. Commentariis et enarrationibus Commentatoris veteris et Jac. Cruquii. Ex officina Plantiniana Raphelengii 4-to. (1311.)

Q. Horatius Fl. ex recensione et cum notis atque emendationibus Rich. Bentleii Amstelæd. 1728. 4.

The Works of Horace . . . with the Original Latin, by S. Patrick. Vol. II. London. 1750. 8.

Q. Horatii Fl. Eclogae . . . restituit Will. Baxter. Recudi curavit J. M. Gesner. Lipsiae. 1752. 8.

Q. Horatii Fl. Opera cum notis variorum. Londini. 1793. II. Tomi. 4.

Q. Horatii Fl. quae supersunt, recens. Gilb. Wakefield. Londini. 1794. II. Vol. 8-min.

P. F. A. Nitsch, Vorlesungen über die klassischen Dichter der Römer. (Horaz. I. II. Bd.) — Folytatta Haberfeldt. (Hor. III. IV. Bd.) Leipzig. 179—18. 8.

Q. Horatii Fl. Opera ad Mss. codices Vaticanos etc. (ed.) Car. Fea. Romae. II. Vol. 12.

Az I. könyv 1. satirájából a kezdő harmadfél vers két észrevételre ad alkalmat, mely mindkettő minket magyarokul érdekel különösen. Egyik az, hogy itt is, mint számos más esetben, a latin idiotismus a magyarral legszebb egyetértésben találkozik. Ennél fogva sokat, a mit a nyugati europai commentatornak mesterséges fogásokkal kell interpretálni, a magyar ifju szórul szóra fordítva megért. Ezt: „... *nemo, quam sibi sortem . . . ratio dederit . . . illa contentus vivat*“, oly latinismusként tartják, a melyre még a rokon görög nyelvben is kevés az analogia, s a melyet hát ők csak casus vagy legalább constructio változtatásával kísértének megértetni, mintha így volna: „*nemo sorte sua . . . delecta . . . contentus*“, vagy: „*nemo illa sorte, quam ratio dederit etc.*“ Igaz is, hogy nyugati europai nyelveken csak is az utóbbi módon szerkeszthetni a tárgyalt mondatot. Úgy de, ha magyar napszámos így szól: „A mennyit ma kerestem, azzal nem ugrom a Dunába;“ vagy ha ezt halljuk: „a mennyi verést kapott, marhának is sok lett volna“; vagy: „a mire leg hamarább bukkansz, lödd meg“ sat. legkisebbé sem akadunk fel rajta. Hanem meglehet, hogy valami, német seren — nem annyira hízott — mint felpuffadt grammaticusunk soloecismusnak fogná nyilvánítani.

A második észrevétel tulajdonképp nem az enyim, hanem egy régi scholiastáé (Acron. et Schol. Cruqu.) a ki ezt, de más értelemben, mint én, jegyzi meg: „*Signatè dixit, ratio dederit, fors obiect. rit.*“ Igazán „signate“, azaz: jellemzetesen és szabatosan, mit bár valamennyi írónk — honor melioribus — a journalistától a költőig, méltatna komoly figyel-

Q. Horatii Fl. Opera omnia recensuit et illustravit F. G. Doering. Tom. I. ed. 4. Lips. 1829. T. II. ed. 2. ib. 1828. 8.

Q. Horatius Flaccus. Recensuit atque interpretatus est J. G. Orellius. Ed. 3. curav. J. G. Baierus. Turici. Vol. I. 1850. V. II. 1852. 8.

Des Q. Horatius Fl. Satiren erklärt von L. F. Heindorf. Neu bearbeitet v. E. F. Wüstemann. Leipz. 1843. 8.

Horazens Satyren übers. von C. M. Wieland. Wien und Prag. 1801. II Bde. 8.

Horazens Satiren. — Lateinisch und deutsch mit Erläuterungen v. D. L. Docderlein. Leipz. 1860. 8.

méro. Mert biz' a mennyi alanyának vagy más határozójának meg nem felelő igét, vagy megfordítva, az igéhez nem illő határozót — des mots étonnés de se trouver ensemble — a mennyi elhíczamadott metaphorát magyar lapokon s hasábokban olvasni kénytelenek vagyunk, annyit külföldi irodalmak termékeiben keresve is — kivált ha az enyhítő „aránylag“-ot is oda értjük — alig kapnánk. Azért, hogy a pongyola közbeszéd — olykor humorból — egy „csepp tüzet“, egy „szikra vizet“ vagy „kenyeret“ hallat, nincs még feljogosítva komoly író, hogy — mint a kezembe legutóbb került lapból, bizony nem keresve olvasám, — a „piano-t kidomborítsa“, az „értelmet tömegesen fejtse“, sem a képviselő szónok, hogy „a hiányt kiigazítsa“, sem végre a költő, hogy „kedvese arczán rózsákat lángoltasson.“ Nincs gyakoribb, mint a metaphorákban tapasztalni, hogy „*amphora caepit institui, urceus exit,*“ vagy ha még csak így volna!

I. 1, 1—3. v. Ugyancsak a nyugati — mint nevezni szokták: alytikus — nyelvek beszélőinek szükséges magyarázni, hogy ebben: *nemo . . . contentus vivat, laudet diversa sequentes*“, a *laudet*-hez a *nemo*-ban rejlő *quisque-t* oda kell alany gyanánt gondolni. Bétékintek egy házhoz s a szakácsné azzal fogad: „Nincs senki a szobában, elmentek hazulról.“ Erre én nem kérdezem „kik?“, hanem megérem a felelettel. Az „ők“ vagy „mindnyájan“ alanyokra mint a magyar-
nak, úgy a latinnak sincs szüksége ily esetben. Kipótolja mind a kettő ösztönszerűleg és mintegy öntudatlanul a világosan ki nem fejezett alanyt. Nincs is egyiknek is az a nyugati nyelvekben okvetlenül megkivántató névmás-alanya egyik személyben is; hanem az én, te, ő sat. mindig *emphatice* jelennek meg.⁶⁾ P. o. valaki azt mondja nekem: „tegnap este északi fény volt, láttad-é?“ Erre kétképp adhatok tagadó választ: u. m. „nem láttam,“ és „én nem láttam.“ Az utóbbiban az „én“ nem csupa alany-helyettes, hanem magában egy kis interjectát képez: „a mi engemet illet,“ vagy „én, a

⁶⁾ *Emphaticus* és *accentuált* nem mind egy. Az »*accentuált*« magyarban, a hol szó*accentus* nincs, mindig *emphaticus* is; de nem ám megfordítva, mint a szövegbeli példa is mutatja.

ki az affélékre ügyelni szoktam“ sat. Mindezekről persze, hogy nyugati anyanyelvű tudósnak, bármely jeles nyelvész is, nincs és nem lehet oly tiszta fogalma, mint nekünk⁷⁾ s onnan keletkeznek aztán az olyforma jegyzetek, milyen pl. a Ladewigé (ad Virg. Georg. 2, 435. Aen. 1, 3. és 5, 457.): *ille dicit oft wie das homerische ὄγῃ zur Hinweisung auf das vorhergehende Subject.*“ E semmit sem mond, mivel 1) csak 3. szem. pronomenre vonatkozik; holott az 1. és 2. személyűek is éppen oly gyakran vannak emphaticè használva. 2) Minden alanynévmásra illik, akár emphaticus legyen, akár se. 3) Nem csak subjectumra mutat vissza a Homerusbeli ὄγῃ ὁ v. ὁ γὰρ; hanem objectumra (Il. 1, 12), dativusra (ib. 1, 73.), genitivusra (ib. 1, 47.), vagy valamely relativum antecedense, mint Il. 1, 139. Legsajnosabb az, hogy az ilyeket aztán, vaktában utána írják a mi magyar kiadóink.

I, 1, 4. A *gravis annis* helyett valaki (in edit. Sandby.) „*gravis armis*“-t javasolt. Akadt pártolója újabban is. Heindorf, bár nem fogadja el, „igen hízeltető coniecturának“ nevezi. Én éppen nem tartom annak; mert ha a *gravis annis* ellen az a kifogás, hogy „tautológiát“ csinál a „*multo iam fractus membra labore*“-val, (mit Doederlein azzal hárit el egyszerűen, hogy *multis* n m „hosszas“-t, sokáig, évekig tartót, hanem csak „sok“-at, sürüt tesz), én azt állítom ellenébe, hogy világos tautologia ám a *gravis armis*; mert katonát fegyver nélkül gondolni sem lehet. „Fegyverrel terheltnek“ pedig nem fordíthatjuk, mert a *gravis* ablativussal, jelesen concret ablativussal kapcsolva, alkalmilag, rendkívülieg „terhelt“-et jelöl; holott a katona rendszeren, szokottan viseli a fegyverét. Hogy ily értelemben használják a latin írók a *gravis*-t, bizonyítják többek közt a következő helyek: *Mille gravem telis* (Ov. Met. 1, 43.); — *Vinculis gravis* (Plin. Ep. 147.); — *Vulnere gravis* (Vell. Pat. 2, 55, 4. Liv. 21, 48. és 36, 20.) A *gravis armis*-nak az idézett helyen való impropriuságát nem figyelték meg a vulg. textus védői.

⁷⁾ Fájdalom! mindent elkövetünk, hogy nekünk se legyen. A német, francia, angol könyvek magyar fordításaiban hemzsegő én, te, ő sat. a nyelvérzék hanyatlására mutat. Mit? midőn egy elhunyt jeles írónk eredeti regényeiben is hasonlót tapasztalunk.

I, 1, 5. *Fractus membra*. — Erre ezt jegyzik a scholiasták: „*Figuratae, sicut pictus acu chlamydem*“: (schol. Cruq.) — *Frequens apud Virgilium haec figura. Sic enim dicitur: Scissa comam, et, Oculos deiecta decoros. Sic et ipse Horatius: Membra sub arbute stratus*. (Porphy.) — „... *id est: fracta membra habens*.“ (Acro.) — Heindorf ezekre így okoskodik: „Ez a szerkezet a görögöktől van kölcsönözve, mint a kikenél a *perf. pass.* oly gyakran visszaható vagy legalább átható értelmű, igazi *perf. medii*. Meg kellene már valahára szünni ezt az accusativust az éppen nem latinos *secundum*-mal, a görögben a többnyire szitugy nem görögös *κατά*-val pótolni.“⁸⁾ — A pótlás lehet nem görögös és nem latinos: azt nem vitatom; de az a mit vele czéloznak, t. i. hogy kifejezzék vagy legalább megközelítsék az accusativusnak a szokott és szabályos helyén — a transitivum verbumok mellett — való értelmétől különböző jelentését, az éppen nem elvetendő se ki nem küszöbölendő fogás. Ha ugyanis a rokon szólamokat: *Coroebus ... galeam ... induitur*; — *Priamus ferrum cingitur*; — *Magicas accingier artes*; — *expleri mentem*; — és jelesen ezeket: *lacer ora*; — *os humerosque deo similis*; — *tremit artus*, összevetjük a Horat. helyével, s a scholiasták hason idézeteivel, meg kell győződünk, hogy a Heindorf elmélete, u. m. a passivum verbumnak reflexiv vagy éppen transitiv értelemben vétele nem futja ki mindnyájukat. Sőt még a legelől idéztöket sem magyarázza ki: sem úgy a mint H. stylizálja, sem úgy, a mint némely mások

⁸⁾ »Eine von den Griechen entlehnte Structur, bei welcher das *perf. pass.* so oft das wahre *perf. med.* ist, mit reflexiver oder wenigstens (sic) transitiver Bedeutung. Man sollte doch aufhören, bei diesem Accusativ im Lateinischen ein ganz unlateinisches *secundum*, im Griechischen ein meistens eben so ungriechisches *κατά* zu ergänzen.« (Heind. ad I. Sat. 1, 5.) — Mikor philologus »unlatoinisch«t, meg »ungriechisch«t emleget, mintha az anyja tejével szopta volna azokat a nyelveket, nem kellene neki magának »undeutsch«-ság, sőt »unlogisch«-ság vétkét követni el azzal, hogy »wenigstens«-t irt gar helyett. Mert az eszmék rende ez: *passivum, reflexivum, transitivum*; s e szerint a transitiv távolabb áll a passivtól, mint a reflexiv. Átalán véve a satirák e leghirebb és tiszteltebb commentatorának, (a ki majdnem 60 év óta dominál,) a jegyzeteit nem jellemi kitünően a szabatoság.

szerkesztik, kik a *passivum verbum* jelelte cselekvény cselekvőségére és mintegy *virtualis* kihatóságára hivatkoznak. Többre megyünk azzal, ha a magunk nyelvéhez folyamodunk s onnan kérünk világot az idegenbeli homály felderítésére. Reményelem nyerünk is, mert különböző kapcsolatban létező latin *participiumok*at magyarra fordítva azt tapasztaljuk, hogy mindeniknek lehet azon egy rag alatt két különböző árnyalatu vagy módosulatu jelentése, melyeket kétképpen is fejezünk ki a magyarban. Így a *stans pede in uno* szólamban: *stans* = állván; a *stans columna*, *stans palus* kapcsolatokban pedig: *stans* = álló. Az első esetben tehát *adverbium*, a másodikban *adjectivum*. Igen, de ezzel csak az *activ. part. praesens*ére nézve vagyunk tisztában; de hát, ha a latinak az *adverbiale participiumot* mult időben kelte venni, akkor mi történjék, miután a latinak *part. praeterituma* a cselekvő formában nincs? A göröghöz menjen-e kölcsön kérni Heindorfként? Ó nem! kitelik az saját kamarájából, úgy hogy a *passiva* formát használja fel *activ* értelemben⁹⁾, s ezt a változtatást az által jelöli ki — félre érthetetlenül, — hogy *accusativus* regimént csatol hozzája. Így keletkeznek aztán az olyféle szólam-szerkesztvények, a melyeket e szakasz élén idéztem a scholiasták nyomán, melyeket mielőtt elemzésem igazolása végett magyarra fordítnék, hadd ismétljem egy más helyen is már említett észrevételemet. Ez az, hogy valamint általában a *verbumban*, úgy ebben a fél-igében — (azért „részesülő“ a neve) — is a meg, el, fel, le sat. úgy nevezeti igekötők a cselekvény teljesedésbe mentét, meg történtét jelölik, és így az egyszerű igék *adverbiale participiumait* mult jellemével ruházzák fel. Így: „l á t v á n“ a cselekvényt jelenbe, azaz: a mondatbeli *finitum verbumával*

⁹⁾ Nem oly merész ugrás vagy értelem csavarás ez, a milyennek egy tekintetre látszhatnék, a latinban, hol a *verbumok* egész osztályának — a *deponensekének* — *passiv* ragjai vannak *activ* és *transitiv* értelemmel. Ezekről jegyezzük meg ezuttal, hogy mind jelen (*ns*), mind mult (*tus*) részesülők levén — legalább névszerint, — 1) az *ns* raguak ritkán vagy soha sem fordulnak elő *adverbialis* értelemben; 2) hogy ezt a szerepet a *tus* raguak viselik, még pedig a körülmények szerint hol jelen, hol mult értelemben. Ennél fogva *praesens* és *praeteritum* neveik csak mint *adiectivumok*at illetik meg.

egykoru időbe helyzi. Meglátván, ellátván, bólatván ellenben a velök jelölt cselekvényt az illető verbumét megelőzőnek és bévégzettnek képzelte. Most már fordítsunk: „*Scissa comam muros . . . petit*“ = levágván a haját, szalad a falakra; — „*oculos deiecta decoros*“ = szemérmes szemét lesütve; — „*membra sub arbuto stratus*“ = tagjait a bokor alatt elnyujtva. Tegyük még hozzá: „*Evandrus dextram complexus euntis inhaeret*“ = jobbját megölelve (karöltve) hozzája csatlakozik (Virg. Aen. 8, 558.); — „*dextram amplexus inhaesit*“ = az imónti¹⁰⁾ (ib. 8, 124); — „*Pussis aram complexa capillis*“ = kibomlott hajával körülfogva (ölelve) az oltárt (Ov. Met. 9, 772.); — „*quasi pertaesus ignaviam suam*“ = min'egy megrestélve (megátallva) a hanyagságát (Suet. Jug. 7.)

És mind a mellett, hogy ezen elemzés¹¹⁾ ellen senni

¹⁰⁾ Ezekben az idézetekben előforduló *haeret*-re nézve Virgilius magyarázóival hibát követtetett el az eruditio. Örvendettek hogy ismét egy előképet állíthattak Homerusból a szegény latin költő eleibe, kit ők az *imitatorum servum pecus* egy tagjául szeretnek minden megragadható alkalommal bémutatni; s örömiükbe a *haeret*-nek s *inhaesit*-nek hamis értelmet adtak, csak hogy a görög idézetnek: ἐν δ'ἄρα οἱ φῶ χειρὶ, megfelelőjen, ha Procrustes ágyára húzva is, a Virgiliusbeli hely. A commentatori eljárást jellemzi az is, hogy Heyne után írta ki mindonik a Homerus vers-törödékkét, s minthogy amaz az éneket s verset nem idézi, ők se vették magukra azt a fáradságot, hogy kikeressék az Il. 6, 253. verset. Ez ugyan a Virgilius helyére nem talál, mint az Il. 1, 361. versből: χειρὶ μιν χερτέρηεν sem; mert itt és ott a verbum tisztán a *χειρὶ*-vel van construálva; holott a *haeret*-nél és *inhaesit*-nél előbb *ei*-t kell bétudni, mely pronomen akár a *manus*-ra akár arra vonatkozhatik a *ki* é a *köz*. Heyne az elsőt tartja, én az utolsót. Mert ez természetesebb constructiot ad és *haeret* s *inhaeret* valakihez vagy valamihez való ragaszkodást jelent, de *prehendit*-et soha sem. Ennek csak *következő* lehet a *haeret*. Végre ebben az értelemben az *amplexus* és *complexus* után a legszenvedhetetlenebb tautologon lenne.

¹¹⁾ Erre vonatkozva, hadd mutassam meg, mily befolyással van a commentatorra az ő anyai nyelve. Egy felől láttuk, hogy a szövegben közlött elemzésre egyenesen a magyar nyelv vezetett. De másfelől azt állítom, hogy német philologus anyanyelvénél fogva nem bukkanhatott rá. Elsőben is jóllehet megvan a német particip. praesensnek mind a kétféle — adverbialis és adiectivus — jelentése, de ezt a kettőt grammaticai formák választják el élesen egymástól. Az első értelemben mindig ragtalan; a másikon szükségképp ragos. *Stans pede in uno* = Auf einem

kifogás nem lehet, általános elméletnek a szóba vett szerkezetekre nézve nem fogadhatjuk el. Mert ime, az egészen hasonló „*fractus membra*“ és „*pictus acu*“ szólamoknál is már megtagadja a szolgálatot. Meg; mert itt nem fordíthatjuk“ : „(„a katoná) megroncsolván a tagjait (azt mondja); sem ezt : „*Coroebus kihimezvé n a mentéjét*“ egyáltalában sehol, a hol a mondat alanya megint mint alany nem vonatkozik a participiumra is. Még kevésbé lehet alkalmazni azokra a példákra, melyekben az accusativust regáló passivum vagy intransitivum verbum nem participium alakban jelenik meg, mint : *tremit artus* stb. Nincs hát más mód, hanem vissza kell térnünk arra a porhorrescált elméletre, hogy az intransitivum verbumokhoz csatolt accusativusoknak a transitivumokkal párosultakétól különböző értelmök, jelentésök van. Az ilyeket hát a tárgyalt esetekben, latinul interpretálva, kénytelenek vagyunk — alkalmasabb v. „latinossabb“ praepositio hiányában — *secundum*-mal vagy *quoad*-dal egészíteni ki, akár tessék Heindorfnak, és más pedantnak, akár sem. Magyar fordításukban pedig, ahöz képest, a hogy nyelvünk szelleme engedi vagy kívánja, hol rendes (*t*-ragu) accusativussal, hol más alkalmas határozóval fejezzük ki. Pl. *Tremit corpus* = egész testé b e n reszket.

Fusse stehen d; *stans columna* = Die v. eine stehende Säule. Latinban és magyarban ez nincs. Másodszor, a németnek activum participiuma se egyik se másik értelemben nincs. Annyira, hogy az egyetlen egy kivételt: der Bediente, a német kimagyarázhatatlan anomaliának tartja. Legyen szabad még egy más példát hozni fel a feljebbi állítás bizonyítására. A szanszkr(i)tisták sokat vesződnek a *tvá* és *ya* ragu adverbiale participiumokkal, melyek értelmökben tökéletesen egyeznek a *mi va, v á n*; *ve, v é n* ragu hasonnemü részesülökkel. Csupán az a használatbeli csekély különbség van köztük, hogy amazok a szófűzésben szabadabban mozognak, nem kellvén — mint a miénkeknek — szükségképp az azon mondatbeli alanyra vonatkozniok. P. o. »Ezt hallván, a kincstartó elészó-littatott« (Vetalap. Lassen Anth. 2. l.), melyben a »hallván« nem a »kincstartó«-ra, hanem a jóval elébb említett »király«-ra vonatkozik. A híres Humboldt Vilmos terjedelmes értekezést irt (Schleg. Ind. Bibl.) a szóba vett formáról s utójára se bír egészen tisztába jöni vele. Egészen s tökélyesen — már elméletileg — a többiek sem értik, mi kitetszik abból, hogy egyikök nem azt a nevet adja neki, a mit a másíku. *Gerundium, absolutivum* sat. járják rendre.

I, 1, 7—8. *Horae momento aut cita mors venit aut victoria laeta.* — Az első *aut*-at Bentley vette fel bizonyos kéziratokból és Lambinussal egyetértve: „ut elegantius et magis Horatianum.“ („Concinnius“ Lamb.) Az utána következő editorok a felhozott indokot nem találták elégségesnek a változtatásra a vulg. és a codexek nagyobb s jobb része ellenében. Heindorfon kívül mind kihagyák az *aut*-at, s ő is nem azért vette fel, a miért Bentley, hanem a következő okát adja: „Mikor csak némiképp különböző két eszme van összekötve vagy elválasztva, a latin nyelv szokás azt kívánja, hogy az *et, neque, vel, aut* megkettőztessenek“¹²). Itt előbb tudni kellene, mit ért tulajdonképpen Heindorf ez alatt a szabály alatt. Mert, szó szerint véve, nincs oly két szó, a mit az író összekötni vagy elkülöníteni jónak lát, a melyek alá foglalt eszmék „csak valamennyire különbözők“ nem volnának; miből aztán a lenne a következő, hogy latin nyelv szokás szerint *et, neque, vel, aut* szócskáknak mindig kétszeresen kellene előfordulni. Az sem sokat világosít, a mit tovább ír e helyre vonatkozólag azon comm., hogy t. i. „az egyik eszme vigasztaló, a másik örvendetes“. A H. indoka hát, ha nem rosszabb, de nem is jobb a Bentley-énél s ha elfogadta az emendatiót, kár volt annyi szót szaporítani érte. Általában oly szabályt, mely a mondott coniunctiók egyes volta vagy kétszerezése felett elméletileg határozzon, kitalálni nem lehet: nem is szükség, mert az az író intentiójától függ. De lehet megfordítva itélni, hogy kettőzött coniunctio tökélyesen coordinált dolgokat jelöl. E tekintetben azt jegyzi meg Doederlein, hogy a *cita* és *laeta* közt nincs meg a kívánt coordinatio; hanem a tengerész-kalmár hosszas, kinzó félelme s a katona gyors halála közt van az ellentét, s az utóbbihoz ráadás gya-

¹²) Ha homályos, nem én vagyok az oka, mert itt az író szavai: »Nicht wie Bentley sagt *elegantius* und *magis Horatianum* ist dass das von ihm aus Codd. aufgenommene erste *aut*, sondern dem Sprachgebrauche gemäss, nach welchem, wo zwei nur einigermassen verschiedene Begriffe verbunden oder getrennt werden, gewöhnlich das doppelte *et, neque, vel, aut* eintritt.« — A »nur einigermassen« háromfélét tehet: 1) ha csak valamennyire is; 2) csak valamennyire, azaz igen kevésbé; 3) csak bizonyos tekintetben. Melyik már az igazi?

nánt járul, hogy : „aztán még győzhet is“. Az elismert tekintélyű „Cod. Blandinianus vetustissimus“ sem tud az e'ső *aut*-ról semmit.

És most már azt vélnők, hogy minden tekintetben *salva res est*. Azonban mind a Heindorf gyenge védelme, mind Doederlein erős támadása daczára, azt sugja nekem a magyar nyelv, hogy a vitatott helyen két *aut*-nak kell lenni. Tagadhatatlan ugyanis, hogy ott ez a gondolat van kifejezve „egy pillanat alatt, vagy ide oda, eldül a dolog.“ Érezzük hogy ez a kifejezés az első „vagy“ kimaradtával felettébb sokat vesztené erejéből. Sőt azon esetben, ha a „dül“ mindjárt az „ide“ után következne, mint a „venit“ következik a *cita mors* után; okvetetlenül szükséges volna az első vagy — „De hát a *coordinatio*?“ kiáltja nekünk Doederlein — pöre végvesztére. Mert okoskodását ez új világnál megvizsgálva, két hibát fedezek fel benne : a *coordinatiót* igen szükön s az ellentétet hamisan mérte. Nem csupán a két epithetont, hanem a jelzett két eszmét : a *cita mors*-ot és a *laeta victoria* kell megfelelőknek venni s ezek kétségen kívül *coordináltak*. Aztán a „*iactantibus*“-ban rejló hosszás, válságos időszaknak a „*momento*“ s nem a *cita mors* mint D. állítja, az ellentéte. A kétfelé ágazás pedig, mi a két *aut*-ot kívánja a *momento* után kezdődik. Éljen hát az *aut—aut*!

I, 1, 20—23. E helyet megfontolva azt kell felkiáltanom a „példa beszédek“ írójával, hogy : „nemzetség elmulik és nemzetség jő; a hiba pedig örökké megmarad.“ Ime, *commentator* elmulik és *commentator* jő s egyik se veszi észre, hogy baj van; következőleg egyik sem iparkodik elenyésztetni — mert nem Horatiustól van — a 20—22 versekbeli hibát : nem egyet, hanem hármat. Azok ugyan is a szokott *interpunctióval* olvasva s a szokott jegyzetek magyarázata szerint értve, vagy nem értve, — tisztesség, becsület, de igazság is — sületlenek. Mert bizony ezt a gondolatot : „Megérdemlenék, hogy Juppiter hátat fordítson nekik!“ így stílyezni : „Mi az oka, hogy Juppiter méltán hátat ne fordítson nekik?“ meglehetősen sületlenség volna. Már pedig az *editio*k szövege kivétel nélkül ezt adja a Horatius tollába. A Horatiuséba! kire tökélyesen illik az a dicséret, a mit ő mond Ho-

merusról: „*Nil molitur inepte!*“ És mily könnyű a bajon segítni! Csak azt kell meggondolni, hogy a „*Quid causae est?*“ nem az utána, hanem az előtte valókra vonatkozik, és így a 22. v. végén „*inepte*“ álló kérdő jelet onnan kitörülve az *est* mellé kell áttenni. T. i. így:

Quid statis? Nolint. Atqui licet esse beatis!

Quid causae est? — Merito quin illis Juppiter ambas

Iratas buccas inflet, neque se fore posthac

Tum facilem dicat, votis ut praebat aurem.

A gondolatmenet a következő: „Azok nem akarnak sorsot cserélni; holott előttük áll, tőlök függ ohajtásuk szerint boldogoknak lenni:“ „Mi dolog ez“? vagy „Mi lehet az oka?“ (De nem kérdelem, mert léhaság volt az egész ohajtás; hanem) „Megérdemlenék, hogy Juppiter“ sat. *Quin* nem vet akadályt; mert hiszen az nem teszen kirekesztőleg: *qui non-t, quo non-t, quia non-t v. ut non-t*. Egy széles értelmű *adversativa particula* az, mely jókora szakadást bír áthidalni s az átmenetet eszközölni. Értelmei a többek közt: *immo, nih ilominus*, és a mi ide kiválóan illik: *sane, omnino*. Mindnyájokra számos példánk¹³⁾ van; hanem csak az utolsókra idézem Plautusból (Merc. 2, 3, 77): *Hercle, quin tu recte dicis: et tibi adsentior ego.* Ugyanott (5, 4, 47.): *Hercle, quin tu recte dicis: eadem brevior fabula erit* — Terent. (Haut. 891.) CH R. *Ain. tu? MEN. Quin tu ausculta* = *n o d e* hallgass meg. — Id. (Adelph. 248.) „*Nunquid vis? quin abeam.*“ = Van-e még valami mondani valód? mert különben elmegyek. — És ugyan Terentiusnál a következőkben a *quin* elé oly forma gondolatot szükség közbeszúrni, a melyet feljebb tevék fel magyarázatul a Horatius kérdéses helyére: *Quin tu uno verbo dic, quid est, quod me velis?* (Azaz: Ne keríts olyan nagy feneket a dolognak), „hanem mond meg egy szóval“ — (röviden) „mit akarsz, hogy cselekedjem?“ (And. 45.) Tán rosszul is neveztem „közbeszúrás“-nak, mert, igazabban, benne rejlenek mind azok a *quin*-ban, egy vagy más alakban.

Második hiba a commentatorok részéről az, hogy hall-

¹³⁾ Egy rakásat egy végtiben l. Plaut. Cas. 3, 4, 9–19. Hely és idő kimelésből nem irom ki. Megérdemlik a felkeresést.

gatnak a „merito“ constructiójáról és nem mondják meg, hogy kétképp lehet construálni: u. m. akár *iratus*-sal, akár *inflet*-tel kapcsolni. Minden esetre *inversio* van, mert a mondat *coniunctio*ja: *quin*. A szórend az első esetben: *quin illis merito iratus Juppiter ambas buccas inflet*. A másodikban: *quin merito inflet illis iratus Juppiter ambas buccas*. Hogy melyik felel meg inkább a költő *intentió*jának, azt egyedül ő tudná, hogy a *commentatoroké* egyik *constructio* sem, azt én merem megmondani.

Ámde ez csekély nemleges hiba, ahoz a *positiv* baklövéshez képest, melyet kivétel nélkül kell szemére lobbantannunk a magyarázók egész hadának. A *pofa* *felfuvását* ők *h a r a g r a* magyarázzák: „*Buccas inflet, id est, irascatur nam buccas inflant, qui irascuntur*“ (*Scholiastae et alii*). *Posito, non concessio*, hogy: *buccas inflet* = *irascatur*, helyettesítsük omezt a szövegben; mi lesz? Ez: „*Quin illis Juppiter iratus irascatur*“! Ily *szembeszökő tautológiát*, ily *nevetéséges ineptiát* *Horatiusnál* feltenni lehetetlen! De éppen nem is *kényszerít* semmi *reá*, mert az egész *synonymia* csak *ingyen ráfogás*. Soha egy *commentator* se látta, mert nem is láthatta, hogy valaki *haragjában* „*felfűtta volna a pofáját*“¹⁴). Aztán nincs is példa semmi *nemzet irodalmában*, a *latinban* és *görögben* bizonyosan nincs, — hogy ilyen *értelemben* használta volna valaki ezt a *kifejezést*¹⁵). Ellenben kétségtelen,

¹⁴) A „*fuvás*“ maga ellen nem igen volna kifogás, mert *hisz’ ott a dúlfúl*, valamint ez is: *fú m é r g i b e n* (»*Vor Zorn schnauben*« *Doed. ford.*) Ugyde az egyszerű *fuvás* és a *pofa felfuvása* csak *hangban rokonok*, s ezt a *viszonyt* is *elenyésztethetni*, ha az *utóbbi* a *pofa kidüllesztésének* mondjuk. Tudva van ellenben, hogy a *hiu, kevély embert felfuvalkodottnak* hívják *magyarul*, s erre még egy *rakás nyelvben* van *analógia*. »*Neki fujja magát, mint a poczokos béka*« (*Közm. a M. Ny. Szót. szerint.*) Erdélyben az *önhitt, büszke emberről a pöfög, pöfögő* szavakat is használják, melyeket az *imént idézett szótár* így *elemez*: »*pöf pöf* hangon fujja ki teli pofáját.«

¹⁵) *Hunem* van más — *hasonlóképp átvitt* — *értelemben*. *P. o. »dic tibi quis sis, Orator vehemens, an Curtius et Malho buccae,* (*Juven. 11. 34.*) *A buccae-t* *Forcellini* így *értelmezi*: »*inepti declamatores et viles rabulae, quis inflatis buccis in foro latrant.*« Egy régi *scholiasta* meg így: »*Jactatiunculi, qui tantum buccas inflant, et nihil dicunt.*« — *Hol itt csak árnyéka is a haragnak?*

hogy görögben a dölyfös, kevély, gögös emberről mondatik a: τὰς γνάθους φυσῆν; s már H. Stephanus figyeltette „Thesaurus“-ában az interpreseket, hogy ez a jelentés elüt a Horatius helyének tulajdonítottól. De hasztalan! Sőt Forcellini mind a Lambinus mind Stephanus jegyzetét kinyomatta egymás mellé, mint valami szépen hármonizáló dolgokat s a német criticus kiadóknak, kik különben Forcellinit igazítgatni szokták, nincs semmi kifogásuk ellene. Heindorfunkat csak egy kis bámulásra ösztönözte a Stephanus észrevétele. „Méltó még is megjegyezni“ — írja — „hogy a haragnak e helybeli tréfás kifejezését Demosthenes a kevélységről használja.“¹⁶⁾ Ez ellen megint a II. igazgatójának Doederleinnak nincs szólója. Pedig nem „megjegyzésre“, hanem igazításra „méltó“ az a magyarázat s a „különbség“ nem létezik, miután Horatiusnál is éppen csak kevélységet jelöl a „*buccas inflat*.“ A hely értelme oda megy ki, hogy „a megharagudott Juppiter az ő kegyességét becsülni nem tudó, vagy felhasználni nem akaró *mercator*-nak és *miles*-nek kevélyen hátat fordít, azt mondván, hogy őt többször nem tesz bolonddá!“ A ki nagy urak közt forgott valaha, tudja, hogy büszkeségüket semmi annyira nem sérti, mint az, ha leereszkedéseket nem méltányolják vagy éppen kegyüket fitymálják. Juppiter oly képpel fordulhatott el az elébb kegyeltektől, mint az angol prince-regent Mad. Staëlthől, midőn ebédre hívta meg s az azt felelte, hogy akkorra máshová ígérkezett. Az adomát beszélő Fürst Pückler-Muskau derekasan meg is leczkézi hibájáért a tudósnőt. (L. Briefe eines verstorbenen.)

I, 1, 23—24. „*Ne sic, ut qui iocularia, ridens percurram*:“ — melyik magyarnak (latinul tudónak, persze,) ne jutna erre rögtön az az egyszerű értelmezés eszébe: „hogy ne üssük, vétsük el csak tréfával a dolgot“? Körülbelől így

¹⁶⁾ »Bemerkenswerth bleibt es, dass der hier scherzhafte Ausdruck von Zorn bei Demosthenes von der Hoffarth gebraucht wird.« Demosthenes locusa, melyet az interpresek Stephanustól fogva mind egyik a másik után irtak ki, ez: »καὶ ὁ γεγραμματοῦχος Ἀισχίνης, ἔπει τις, εὐθέως ἐχθρὸς, καὶ κακῶς φησὶν ἀτιχόνειναι, καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς πορεύεται θοιμάτιον καθεὶς ἄχρι τῶν σφυρῶν, ἴσα βαλῶν Πυθολαεῖ, τὰς γνάθους φυσῶν (De falsa leg. 442, 12—16. ed. Reiske.)

értették azt a satiráknak nem magyar olvasói is, és a mi nehézség a constructióban néálán lett volna, ez a kis elemzés: *ne sic, ut qui iocularia (tractant), (rem) percurram, ridens*, elég alkalmas módot nyújtott az elháritására. Igy állott az ügy a scholiasták kora óta, és merőben felesleges bölcseség, igazabban pedántság vala Doederleintől eléállani azzal a — látszólag — új gondolattal, hogy a „hangsúly a *per-en* fekszik, mint a mely azt tenné: elöltől fogva végig és ez által tiltakozni akart a költő, hogy ebből a *comicus* kitérésből ne ítéljen az olvasó s ne gondolja, hogy az egész *sermo* csupa elmefuttatás (*Posse*) lesz.“ Erre én csak azt kérdelem, miért kelljen azt egy jelentéktelen szótagocskában keresni, a mi az egész mondat értelme? Ebben a Spitzfindigkeitekben ártatlan volt Horatius. Ugy látszik, azonban, hogy Doederleinnak ezt az eszmét Baxter sugallta e jegyzetével: „*Percurram*: Metaphora a campo vel circo; h. e. *decurram ad metam usque*.“ *Lexiconba* va'ó az ilyen, nem *commentariusba*.

Még egy jeles példája a meddő rendszereskedésnek a német *commentatorok* töprenkedése azon, hogy vajon a 29. versbeli *caupo, miles, nauta* ugyanazon rovatokat jelölik-e, a melyek a feljebbi 5—10 versokban vannak emlegetve? És hogy van, hogy itt csak három „Stand“-ról szól az elébb felhozott négy közzül? — A különtöző véleményekre Doederlein azt a végítéletet hozza, hogy „Horatius a *nemo*-ban igen is kijelenti, hogy ő minden rendű emberekről akar szólni; de (5—10.) csak négy rendet veszen fel például, és itt a 29. versben mindnyáját ki akarja egészíteni. Az *ille*-vel a feljebbiek közzül egyre hivatkozik s a *hic caupo*-val az ötödiket, az üzlet emberét akarja jellemezni.“ Hálátlan vesződség! A két hely közt semmi ily viszony nem létezik. Az elsöben az elégedetlenségre két ellentétet hoz fel például s erre négy egyén kellett. A másodikban nem az elégedetlenséget, hanem az állapot javítására való igyekezetet veszi tekintetbe a költő s amazoktól függetlenül állít elé ismét négy példát, s hogy itt is négy, ott is négy, az — *D.* szavajárásaként — merőben „irrelevant.“ Hiszen, nem akart Horatius *Socialismus* tankönyvét írni.

A 49. versbeli *alter*-ről azt írja Heindorf, hogy „igy kell érteni: *ein zweiter*.” — Igaz, hogy grammaticusok és lexicographusok az *altert* és *aliust* így különböztetik meg: „*alter* kettő közül egyik; *alius* többek közül valamelyik.” De minthogy *alter* helyett *aliust* is olvasunk, ha megfordítva nem is; tehát ennél alkalmazhatóbbnak találom azt a megkülönböztetést, hogy *alter* egyénit, *alius* nem; vagy legalább az első inkább, mint ez utóbbi. *Alter*=a másik, egy másik, más valaki, más akárki. *Alius* egyszerűen=más. Horatius, midőn *alius*-t *alter* gyanánt akar használni, az egyénitő *quisquam*-ot, vagy, tagadólag, az *ullum*-ot ragasztja melléje. „*Ut melior vir non alius quisquam*.” (Sat. I, 3, 32—33). — „*Ut hoc non magis ullum aliud*.” (ib. 8, 48—49.)¹⁷⁾ Már csak azért is haszontalan amaz oldobandó különböztetés, hogy akár *alter*-t akár *alius*-t használjuk, mindig csak is kettőről van szó, miután mindenik singularisban van: t. i. az egyikről és a másikról. *Unus et alter*; *hic et alius*. Utoljára is csak az adott alapot a bévett értelmezésnek, hogy *alter*-nek nincs pluralisa, *alius*-nak van.

I, 1, 43. *Quod si comminuas vilem redigatur ad assem*. — Ha áll a scholiasta interpretatioja: „*Avari responsum dicentis, nisi defossam pecuniam servet, futurum ut eam usque ad assem consumat*,” — a mint hogy nem is igen lehet kételkedni benne, — miképp teheti kérdésbe Heindorf: „Vajon itt a *quod*, particula-é (*quod si*, ha pedig), vagy pronomen-é helyett: *at si id?*“¹⁸⁾ Mi erre azt feleljük, hogy sem egyik sem másik, hanem mint száz esetben *quod*=*quia*. Mert ha az idézett vers felelet: a *quod* a *quid juvat*-nak felel meg; e pedig csak a *cur?* körülírva. „Mi haszna hogy elásod a kincsedet?” vagy „Miért ásod el a kincsedet?” S erre természetes a viszonzás: „Mert ha elköltjük, utoljára csak egy

¹⁷⁾ Madvig (Lat. Spr. f. Schulen. §. 496.) a két példából, kétségkívül memoriae lapsu, egyet vegyít, az utóbbi helyét idézve. Csak azért említem meg, hogy, ha ezt magyar tenné, mindjárt ott lenne az »ungarischer Leichtsinne« vagy »asiatische Nachlässigkeit« vádja!

¹⁸⁾ Minthogy nem is értem igen jól, hadt álljon itt az eredetiben: »Ist *quod* hier die Partikel (*quod si*, wenn aber), oder das Pronomen für *at si id?*«

fillérünk marad.“ Nincs is ez értelemben semmi szükség a Doederlein dictatori döntvényére : „Világos, hogy *at si*; mert *quod si* mindig a nagyon ritka *si igitur* gyanánt van mondva“¹⁹⁾. Ez homályos is, rossz is, és szintugy nem helyeselhetem a következő követelését az utóbb nevezett commentatornak, mely szerint a következő versbeli *id* „csak a *comminuas*-ra vonatkoznék és a viláért sem a *redigatur*-ra is.“ Hiszen csak ugy lesz elegendő eroje a költő replicájának, ha az ellenvetés legvégsőbb következményét is megengedi feltételképp.²⁰⁾

De hát ha éppen nem is lenne úgy, a hogy feljebb cum restrictione megengedém? Hát ha a szóba vett 43. vers nem az „*avari responsum*“? És nekem erős a gyanum, hogy valóban nem is az, hanem folytatása a *quid iuvat*-tal kezdődő kérdésnek, mely aztán csak az „*acervus*“-sal végződne. Legszilárdabb támasza véleményemnek a „*comminuas*“ és két okból. Egyik az, hogy ez a verbum 2. személyben van, éppen úgy, mint az előtte és utána valók²¹⁾: úgy hogy, ha elfogulatlanul s elmagyarázatlanul olvassa az ember, önkénytelenül az elébbi szavak folytatásának s az utána valók előzményének veszi. Nem is képzelhetni, hogy ha interlocutorral akarta volna mondatni a költő, ki nem jelölte volna vagy egy, vagy más móddal : legagyszerűbben mindjárt a „*comminuam*“-mal, minek azonban még elvétett nyoma sincs a kéziratokban. Továbbá a bévett magyarázat oly értelmet tulajdonít annak a verbumnak, a melyben soha semmi locusban sem fordul elé; mintha t. o. *comminuo*==*diminuo* volna. *Comminuo*==elaprózom, miből az elköltöm et semmiképp ki nem hozhatni; de ki ám, minthogy pénzről és „*as*“-ról van szó, a felváltom-ot²²⁾ „Mire neked az elásott arany és ezüst

¹⁹⁾ »Offenbar für *at si*; denn *quodsi* . . . vertritt immer die Stelle des so seltenen *si igitur*.«

²⁰⁾ Az »*at si*«, különben, sem nem a Heindorf, sem nem a Doederlein találmánya, hanem már Lambinus commentálja ugy a *quodsi*-t: természetesen a scholiasta interpretatio;a nyomán.

²¹⁾ *Te iuvat*, értelmére nézve éppen ugy 2. személyű, mint : *te pudet, te poenitet sat*.

²²⁾ Ismét anyanyelvünkhöz folyamodva, azt tanuljuk belőle, hogy Scheidemünze=aprópénz, és a falusi ember mikor bankót akar aprópénzre

rakás, melyet ha felváltatnál, hitvány *as*-halom lenne belőle?“(23) Aztán a *vilis*-nek is csak Horatius szájában van, erkölcsileg, értelme, mint a ki a „hitvány rezet“ (*as* itt csak a „nemtelen érez“ képviselője) ellenébe teszi a „becses arany-
nak és ezüstnek;“ a fukarnak ellenben a fillér sem „vilis.“ Végre e nézetnél fogva a *quod* iránt sem támadhat sommi kérdés, miután, mint névmás, világosan az „*immensum pondus auri*-ra vonatkozik. — „Ha pedig azt nem teszed“ azaz felváltással módot nem szerzesz a nagy tömeg apródonkinti elköltésére, „mi szép van az összegyűjtött, halmazban?“ (Constructus acervus=élire vert pénz.“)

A 45. versbeli *triverit area*-val nagyon futólag s könnyedén bánnak el a commentatorok. Lambinus további vitatás nélkül csak ezzel interpretálja: „*in area trita fuerint*.“ Szint oly röviden esik át rajta Servius is (ad Virg. Georg. 1, 192), „*teret area, pro, in area*.“ Heyne szórúl szóra ismétli s bölíntgatva veti utána: „*poetica ratione non infrequente*.“ Hasznos és kényelmes menedék az a „*poetica ratio*“; olyan mint a népies pathológiában a „hülés“ és a felületos physikában a „villamosság“: mindennek, minden embert kielégítő okát adják a maguk nemében. Csakhogy én Heyné-től — s azért mondtam, hogy szunyadozott — több határozottságot vártam volna(24). Nem lehet ugyanis kivenni a jegy-

váltatni, azt mondja: »elrontom ezt a bankót.« Egy pár nemzedék multával ezeket persze egy írónk se fogja tudni.

23) Ez a vers, az arany- és ezüst kincsekre nézve, azt mondja ki, a mit a költő másutt (Od. 4, 7, 16.) az emberről mond: »*pulvis et umbra sumus*.«

24) Nem ok nélkül figyeltetem én jó szándéku s igyekezetü fiatal tudósainkat a külföldi tudósnál tudósabb commentatorok botlásaira. Mert bizony az irántuk viseltető határtalan tiszteletnél fogva sokan még botlásaikban is híven követik őket. Ehez járul még olykor részünkről a kellő figyelem és megfontolás hiánya is, minek aztán nevetséges következményei vannak. Ilyesmi történt egy jeles philologusunkkal, a ki Weidner »Kommentar«-jaiban (ad Aen. 1, 403.) olvasván: »*der Duft vom Haupte (der Venus) ist ein so ungewöhnlicher, wie er bei Menschen nicht vorkommt*«, a restringáló vagy módosító »*so*«-t nem vette kellően számba, s így általánosítja Virgiliusra adott jegyzeteiben a jegyzet idézett helyét: »a fej illata annyira szokatlan, hogy olyasmi halandónál nem szokott elő-

zetéből, vajon a hypallaget általában nevezi-é „frequens“-nek, vagy azt a specialis cserét, melynek példája az *area triverit*? Az első esetben üres szószaporítás volna, mi nem igen szokása Heynenak. Ha pedig azt érti, hogy praepositíós határozót — *regiment* — feleserélik gyakran nominativussal : arra azt mondom : *distinguo*. A *passivum verbumok* *a* és *per* praepositíós obiectumai igen is gyakran válnak nominativusokká, és megfordítva, t. i. valhányszor a formáját változtatja a *verbum*; de erre nem kell „poetica ratio.“ Hogy pedig másnemű praepositíós határozók nominativussal váltakoznának, kereken tagadom mindaddig, míg valaki ki nem mutatja kétségtelen példákkal. Mit? midőn az *ablat. instr.* is felettébb ritkán cserél nominativus szerepet. Tudjuk p. o. hogy *nave, curru, equo sat. vehere* és *vehi* szokott kifejezések. Már mily kínálkodó ezekben a nominativusba való átmenet! Hiszen magyarul is mondjuk : „viszen a ló, szekér, hajó sat“ És még is fáradságomba került felhajhászni egy pár *locus* t ilyes hypallage-k példájaul. Ezek : „*Vehunt prorae Centauros,*“ (Prop. 4. 6, 49.) és „*Matrem Darii currus vehébat,*“ (Curt. 3, 3). Az ilyeken okulva feltehetjük-é, hogy ezt : „valaki szérűjén nyomtatják v. cséplik a gabonát“, akár költői, akár másféle józan ész készletve érezte volna magát ezzé változtatni : „valaki szérűje csépli v. nyomtatja a gabonát“? És latinban éppen oly csudás volna ez, mint magyar vagy más nyelvben. Ámde másfelől az a szint oly csudálkozató tapasztalat áll elénk, hogy az *area terit* éppen nem kivétel, sőt éppen szokott és rendes kifejezésnek látszik a latin írókban; holott ezt : „*in area teritur*“ csupán csak scholiasták jegyzeteiben látni, mint interpretatíót. A költők in ipsa forma ugy használják, mint bizonyítják : Virg. Georg. 1; 192. és 298. — Tib. 1, 5, 22. „*Area dum messes sole calente teret*“ és Hor. jelen hely. De a prosaicusok kifejezései sem mondanak ellent. Mert a Cato locusa (R. R. 91. és 129) : „*Aram ubi frumentum teritur, sic facito,*“ éppen ugy nem ellenkezik ezzel : „*area, quae frumentum terit*“, mint ez : „do-

fordulni.« És ezzel a németben csak felesleges jegyzés, a magyarban, ki-méletlenül mondva, balgasággá vált.

mus, *ubi defendamur a frigore*“. nem zárja ki ezt, hogy : domus, *quae nos defendat a frigore*“. Columella pedig e phrasisában (2, 20.) „*Area, ut sit ad trituram habilis*“, világosan cselekvő szerepet tulajdonít az *area*-nak, szintugy mint Ulpianus is ebben : „*Area locus frumentis et caeteris leguminibus exprimendis factus*“. (Dig. 14. §. 3). Mindezekből arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy „*area terit frumentum*“ a köznyelv rendes szólama volt, és nem „hypallage, poetica ratione“.

De ime, azt mondja az az ur amott, hogy én a mit az ablakon dobok ki, az ajtón eresztem bé : a mit figurának rosszalok, azt valódi szólásformának elismerem. El biz én, mert ha „*parium par est ratio*“, az sem kevésbé igaz, hogy „*diversorum diversa est ratio*“. Én az ablakon a hamis theoriát dobtam ki s az ajtón a ténnyt bocsátom bé. Aesthetikai hasonlattal élve, számos oly eseményt állít elé az élet mint valót, a mit, mint költöttet, regényben kárhoztatnánk. Aztán ez esetekben a szólamnak, mint ténynek, valószínűségét is ki bírja mutatni az elemzés. Ugyan is *terere* sem azt nem teszi proprie, hogy „nyomtatni“, sem azt hogy „esépelni“, hanem annyi mint : „súrolni, dörzsölni“ és innen „koptatni“. Már pedig tagadhatatlan, hogy a szérü a léjjában levő gabonaszemek dörzsölésében, burkaik lekoptatásában egyik nagy és lényeges tényező. A latin nép pedig éppen fütényezőnek nézte, mit bizonyít az is, hogy a nyomtatáshoz tartozó dolgok leírásában a szérü elkészítésére fektetik a fűsulyt és ebben legdisertusabbak, költők és prosaicusok egyaránt. A hypallageval való magyarázat tehát merőben felesleges és szükségtelen.

Igaz, hogy sok facsaros és *longe petita interpretatiot* tekintve, arra a gondolatra vetemedik az ember, hogy a szükségtelennek és valószínűtlennek a commentatorokra nézve több ingere van, mint az egy- és észszerűnek. Nem egy jegyzet juttatja eszünkbe azt az ismeretes paradoxumot : „*credo, quia absurdum est*“.

Hagyjuk el ezt és menjünk át a satira 63—66. verseire, melyekben a pontozat, Lambinustól és Cruquiustól fogva a vulg. szövegben így áll :

*Quid facias illi? jubeas miserum esse libenter :
 Quatenus id facit : ut quidam memoratur Athenis
 Sordidus ac dives populi contemnere voces
 Sic solitus*

Ezen már L. Torrentius (1608.), honnan, honnan nem, ugy változtatott, hogy az „esse“ után tevén a comma-t, *libenter*-t a *quatenus id facit*-tal kapcsolta össze. Ezt az emendatíót több mint 200 évig minden kiadó vagy elhallgatta vagy elvetette, az egy Baxteren kívül, ki tán Bentleyen akart tulenni vele, és imigy nyilatkozik : „vehementer probo Torrentii distinctionem inter *esse* et *libenter*“²⁾). A mi szá-zunkban, ha jól tudom, Heindorf kapta fel a Torrentius pon-tozását, mely az óta a németeknél közönséggé vált, s a mit Doederlein azzal toldott, hogy *facit* után a nagyobb di-stinctio helyett csak comma-t tesz, imigy világosítva : „*iubeas miserum esse, libenter quatenus id facit, ut quidam (memora-tur) Athenis sordidus*“ sat. „t. i. *id fecit, azaz miseriae operam dedit. Fertur, ferunt, quasi* sat. gyakran képeznek magukra parenthesisist.“

Én megvallom, annyi tekintély — köztök Doering, Orelli, Baiter — daczára, a Lambino-Cruquiana interpun-ctiót tartom helyesebbnek. „Exquisitius est hoc et magis Horatianum“, mondom én is Bentleyvel. Mindenek felett kár volna elveszteni a változtatással e hely „point“-nyét az anti-thesist, vagy mint Gesner nevezi, *oxymoront*. Torrentius t. i. azt mondatja Horatiussal : „hagyd őt boldogtalannak lenni, a mennyiben neki ugy tetszik“. Minő nehézkes — mázsás szó a *quatenus* a *libenter*-hez, és még nyomtatékul hozzá az *id facit*! Szerintünk ellenben a *libenter miserum esse* oxymoron után eszébe jut Horatiusnak, hogy ő csak „pe-destris sermo“-t akar irni : mint egy megrémül az *epicus stylbe* való — (v. ö. *una salus victis* sat.) — merész figurán és siet, comicus ünnepeleyességgel — ezért a *quatenus*, — ma-gyarázni, hogy ő azt csak annyiban értette, a mennyiben az

²⁵⁾ »At ego sustuli distinctionem, ut integrum certe relinquam lectori, quo velit illud *libenter* referre : equidem ad *miserum esse*, ut sit oxymorum.« Azaz, elébb ajtót nyit magának kétfelé s csak azután nyilvánítja félénken véleményét a jámbor Gesner.

ő telhetetlene úgy teszen, mint a hogy beszélük a bizonyos athenai fukar gazdagról sat²⁶). Ugyan ezért helyeselni kell a Doederlein véleményét is, mely szerint az *id facit* a következőkre vonatkozik s ahhoz kell a punctatiót alkalmazni. Csak-hogy az interpretatiót egy kissé másképp ejteném, hogy ne kelljen a *memoratur*-ból interiectát csinálni; tehát ordo est: „— *id facit, ut (fecisse) memoratur Athenis quidam sordidus*“ sat.

I, 1, 88—91. Ha már annyit korholom a commentatorokat, legyen szabad — változás kedviért — meg is dicsérnem egyet, név szerint, ismét, Doederleint, azért a genialis ötleteért, melylyel a 88—91. versekben foglalt *vexatissimus locus*ra legelőbb derített világot. Ezt ő azzal az egyszerű fogással eszközlé, hogy az *amicos* után állott *commat* az *infelix*-hez tevé át, mi által ez a magyarázat keletkezik: „ha te a rokonokat, kiket a természet neked ingyen ad,“ (még pedig kétféleképp ingyen: mivel nem szorultál reájok és nem is tettél semmit érettök), „rosz állapotodban (*infelix*) megakarnád tartani, nem sikerülne (*operam perdas*) és úgy járnál, mint a ki erkölcsös szamarán akarna parádét lovagolni.“ Így aztán van értelme a dolognak s a bosszantó tautologia: *infelix operam perdas*, el van enyésztetve. Ezt az igazi és elegans emendatiót irigylem. A többi elszerecséltenedett sok interpretatiót, e fényes műtét után, megvitatni feleslegesnek tartom. A helyett megemlítem még azon philologusnak nem kevésbé helyeslendő s a többieket homályba borító interpretatióját, mely szerint a 92—93. versben ezt: „*quoque habeas plus, pauperiem metuas minus*“ így fordítja: „hogy többed legyen, félj kevésbbé a szegénységtől.“²⁷) Ez által, többek közt, a Bentley emendatioja is: „*cumque*“ a *quoque* helyett, szükségtoleonné válik.

²⁶) Igaz hogy alább, — a 100. versben, — ismét cothurnusra áll költőnk: »*divisit medium, fortissima Tyndaridarum!*« De hiszen éppen az ilyenek a humor ingredientiai.

²⁷) Metricus fordításában:

» um mehr zu besitzen

Fürchte geringen Besitz nur weniger . . .«

Magyarul, mint láttuk, concisobb és az eredetihez simulóbban adhatni,

I, 2, 4. *Quippe benignus erat.* — Némely interpres nagyon szeret gúnyt lelmi a magában ártatlan *quippe*-ben. Így az Aen. 1, 38. versebeli: „*Quippe vetor fatis*“ ban is Wagner és mások. E helyen Heindorf állítja, hogy: „már a *quippe*-ben magában finom gúny rejlik.“ Nincs biz' abban s általában az egész mondatban egy mákszemnyi gúny is. Csupán csak okát adja a költő, — és, mint ilyen, a keservesek szokott kifejezésével, — miért siratták az *ambubajarum collegia* sat. az elhunyt Tigellust. Ennél fogva a „*benignus*“ ban sincs semmi *ἀκρολογία*, akármit mondjon a Schol. Cruq.

I, 2, 6. Bentley sok vitát keltett azzal az állításával, hogy *famem* mellé e helyen *depellere* a *proprius terminus*, minek következtében ezt tette bé a szövegbe a vulg. *propellere*-je helyett. Az egész vita „*de lana caprina*“ van, mert itt akár *de* akár *pro* merőben *otiosum praefixum* s a „*proprietas*“ csak a *pellere*-ben van, melyet magára is használnak hasonló esetekben. *Famem glande pellere* (Ov. Met. 14, 216.) — *Nec sitim pellit* etc. (Hor. Od. 2, 2 14.) Az ügyben hát a kéziratok határoznak s ezeknek nagy többsége Bentley ellen szól. A többi sem kifogástalan keze, a mennyiben a criticusok az itt-ott eléforduló *depellere* olvasatot bécsúsztott glossának hajlandók tartani. Megjegyzem ezúttal, hogy a mely esetekben *de* és *prae* praepositíók a *pellere* jelentését módosítják, a lexicographusok nem helyesen különböztetik meg a *de*- és *propellere* értelmeit. Legalább annak, a mit a synonymologus Doederlein tolmácsol, nem irnék alája. Szavait nem fordítom, érthető okokból, magyarra; eredetiben ezek: „*Depellere famem*, heisst den Hunger vortreiben, durch momentane Speisung²⁸⁾, dagegen *propellere*, ihn weit fortreiben, durch Bereicherung, welche auch die Gefahr des Hungerns permanent entfernt.“ Véleményem szerint ha megengedjük a különbséget a két szólam közt, az éppen ellenkezőleg áll, mint a hogy D. értelmezi. Mert *depellit famem* = az éhséget elhajtja, megszünteti; *propellit famem* = az éhséget előbb-előbb taszigálja; tehát igazán csak „mo-

²⁸⁾ Hogy miféle dolog az a »momentane Speisung«, azt Doed. jobban tudja mint én.

mentan“ segít a bajou. És általában : *depellit* = elhajt, eltávoloztat; *propellit* = odébb hajt, tovább v. elébb taszit, dőfől²⁹⁾. A példákra utalva, mellesleg felhozhatom nézetem mellett azt is, hogy *propellere*-nek v a n igen gyakran használt frequentativuma : *propulsare*; holott *depulsare*-ra egyetlenegy példánál többet nem tudok³⁰⁾. Ennélfogva a *depellere* s nem a *propellere* az „erősebb kifejezés,“ mint D. állítja. Az utóbbi verbum értelmének hamis felfogására a hamis származtatás (= *procul pellere*) adott „impulsus“-t.

„Borura derü“. A 8. versbeli *ingrata*-ról igen helyesen jegyzi meg Doederlein, hogy egyszerűen csak hálátlan-t tesz : a mennyiben „az elszegényedett tékozló semmi jótéteményt, viszonzegélyt nem várhat a torkától, melynek minde-nét feláldozta.“ Ilyen a *labor ingratus* (Virg. és Sall.), t. i. olyan munka, a mely „nem fizet“ vagy „nem fizeti ki magát“. — *Colit ingratus pauper amicitias* (Mart. 5, 9.); — *ingratus ager* (Mart. 10, 47.). — A mennyi jelentését ennek az *ingrata*-nak találgatták a commentatorok, kitelnek belőlök egy kimerítő, teljes czikk a latin lexiconba.

I, 2, 16. A *nomina* kinek az „adós“, kinek a „kötelevény.“ Csak a legegyszerűbb, a legegyszerűbb interpretatio : az „aláírás“ (nomen subscriptum) nem jutott senkinek eszébe.

Ezen versben a „*veste virili*“ alkalmat ad a bémutatására annak, hogy mily szükségtelen és meddő vitatásokkal vesztegetik az időt, töltik a papirost még hires és becsült commentatorok is. Heindorf az idézett két szóra irt jegyzet-

²⁹⁾ Probálja meg akárki a következő szövegeket a szövegbeli két értelmezés szerint magyarázni, majd meglátja, melyikkel boldogul jobban : a Doederleinóval-é vagy az enyimmel. — 1) *Depellere hostem, hostes, servitutum, errorem, ignominiam, curas, nubila, noctem*; aztán : *depellere de loco, a cervicibus, a civibus, cursu, urbe*. — 2) *Propellere oves, pecus, aciem umbonibus, hostes, aëra prae se, nubes, navem remis, urbem, muros, animos, agmina voce*. — Ablatívus instrumentívél az utóbbi, mint látjuk, gyakran construálják. Valódi (távoztató) ablatívussal, mint az elsőt, praepositio nélkül soha sem.

³⁰⁾ *Depulsare de via* (Plaut. Stich. 2, 1, 13.). De ez nem teszi ám, a mit a német lexicon mond : »mit aller Gewalt fortdrängen;« hanem azt, hogy : elhajtászni.

ben 16 teljes, hosszú (gyöngybetűs) soron át renyődik³¹⁾ azon, hogy itt a „*virilis*“ nem a *sexus*-ra, hanem az *aetas*-ra vonatkozik.³²⁾ Mintha biz’ a nem a napfénynél világosabb volna — elfogulatlan olvasónak. De nem az ám Wüstemannak, a ki a mellett erősködik, hogy a *virilis* mindig a *muliebris* ellentéte és e helyen is *virilis* nem az időről van mondva, hanem a sexusról az erő mellék fogalmával. Igazi absurdum, mire nem mondhatni egyebet, hanem hogy literae patientissimae és mentes philologorum capacissimae sunt. — Még e nem elég, hanem a 3. kiadásban Doederlein azt kezdi vitatni, hogy „a *toga virilis*, nem a *toga puerilis*-sel, (mint a mi nem létezett)³³⁾, hanem a *toga muliebris*-sel van ellentétben.“ Wüstemann, más kiadásban! De mi isten adta szükség lett volna itt erre az ellentétre?

I, 2, 28. *Nil medium est.* — Ezt Doed. kérdésnek állítja a szövegben úgy is nyomatja. „Mert“, írja, „ha állítás volna, csak a *stultos*-ra kellene hogy szoritkozzék.“ Az okot még fonnyebben tagadom, mint az állítást magát. Általános felkiáltás az, éppen, mint a *nemo* az 1. versben. „Milyen az ember! Sehogy sem akar közepot tartani! Hiszen a *stulti* (24. v.) sem alany, hanem appositio; az igazi alany — *homines*

³¹⁾ A M. Ny. Szótára, miután a *renyődik*-et (sub. v. renyekedik) türlhetően értelmezte, egy új szóval: »renyődik = rimánkodik, sirva riva panaszkodik,« ajándékozta meg az udvarhelyszékieket. Ezek köszönik ugyan az adományt; de valamint eddig nem éltek, úgy ezután sem fognak élni vele. A mi a non existens szó értelmezését illeti, ez ellentmond magának. Mert lehetetlen, hogy azon egy szó mind esdeklést, mind panaszlást jelentsen; rimánkodik pedig csak az elsőt jelenti. Renyődik és nem »renyődik« sem egyiket sem másikat nem teszi, hanem annyi mint: tündöklik, töprenkedik.

³²⁾ Utoljára arra fakad a jó Heindorf: »Es ist also bloss Zufall, wenn sich der Ausdruck *aetas virilis* nirgends findet.« És ime az a gúnyos »Zufall« azt akarta, hogy az a »nirgends« a II. orra előtt ott legyen az *Ars poetica* 106. versében, mint: *aetas animusque virilis*. És 10 verssel alább ugyanott a legtisztább ellentét: »Ne forte seniles mandentur partes pueroque viriles.«

³³⁾ De létezett ám »*toga praetexta*,« mely ha névvel nem is, de a dolog valósága szerint *puerilis* volt. (Liv. 34, 7. Macr. Sat. 1, 6. Cic. Verr. 1, 58. Phil. 2, 18. Suct. rhet. 1). Az ilyen aztán nem argumentatio, hanem cavillum.

— alattomban levén értve : . . . (tanquam) *stulti dum vitant* sat. Éppen az a constructio, a mi ebben : *Cato senex scribere historiam instituit*; (Cic.), és ebben : „*Ignoscant si quid peccaro stultus, amici* (Hor. 1, 3, 140.) — *Ama stultus*-nak ezt a helyzetét senki sem jegyezte meg.

I, 2, 46. *Galba negabat*. — „Tchát már nem élt“, jegyzi meg Heindorf. Csudás következtetés! Hát az a ki azt mondta: *Omnia iam fient, fieri quae posse negabam* (Ov. Trist. 1, 7, 7.), már nem élt, mikor mondta? Egyébaránt nem csudálom, mert a németnek anyanyelvénél fogva szörnyü bajos megérteni a latin imperfectum természetét; ámbár elméletileg elég jól definiálja néha. Itt csak azt teszi, hogy „Galba“ g y a k r a n volt oly körülmények közt, melyekben nem szorotte volna, vagy tarthatott tőle, hogy végrehajtkják rajta a közvélemény szerint jogos („*iure : omnes*“) mütételt.

A 49. versben Bentley némely codexek nyomán az „*At hic si*“ helyett „*Ut hic si*“ emendatiot nyomatott. Természetes, hogy a megelőző „*quanto tutior merx*“-re gondolta, hogy vonatkozik. Senkise fogadta el, pedig az egésznek csak is úgy van értelme. Nincs az a mesterséges interpretatio, mely a három egymásután következő adversativát : *de . . . de . . . de . . .* (*at* 47. v. — *at* 49. v. — *verum* 53. v.) észszerü kapcsolatba hozni bírja. Logika és aesthetika egyaránt tiltakoznak ellene. Az *ut*-tal minden rondin van. T. i. „Ugy hogy, ha (Sallustius nem volna bolond) és mérsékelve volna bőkezü, (úgy) elegend is adna, kárát sem vallaná; de ő elegendő erénynek és mentségnek tartván, hogy nem parázna (moechus), mindenét a libertinákra költi, mint Marsaeus, Origo egykori szeretője, hasonló mentséggel a mimákra.“ Tessék ez után az elemzés után elolvasni:

. *Ut hic* (Sallustius) *si*

Qua res, qua ratio suaderet, quaque modeste

Munifico esse licet, vellet bonus atque benignus

Esse, daret quantum satis esset, nec sibi damno

Dedecorique foret. Verum hoc se amplectitur sat.

A ki figyelmeztet, észrevehette abból az elemzésből azt is, hogy én az 53. versbeli *quondam*-ot másképp construálom, mint a commentatorok öszvesen, kik szörnyü bajban vannak, miképp egyeztessék a mult jelentésü *quondam*-ot a jelen

donat-tal. Az érvek, melyekkel a követelt — mert fejükbe vett — egyezést igazolni akarják, különbözék, és mindenik furcsább, de egyik sem talpra esettebb, mint a Sallustiusé vagy Marsacusé a maguk ügyében. „*Nil illis cum grammatica*“, megengedem; „*verum est cum sophismatibus et paralogismis*.“ Az egyik (*Baxter*) egész naivsággal csak annyit mond: „*donat modo praeteritum est, pro donavit*.“ — A másik (nem tudom ki) per syncopen húzhatja össze *donat*-ot a *donavit*-ből.³⁴⁾ — A harmadik (*Orelli*): „*Hoc loco in propositione relativa praesens pro praeterito, ut alibi in narrationibus directis*.“ (Csak hogy az „*alibi*“-t nem mutatja ki; és ha a „*praesens*“-én a *praesens historicum*ot érti, *huius longe alia est ratio*. Aztán itt nincs „*narratio*.“ — A negyedik („*nescio quis*“: *Orelli*) az egész verset emendálja: „*qui patrium minae censum donavit avarae*“, („*quam lectionem duo codices exhibent apud Feam*“: *Or.*), a melyből a bajt okozó *quondam* és a *praesens* el vannak távolítva. — Az ötödik (*Heindorf*) megéri azzal, hogy „*csudálkozik rajta*.“ — A hatodik (*Krüger*) „a *praesens*ben élénk jelenlítését (*Vergewärtigung*)“ látja „a multnak, kivált olyannak, a mi még friss emlékezetében van az embereknek.“ (Rövidebben, bátor nem ad rem, mondhatta volna, hogy *praesens historicum* a *donat*.) — A hetedik végre (*Doederlein*) azt állítja, hogy a *donat* önkéntesen *praeteritum* lesz a *quondam* adverbium erejénél fogva“, és idézi bizonyítékkul: *οἷος πάρος εὔχεται εἶναι* (*Hom. Il. 4 264.*), mi keveset, és „*quem saepe iam appello*“, *Cic. Tusc. 1, 19, 43.*), mi éppen semmit sem bizonyít. De tanusítja ám ez a sokfelé kapkodás és részszerint ellenkezés azt, hogy „*kutya van a kertben*“ s az embernek a döglött hal súlyosabb voltárol adott problema adomáját juttatja eszébe. A körülmények egyenesen találnak, mert a nehézség, melylyel küszködnek a *commentatorok*, teljességgel nem létezik; minthogy a *quondam* nem *donat*-hoz, hanem *amator*-hoz tar-

³⁴⁾ Ilyes összehúzásra ugyan van példa: *Gesner* szerint *Hor. sat. 2, 3, 277.* »*praecipitat*« pro *praecipitavit*; — *Prop. 2, 6, 2.* »*stemus*« pro *flevimus*; — *ib. 2, 12, 7.* »*mutamus*« pro *mutavimus*; — *ib. v. 9.* »*narramus*« pro *narravimus*. Ugy de, ha ezeket s a kérdéses helybeli syncopet megengedjük is, itt a mindjárt következő »*inquit*«-tel gyül meg a bajunk.

tozik, a hová csatoltam is feljebbi elemzésemben. A constructió latinítását kétségkívülivé teszik: „*Locus ad statuam ponendam optima memoriae viro quondam filio Aelii Aug. Lib.*“ (Grut. inscr. 389, 8.); — „*coniunx Sergia Syntyche Sergii Pauli quondam Praef. Urb.* (ib. 1090, 14.); — „*Matris tuae quondam mancipia*“ (Impp. Diocl. et Maxim. Cod. 7, 33, 8.); — „*Cyro quondam rege* (Curt. 10, 1, 23.). De azok meghaltakról szólnak; veti ellenem valaki. Meglehet; de hát ha Marsaeus is már „néhai“ volt a satira írásakor? S hátha éppen azt akarta kijelölni Hor. a *quondam*-mal? Egyébként a *quondam*-ot használhatták szélesebb értelemben is; és egy kimult egyén s egy elmúlt viszony v. állapot azon egy rovatba tartoznak, és mi a szegény Marsaeust bizvást életben hagyhatjuk.

I, 2, 60. A *personam* jelentését megint szerencsétlenül találgtják az interpretatorok. Heindorf, pl. a *matroná*-t éti alatta, több elődei véleményét követve. „Nem!“ kiált Doed. „nem, hanem *moechi* a *personam* kiegészítője.“ Azt tartom, sem egyik sem másik nem találta el. Mert itt általában csak „személy“ és „dolog“ közt akar különbséget tétetni a költő.“ Mintha mondaná: „Nem az a kérdés, kivel? hanem az, hogy mi t? vétkezel. Nem volt nehéz kitalálni.

I, 2, 62. *Rem patris oblimare.* — Erre tett jegyzetében akkora követ vetett a scholiasta a kútba, hogy tiz commentator se bírja kihúzni. Lássuk a corpus delicti-t: „*Oblimare. Deterere, congnere, tractum a lima qua fabri utuntur, aut certe a limo, ut sit obducere, ut dicimus quaedam limo obducta perisse.* (Schol. Acron.). Legelsőben azt jegyzem meg, hogy nekem úgy tetszik, mintha az a jegyzet kettőből volna összehozva³⁵) és az „*aut certe*“-vel egy második kéz igazította volna ki az első. Így vagy nem így volt, nem fürkészem, se nem vitatom tovább; elég az, hogy a scholium *aut*-ja az in-

³⁵) Külső jelek is arra mutatnak; mert Porphyrio s a Schol. Cruq. csak első részét adják a jegyzetnek. Az *aut certe*-vel kezdődő második része csupán Acronál van meg. Erről pedig né mit ír H. Glareanus, a ki maga is egyik commentatora Horatiusnak: »lectis in suum commentarium Porphyronis verbis assuit mira saepe emblemata.« (Annot. in Hor. ad calcem editionis Henrico-Petrinae, 1555.)

terpresek sergét is két ellenséges félre különítette. Az egyik a *lima*, a másik — nagy többséggel, ismét tán : „quia absurdum est“ — a *limus* mellett vitézkedik. Az elsőbe tartoznak Lambinus, Baxter és német kiadója : Gesner, Haberfeldt és legujabban Doederlein. A többi, a hánynak commentarját láttam, mind „eliszapolja az atyai vagyont“. Még a lexicographiába is behatott a szakadás. Gesner, Forcellini a *limaból* való származtatást pártolják ; a Tot. Lat. Lex. német kiadói s az újabb (latin-német) szótárak a Commentatorok többségéhez ragaszkodnak. Ha az utóbbiak véleményének okait vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy mindnyájok, valószínűen, elébb elhitte, s azután igyekezett nem annyira végére járni a dolognak, mintsem hiedelmét igazolni.³⁶⁾ Ugy látszik,

³⁶⁾ Heindorf (1815) »Giebt das langsame unbedeutende Vermindern mit der Feile hier ein passendes Bild?« (H. urnak tetszik elfeledni, hogy nem egyiptomi pyramist, hanem kisdud tárgyakat szoktak reszelővel koptatni s ezeket a szerszám az enyészetiig apaszthatja.) — »oblímare sonst überall (??) *limo obducere*, gewiss (??) auch hier : *ma chon d a s s e s v e r s c h w i n d e t*, wie wenn eine schöne Flur mit Schlamm bedeckt wird.« — Feleltessük Doederleint reá : »Ein hinkendes Tertium comparationis ! (*Oblímare*) vielmehr für *deterere*, wie Epp. 1, 14, 37. *Non istic quisquam mea comoda limat*. Mit *ob* tritt nur der Begriff der *Unvermerkeit* hinzu wie in *oblanguesco*, *obdormisco*, ähnlich wie *sub*.« — (Több és nagyobb szerepe is van az *ob*nak. Jelen esetben, ha *limare* = reszelni ; hát *oblímare* = elreszelni, azaz, reszeléssel sommivé tenni.) Lássuk a többit.

Doering (1824.) : »— *rem patris* (patrimonium) *oblímare*, *limo obducere*, in limum et coenum quasi abicere, uti fere : *dítapidare*, pro turpiter profundere.« — Ezek is bizony »sántikáló,« részint egymás hájába kapó következtetések, melyeket nem volt miért, hogy tacite magáéknak tulajdonítson Lemaire.

Orelli (1837.) : »— *oblímare*. Ut illuvies pingue pratium *limo* obducit, atque sterile reddit« (nem mindig !), sic patrimonium a prodigo consumitur. (Mi hasonlat van a »béborítani« és »megemészteni« közt, hogy megérdemelje az *ut . . . sic . . . et* ?) — Alii a voce *lima* ducunt, ut sit, *lima* atterere, lente imminuere, qua significatione verbum illud *nusquam* (??) reperitur.« — A feljebbi »úberall« s a közelebbi »*nusquam*« ellen Virgilius helye (Georg. 3, 136. »*et sulcos oblimet inertes*,« szól, melyre nézve csak ez az alternatívánk van. Vagy úgy kell értenünk, hogy a barázdák *elkopnak*, *elismulnak* ; vagy féket resztő philologusi képzelődéssel azt, hogy a »kövérség *eliszapolja* a barázdákat !« — Általában az *oblímare* oly kevészer s mindig különböző alkalmazásban fordul elé, hogy parallelus locusokkal semmit sem igazíthatni ebben az ügyben.

hogy a német *verschläm men* (v. *verschlem men*), melyet szoktak is idézni, vitte őket vizre. Pedig szállíthatta volna partra is; mert a német szónak két jelentése lehet, u. m. *eliszapolni, iszappal borítani*, egyfelől: és másfelől, *iszapba hajtani*, mint mikor az ár elmosza a folyóktorha martjait.³⁷⁾ De ők az utolsóira nem ügyelvén csak az első értelemmel vesződtek, melyből az apasztás, fogyasztás, dorbézolás, pazarlás eszméit kihozni józan ész nem bírja. Az utolsóból lehetne, az igaz, de itt meg az áll ellent, hogy *oblīmare* = iszapba hajtani, legalább tisztán oda magyarázhatólag, valóban sehol sem fordul elő. Azért hát tanácsosabb a *lima*-féle etymológiával maradni, melynek nincs szüksége igazolásra.

I, 2, 64. *Villius in Fausta Sullae gener etc.* E verbeli nehézséget, t. i. miként nevezhette a költő „Sulla vejének“ a leánya latrát, a commentatorok csaknem öszhangzó magyarázataival elenyésztetettnek nem tartván Meineke, így emendálja:

„*Villius in Fausta Sullae genero, hoc miser uno
Nomine deceptus, poenas dedit.*“

Doederlein tökélyesen helyesnek, és a bogot megoldónak tartja a Meineke javaslatát; de én tartok tőle, hogy Horatius azt mondaná reá: „*Nolim sic emendarier!*“

Szerény véleményem szerint ugyanis a *poenas dedit* nem kívánja meg okvetetlenül a *cui?*-ra való feleletet, a mi különben sem adná meg arra, hogy „miért lakolt?“ és általában a *poenas dedit* = meglakolt, igen jó móddal állhat absolute. Ellenben ennek: *hoc uno nomine deceptus miser*, minden támaszát elvenné az a követelt emendatio. Csak is a *Fausta* név maga nem ámíthatta el, hanem az, hogy bármi jogtalanul a Sulla családdal kapcsolatba jöhet, lehetett reá nézve igéző eszme. Hisz éppen az ilyes hiúságot ostorozza a költő e tájon. Ne bántsuk tehát, *invitis omnibus* Mss. ezt a helyet.

³⁷⁾ A *verschlemmen*-nek ez az értelme ma már csak az érczek felkészítése körül használt »schlemmen«-ben maradt meg. Ez ugyan is abban áll, hogy a zúzó gépben apróra roncsolt bányászúából vízfolyammal a könnyebb földrészeket iszap képében elmosatják. Mily könnyű innen az átmenet a kérdéses szólamra. Legfurcsább az, hogy erre magyarnak kell megtanítani a németet.

I, 2, 65—66. *Usque superque, quam satis.* — Nem igen van egy latin szó, melyre nézve inkább bételt volna az a közmondás, hogy „sok szakács elsózza az ételt“, mint *usque-ra*. Donatustól fogva a legujabb időkig hányják vetik az adverbiumok rovatából a praepositiokéba, meg vissza. Hogy észszerűen szólhassunk hozzá, különböztessük meg könnyen felfogható jegyekkel a két rovatot. Az adverbium egy maga szolgál határozóul a verbumnak; a praepositio, mint viszonyító kapocs, más szót, — rendszerint nomen, — tesz a verbum határozójává. Tagadhatatlan, hogy *usque* olykor, ám-bár sokkal ritkábban, mint kellő elemzés nélkül szokták venni, adverbium szerepet játszik. Az is igaz másfelől, hogy mint praepositio is eltér a társaitól 1) abban, hogy többnyire más praepositioval (*ad, in, ab, ex, sub.*) egészítik ki az értelmét; 2) abban, hogy nem csak nomeneket, hanem verbumokat és mondat-szólamokat is viszonyít. Mind a mellett még is praepositio biz az, még pedig, hogy úgy nevezzem, határviszonyító előljáró, melynek magyar jelentései: *ig* és *től fogva* vagy *óta*. Aztán midőn a határ verbummal vagy mondattal van kifejezve: *addig mig*. Végre midőn éppen nincs kimondva vagy kijelölve a határ: *mindig*. Az utolsó eset az, a melyben *usque* tiszta adverbiumnak látszik. Az idézett hely értelme tehát: „addig a mig elég volt“ (*usque quam satis est*) „és azontul is“ (*superque=et ultra*).

A 66—67 versbeli *caesus, petitus, exclusus* participiumokra Heindorf jegyzete: „*pugnis caesus* a helyett: *dum caeditur* vagy *cum caederetur*, görögös használata a *particip. aoristi*-nak az *indicat. aoristi*-val együtt, *δίχην ἔδωκε μαστιγωθεῖς.* — A 2. sat. 5. versére már kimutattam, hogy az ilyes constructio megértésére sem a göröghöz, sem aoristusához nincs miért folyamodni; mert a participium adverbialis használata tiszta latinitas. De még nagyobb hiba a H. interpretatiojában az, hogy a *caesust* egykorunak teszi a *dedit*-tel. Képtelen, mert már megverve kell lenni valakinek, hogy azt mondhassuk róla, hogy meglakolt. Nem rakonezása Heindorfnak a mindjárt következő „*dum Longarenus foret intus*“; Villiust ugyan is már kizárták volt, tehát az azután állapottal egykoru a *foret*.

I, 2, 68. *Videntis* vagy *videnti*? Bentley a kiadások legnagyobb része daczára, codexek és Lambinus nyomán a *videnti*-t pártolja s a másik olvasatról azt jegyzi meg: „Equidem miror, unde illud *videntis* in tot editiones malum pedem intulerit: cum nihil eo insulsius absurdiusque fingi possit.“ Gesnernek ellenben éppen ez — a *videntis* — tetszik nagyon: „Vividior fit ac magis poetica oratio, si pars quae hic loquens introducitur, vidisse dicatur mala. Quid vero opus erat tanta oratione, si vidisset Villius³⁸⁾ tanta mala? Sapientior est pars libidinosa suo domino“³⁹⁾. Engedékeny, lágy bíró az az aesthetika, de ebben az esetben még sem bir egyforma igazságot tenni az ellenséges két félnek, annál inkább, hogy a tanuk is, a codexek, meglehetősen egyenlőn vannak megoszolva köztök. Egy mind a két rendbeli segédet mellőző véleményt vagyok hát bátor eléadni. A *huic*, melyet minden commentator egyedül és egyenesen Villius-ra viszen, nem vonatkozik reá, hanem általában minden emberre, a ki vele egyféle nyavalyában sinlik. A *hic* ilyes használatára van példa „usque superque, quam satis est“. A jelen sermóból se kell kimenni keresése végett, mert ime: (30. v.)

³⁸⁾ Magyar ember más renddel irta volna. t. i. »Si Villius vidisset.« Si a főnévhez tartozik nem a verbumhoz, melynek nincs ellentéte; holott a kérdés az: Villius látta-e vagy a muto? A német: »Wenn Villius gesehen hätte«, vagy: »Hätte Villius gesehen«, persze hogy nem fejezi ki a kellő ellentétet, mint a magyar: »Ha Villius látta volna« (accentussal a Villiuson) és azért nem merete ily renddel helyezni Gesner, hanem: »hátha kifejezi megfordítva, mint szokatlanabb,« gondolá.

³⁹⁾ Haberfeldt: »Was hat wohl *videnti* für einen Nachdruck?« — Heindorf: »*videnti* . . . erscheint uns sehr matt und nüchtern; wie launig dagegen ist *videntis*, in der häufigen Bedeutung erleben, mit ansehen m i s s e n, észlétv.« S aztán applausussal emlegeti s idézi a Gesner »Sapientior sat.-ját mint mások többen. Én pedig azt kérdem mindnyájoktól: melyik a bölesebb, az-é a ki más kárán tanul, vagy a ki a magán? És így a *videnti* a »mutot« annál bölesebbnek, s Villiust, a ki a maga kárán sem tanul, annál bolondabbnak tünteti fel. És éppen az ily bolondnak van szüksége az intésre (»opus erat tanta oratione«). Ugyhogy a Gesner bámult ötlete a többi okoskodását éppen lerontja. — A mi a »launige«-at illeti, ez csak a »mutonis verbis«-ben áll, s a *videntis* semmit sem conferál reá, hanem ha valami más képzetet is köt össze vele a H phantasiája!

„*acutis naribus horum hominum*“; — (80. v.) „*Nec magis huic inter niveos viridesque lapillos*“; — (Od. 3, 6, 33.) „*Non his iuventus orta parentibus*; (ibidem 3, 5, 37.) „*Hic unde vitam sumeret inscius*“.⁴⁰⁾ Igazolásnak, gondolom elég; de annak is a megbizonyítására, hogy a határozatlan *huic* jellemzésére a *videnti* okvetetlenül szükséges és az ellene aesthetikai néző pontokból támasztott nehézségek elenyésznek. Bentley itélete pedig bizony így is, úgy is áll.

I, 2, 75. A *dispensare* értelmezése végett Heindorf a Cruquius scholiastáját idézi; de idézete nem teljes és így — szántszándékkal — félrevezető. A scholion ez: „*dispensare est illam naturae opem erogare, regere, est cum ratione vivere*.“ II. bérekeszti az „erogare“-val, mintha azon fordulna meg a dolog. Pedig nem úgy van, mert ez a következőkben leli magyarázatát. Itt ugyanis, nem a költekezésről van szó; hanem a cselekedeteknek az erkölcsi rovatok alá kellő béosztásáról. Ebben áll aztán a „regere“ (actiones) és „cum ratione“ vivere értelme. *Dispenso* a distribuo synonymája.

I, 2, 80—83. Ma is szintűgy fel vannak akadva e három versnek mind olvasásában, mind construálásában a commentatorok, mint Cruquius idejében, három száz évvel ezelőtt. A controversiát, mivel kiegyenlítésére semmit sem tudok tenni, nem részletezem, csak az eddig elé — tudomra — legutolsó vélemény historicumához lesz egy kis igazító szóm, ha elébb referáltatom az ügyet Doederleinnal: „*Sit, licet, hoc, Cerinthe, tuum!*“ Cruqu. és Pauly szerint, t. i., ez (a drágakövekkel szerfelett való megrakodás) neked való lehet, Cerinthus! neked szabad!“ *Scortum*-hoz, a mi *Cerinthus* a Schol. Cruqu. szerint volt (*meretrix*, nem *pathicus*, az us végzet daczára), illik az ilyes cziczoma, az ő keresetével jár; de *matronán* illetlen kaczérságnak és *meretrix*-sel való versenyzésnek mutatkozik. *Hoc* e szerint csak az elébbi *in-er lapillos esse*-re vonatkozik és nem *femur*-ra vagy *crus*-ra“. — Legyen lúd ha fehér: annál is inkább, hogy ez valamennyi közt a legerőtlenebb magyarázat. De meg kell

⁴⁰⁾ Mily tökélyes a parallelismus az idézett helye »*his . . . parentibus*,« — »*hic . . . inscius*«; és a miénk: »*huic . . . videnti*,« között!

jegyeznom, hogy a *scortum* nem a Schol. Cruquiinál jelenik meg először; hanem már a régiebbnek tartott Aeronál leljük: „*Cherintus dicitur illis temporibus fuisse prostibulum pulcherrimum. Prostibulum autem dicitur scortum.*“ Hogy aztán *meretrix* és nem *pathicus* lett volna, azt a Schol. Cruq. éppen úgy nem tanusítja, mint Aero; mindeniknél, valamint Porphyriónál is: „*hic Cherintus.*“ A kérdés eldöntése egyébiránt attól függ, vajon *pathicus*-ok üztek-e nyilvánosan *quæstus corporist*? mi nem valószínű, minthogy nincs nyoma a törvényekben. — A mi az új distinctiot és megfelelő interpretatiot illeti, azt hogy Pauly mikor és hol mondotta, formulázta úgy, a mint Doederlein adja elé, nem tudom; de igen azt, hogy Cruquiussnál hasztalan keressük. Megleljük ellenben a Lambinus commentariusában imígy: „*Alii hoc modo explicant Sit licet hoc Cherinte, tuum, hoc, nempe uniones et smaragdus gestare, quod mihi non displicet.*“ — Hogy ezen túl még mit kellett Paulynak feltalálni, nem bírom kigondolni. ha csak a tizenhat commát nem! — Hanc interpretationem Lambinus tradidit, tulit alter honores.

I, 3, 21. *Maenius absentem Novium dum carperet.* — Erre Heindorf azt jegyzi, hogy „itt a pazérló az uzsorást szidja.“ Nincs miért kiugratni a kerekot a vágásból. Maenius lehetett *scurra* és Novius *foenerator*, de azzal e versnek semmi köze: a súly csak az *absentem*-on és a *carperet*-en fokszik. „Ne sis nimium doctus“, gyakran lehetne elmondani Heindorfnak. — „Argumentum a facto hominis *πλατυτάτων*,“ írja helyesebben Cruqu.

I, 3, 22—23. A *verba dare* értelmezését Lambinus igen jól kezdi így: „*dare verba, est nihil practer verba dare.*“ De aztán elragadja az interpretatio heve s meg nem áll a „decipere“ig. Az utána következők között csak Cruquiuss mond ellene: „*verba dare hic non tam est fallere, quam latere.*“ A többi commentator ezt számba sem véve, mind valamennyi a csalás-sal vesződik, mi itt kétségen kívül igen erős és nem is construalható értelmezés. Nem kapok benne egyebet, mint *verba dare*=beszélni. „Te úgy beszélsz nekünk, mintha mi

nem tudnók, mi lakik benned!“ Egyébiránt az egész mondatnak (*an putas*) a constructiojában, ha nem is éppen nehézséget, de egy kis nehézkességet minden esetre látok.

A 25—26. két vers is :

Quum tua pervideas oculis $\left. \begin{matrix} \text{\{mala\}} \\ \text{\{male\}} \end{matrix} \right\}$ *lippus inunctis;*

Cur in amicorum vitis tam cernis acutum, Quam etc.

Eris almája gyanánt szerepel, mind a criticusok, mind az interpresek közepette. Értelme egészben fogva világos ; mert hiszen csak az evangéliumi mondatot (Mát. 7, 4. Luk. 6, 41.), a szálkáról és gerendáról, fejezi ki más szókkal. Hanem éppen e szók közzül kettő csinálja a bajt. Egyik a *pervideas*, mely sehogy se akar belé találni a várva várt értelembbe, hogy t. i. ellentétet képezzen a *cernis acutum*-mal. Nem biz a, kivált ha mindig szélsőségekben járnak. Mert szélsőség az, hogy P. Victor szerint (Var. lect. 20.): „*pervidere* hoc loco idem est, quod apud graecos παραβλέπειν, quod est, non adnodum intentis oculis intueri, connivere, negligenter inspicere“. Ez a felfogás a *percurrere*-vel való összevetésből származhatott, és nem is lenne magában rossz ; de két körülmény szól ellene. Egyfelől, erre, hogy *pervidere* = παραβλέπειν, eddigelé még senki példát nem kapott.⁴¹⁾ Másfelől, ha azt tenné is, ezt az értelmét nem lehetne alkalmazni e helyen ;

⁴¹⁾ A bajon nagyon szerencsétlen hypothesissel akar Doederlein segítni, imígy : »*pervideas* scheint ein Neuwort, von Horaz für das mangelnde *praetervidere* gebildet, nach παραβλέπειν, überehnen ; denn *per* ist auch depravatív, wie παρα- in *perfidus*, *perjurus*, *perfuga*, *perdere*, *perire*, und in diesem Sinn auch lautlich einerlei mit παρά, nicht mit περί.« Mámoros ital az az etymologia, még az éles eszű synonymistát, Doederleint, is ottan ottan megtántorítja. A költőre ráfogott szófaragásnál még rosszabb az indok, mellyel igazolni kívánja a philologus. Én legalább a *per*-nek depraváló hatását sem általában, sem az idézett példákban fellelni nem bírom, el sem ismerem. A *per* legpropriusabb át jelentésével igen is megfér a határon túl menés és így általában a túlzás fogalma, mely némely compositumaiban mutatkozik, s a mi okozza ama példákban is a látzólagos depravatiót. De ez a jelentés merőben különbözik a *para*-étól, mely mindig mellett-et jelent s a határig soha se juthat. Mikor valaki a szegfejtőre akar ütni, s csak melléje üt, világosan depraválva van az ütése ; de latinnak soha, de soha eszébe nem ötlöhetett, hogy azt *per*-rel fejezze ki : *percutio* soha sem teszi azt a mit παραπαίω v. παραπλήττω.

mert azzal az *oculis inunctis lippus* merőben feleslegessé, „purpureus pannus“-sá válónk.⁴²⁾ Éppen ezen okokból a Bentloy emendatioja: „*praevideas*“ sem segít a dolgon, jóllehet mellette szól egy kézirat és némely criticus tekintélye. Másik szélsőség: *pervidere* = *acuto et perspicue et penitus rem videre*“ (Bentl.) (mely ellen, mint *pervideas*“-nak egyedül helyes, érvényes értelmezése ellen, sem commentator, sem lexicographus nem mer felszólalni,) káros annyiban, hogy vagy emendatit vagy a *pervideas*-nak merőben ellenkező értelemben való vételét tenné kikerülhetetlenné, mi mindenik meg is történt. Már pedig kikerülhetni mindezen fatalis következményeket, ha a szélsőségeket odahagyva figyelembe vesszük a *pervideo* közbeeső két más jelentését, mely egy s más commentatornak ha eszébe jutott is, nem használta fel, hanem csak átsuhant rajta. Lehet t. i. hogy a *per* itt is, mint, többször vagy kevesebbszer, minden praefixum, csak otiose áll és *pervideas* = *videas*. A scholiasták mind így explicalják⁴³⁾ s ezzel aztán igen jól megfér a Gesner s mások okoskodása, t. i. ha alapot cserélünk bennök. A másik jelentését, mely csaknem összovág a Sat. 1, 1, 24. versbeli

⁴²⁾ Furcsa dolog, hogy Gesner éppen az utóbbi körülményben látja a *pervidere* = παραβλέπειν igazolását: »Verbi huius significatio est: diligenter et perfecte videre: et hoc loco fit, ut contrarium significare videatur propter has voces adiectas: oculis lippus inunctis.« (Thes. e. v. *pervideo*.) Vele tart Orelli is: »Pervidere sane significat . . . acute . . . videre . . . quomodo ille, quocum loquitur poeta, sua vitia pervideat? Nimirum lippus et propterea oculis collyrio inunctis; id quod huc redit: *parum pervidet*.« — Bizony, ha »tág lelkiismeret« van, létezik, mint láthatni tág logika is, mi az elméletben nem kevésbbé káros, mint amaz az erkölcsi dolgokban. De halljuk tovább: »Non minus ironice locutus est quam si quis diceret: *Tu, qui tam fortiter plumbeo gladio hostes tuos invadis*.« Ez a példa, melyet Stephanus mondva csinált, magában se sokat ér, alkalmazásában a jelen helyen pedig éppen idétlén. A »*parum pervidet*«-et ironiának csak »tág aesthetika« ismerheti el.

⁴³⁾ Aero, Porphyrio és Schol. Cruq. — Acronál igaz, hogy *pervideas*-t nyomatott a scholiumba Fabricius. De »male edidit«, azt írja Bentloy, »ita (t. i. *videas*) exemplar scriptum et editio Veneta, 1490.« — Doering is, mint most látom, ezen a véleményen van: »Equidem compositum *pervidere* pro simplici *videre*, ut in multis aliis compositis fieri solet, positum esse existimo« (Ed. Hor.)

percurram-ével, (de nem *obiter*, *negligen-ter* sat. *videre*-ével), hasonlóképp elhanyagolták a commentatorok e helyre nézve; csak Heindorf járt közel hozzá az említette „*perlustrare*“-val, de ő sem vette kellő hasznát, holott a két közbülső jelentésnek akármelyikével tiszta és kifogáson kívüli a vitatott hely értelme.

Második botránykö, melynél a tárgyalt versekben elakadunk, az, hogy vajjon „*mala*“-é vagy „*male*“? Az utóbbit „*quidam codices scripti*“ (Cruqu.⁴⁴), Muretus és Bentley tekintélye ajánlja. A kéziratok ellenben — az omlítottakat kivéve — s az editiók legeslegnagyobb része „*mala*“-t védi, melyet mielőtt Heindorffal kezét fogva kiküszöbölnénk, fontoljuk meg, hogy a *pervideas*-hoz kellő *accusativust* a következő versből s itt is *ablativusból* (*vitiis*) halászni ki, kissé igen erős *prolepsis*. Aztán a *male*-val egy újabb nehézség áll előtünk, a hogy a *male* t háromféleképp is kapcsolhatni, u. m. *male pervideas*, *male lippus* és *male inunctis*. Az utolsó *constructio* ugyan az egésznek értelmezésébe egy új és szép árnyalatot csusztatna bé: azt t. i. hogy „nem csak rossz a szemed, hanem hanyagul is orvoslod“; de ezt az *intentiot* a többi érvek ellenére reáfogni a költőre, merészség lenne.

I, 3, 29—30. *minus aptus acutis naribus horum hominum*“. Heindorf szerint: „*horum*—a mostani“. Orelli is vele tart: „*horum* i. e. nunc viventium.“ Lambinus ellenben így interpretálja: „*urbanorum et dicacium*“, Doering a 28. versbeli „*illi*“-re viszi; Baxter pedig: „*moralis numeri Enallage*“-nak tartja, „*quum unum significet*“. — Ennyi különböző vélemény után elmehet az enyim is: *horum* (*hominum*)=bizonyos embereknek. (V. ö. az I, 2, 68. versre tett észrevételeimmel.)

A 30 s. köv. versekbeli („*videri possit eo quod etc.*“) rajzolatról azt írja Heindorf (Lambinus *praecedentiáját* elhallgatva), hogy „közelebbi meghatározása az elébbinek.“

⁴⁴) Ezek csakugyan nem lehettek a Blandinianusok, jolesen a »*vestustissimus*«; mert úgy, szokása szerint, bizonyosan megnevezte volna Cruquius, sőt a szövegébe is felvette volna, miután az olvasatot helyesli: »*malè, non omnino ineptè, ut arbitror pro valdè.*« Ezt az indokot, már én, nem helyeslem.

Ezzel az interpretatioval maga Lambinus sine megelégedve. Én meg azt hiszem, hogy egyik szakasz sem vonatkozik a másikra; hanem az *iracundus, ineptus, incompositus*, valamint aztán a *rideri possi* sat. is egymástól független és készakarva halmozott vonások, mi által a personalitást s ennek találgatását akarta kikerülni Horatius. Ezért éppen nem valószínű, hogy élő személyt vagy (a scholiasták szerint) éppen Virgiliust jellemezte volna. — Az is hiba Heindorftól, hogy a *male*-t a *laxus*-sal akarja inepte konstruáltatni. Hisz a Schol. Cruquii, a kitől vette ezt az eszmét H., maga eláll tőle s az egyedül helyes *male haeret*-re utal, szintűgy mint Acro. Dood. is megezáfolja ugyan Heindorft, de nem említi a scholiastákat. Azért elevenítém fel a dolgot.

I, 3, 34—35. „*Te ipsum concute.*“ A scholiasták egészen kielégítőleg explicálják: „*excute, considera, diligenter exquire, (explora,*“ Schol. Cruq.) Nem is akadt fel senki rajta más, csak Heindorf, a ki azon aggódik, hogy „*concutere*-t nem látjuk másutt ebben az értelemben.“ Meglehet; de hisz, a metaphora nem olyan mint a csizma, hogy kész kaptára üssék. Azt is tudhatta volna H., hogy az edényt, fát, falat sat. kopogatással szokták puhatolni ha nem repedt, reves, több efféle-é? Egyébaránt a ki osztoznék H. aggodalmában, annak szolgál parallel példával Orelli, — ha latinnal nem is, görögge. (Ed. Hor. ad h. l.)

A „*praeventamur*“-ban (38. v.) Cruquius óta többet keresnek, mint a mi van, azzal, hogy a *prae*-nek „*potius*“ értelmet tulajdonitnak. „Előbb“ értelmé van annak a *prae*fixum-nak, de „inkább“-at, merem mondani, soha se tesz. Itt pedig az elsőbbet sem, mert hiszen az egész contextusban nincs semmi a mit meg kellene „előzni“, a mit másutt, hol csak ugyan az az értelmé, mindig meglelünk⁴⁵⁾. Tehát a *praever-*

⁴⁵⁾ Így a scholiasta idézte: *praeventur Hebrum*-nál (Virg. Ae. 1, 317.), mely egyébaránt csak annyiban ide való, a mennyiben példáját adja a szónak. Szintoly keréssé talál ide a Plinius locusa is (H. N. 16, 1.) »Proximum erat narrare glandiferas quoque, ni *praeverti* cogeret admiratio etc.« A *proximum erat . . . ni . . .* szükségképp megkivánja a »megelőzés« értelmét. Nem szerencsésebbek az Orelli hivatkozásai is: Plaut. Cap. 2, 3, 100. és ib. Cist. 5, 1, 8. Az elsőbb idézetben: *praevertere*=előjét venni

tamur e h. csak annyi, mint az egyszerű *vertamur*. Sőt egyszerű értelmében a *compositum* gyakrabban fordul elő mint a *simplexe*, mely helyett inkább azt olvassuk : *vertamus nos*. Acro és Porph. is csak *transeamus*-sal interpretálják.

I, 3, 43. Doederlein azt állítja, hogy ebben : „*At pater ut gnati etc. at* helyett jobb lenne *ac*“.⁴⁶⁾ Megengedném, ha az *ut pater*-re vonatkoznék, mintegy új hasonlatot vezetve be. De ebből semmi sincs; mert *at* a további *nos*-hoz tartozik s a szórend ez : „*At nos debemus non fastidire amici vitia, sic ut pater gnati* (vicia non fastidit). Az előbbi versben, ugyanis, ohajtja, hogy „bár e volna a világ szokása“; tehát felteszi, hogy nem az : „de mi“, folytatja, („ne hajtsunk arra, hanem) mint az apa“ sat.

A 49 – 53. versekben némely editiók, jelesen a Wakefieldé, a colonok helyett kérdőjeleket, s a pontok helyett colonokat mutatnak fel. Én nem hibáztatom, sőt magam is úgy tennék.

I, 3, 56 – 58. Itt sok a baj, mind az olvasatra, mind a pontozásra, következőleg az értelmezésre nézve. A főkérdés az, vajjon *egy* vagy több antithesist foglalnak-e magukban? Ha egyet, így kell olvasnunk és pontoznunk Doederleinnal : „*Probus quis nobiscum vivit, multum demissus homo : illi tardo et cognomen pingui damus*“.⁴⁷⁾ Ezt az *unitarius* felfogást ho-

(valami bajnak). Ez értelemben többször is leljük Plautusnál. A másodikban pedig *praevertere*=*praeferre*. Ezt a jelentést még tán leginkább lehetne alkalmazni a szóba vett versben, csak hogy erősen bajos volna ki-mutatni a contextusban, m i n e k praeferáljuk az *amator* gyarlóságát.

⁴⁶⁾ »Nach vielen Mss.« (Doed.) — »Ac Mss. quidam edd. et Ed. Pr. in Bib. Reg. Br. (Hor. c. not. var. Lond. 1793.)« De a tekintély a szövegembeli okoskodást nem erőltetné meg, ha nagyobb volna is, mint a milyen.

⁴⁷⁾ A Heindorf-féle editióban »*multum et demissus*«-t nyomtatott vala Doed. Azután, a fordításához mellékelt szövegben kihagyta az *et-et*. A szokott olvasatot, mi egyébaránt maga is kétféle, összehasonlítás végett itt közlöm :

*Probus quis
Nobiscum vivit? multum est demissus homo illi
Tardo, cognomen pingui damus. (Lamb.)
Probus quis
Nobiscum vivit, multum demissus homo ille.
Tardo, cognomen pingui damus. (Cruqu.)*

lyeselnem kell, bárha egy kis emendatioval jár is, a mennyiben az *et* a vulgatabeli „*multum est*“-ből van az alsóbb versbe lehúzva. Mert, úgy látszik, hogy a monotoniát kerülve, az előbbi rövid és halmozott antithesisek helyett, most már — finom érzékkel — hosszabb lélekzetű periodusokat alkot a költő. A dualisták szerint pedig a *demissus* a *probus*-sal, a *tardus* a *pinguis*szel képezne külön-külön antithesist. Ugy de, közelebről tekintve, ezek nem is ellentétek. Aztán a *demissus* nem szokott ócsárló értelemben, mint „alázatos“ vagy éppen „farkesóváló“ eléfordulni; hanem mint dicséretes jellemvonás, „szerénység“-et jelöl. Ellenben sem *tardus* sem *pinguis* nem valami kedveltető rajzvonások. Annyira nem, hogy a commentatorok a felett vitatkoznak, hogy melyikök rosszabb, és hogy a *tardus*-t gúnyolják-é *pinguis*-nek, vagy a *pinguis*-t csufoltatja-é *tardus*-nak Horatius?⁴⁸⁾ A scholiasták az elsőbet állítják: *eum qui pinguis est, tardum appellamus, naturam vertentes in vitium*, (Schol. Cruq.).⁴⁹⁾ Az utóbbit Dacier pártolja: „Un autre sera un peu lent; nous ne manquons pas de dire, qu' il est bien pesant et bien épais.“ Voss is ebben az értelemben fordítja, csakhogy a *pinguis*-t szellemileg érti: „Jenem Langsamen leihen wir den Namen des Dümmlichen.“ Igy Wieland is: „bedächtlich (heisst uns) stumpf.“ Az unitarius nézettel persze megszűnik ez a kérdés, és általában arra hajolnak az újabb commentatorok. De nem enyészik el ám a másik: vajjon Cruquiussal „*homo ille*“-t irjunk-é, vagy *illi*-nek olvassuk Lambinus szerint s értelmére nézve a következő

Az utóbbit követi Bentley is, csakhogy az *ille* után colont s a *tardo* után a comma helyett *ac*-ot tesz, a mi persze nagyot változtat a dolgon.

⁴⁸⁾ Cruquius költői fogást lát a bizonytalanságban: »Adeo ut videri possit Horatius suspendere lectorem, eique incertum relinquere, utrum debeat in vitio ponere.« sat.

⁴⁹⁾ Ugyan ezt írja Acro is. A mi a másik scholiastát, Porphyriot illeti, legyen szabad a scholiumát, mely a Fabricius editiójában hibásan van kiadva, ezúttal kiigazítom: »Ordo est: illi pingui tardo cognomen datus: id est, naturam in vitium vertentes, pro pingui tardum dicimus.« A nevezett editióban az *id est* után *sensus* van bécsusztatva, minnek vagy ki kell maradni, vagy az *id est* helyett ezt írni: *sensus est*; vagy végre a *sensust*-t zárjel közzé tenni, mint az *id est* magyarázatát. Mindenképp jól lesz, csak úgy nem maradhat, a hogy van.

vershez kapcsoljuk. Mert az mind a két felfogás tekintetéből, mind egy. Itt megint a codexeknek kellene döntenet; de az a bökkendő, hogy ha numeraljuk a szózatokat, ezt választjuk: *illi*; ha pedig ponderáljuk, a „Bland. vetustissimus“ nagy súlylyal veti bé a *homo ille* olvasatot. Én is tisztelem a nevezett codex tekintélyét, de aesthetikai nézőpontból az *illi* olvasatot és velejáró pontozatot fogadom el.⁵⁰⁾

I, 3, 64—66. „ ut forte legentem

Aut tacitum impellat quovis sermone molestus

Communi sensu plane caret, inquitimus“

Pontozat nélkül idéztem, hogy annál inkább elfogulatlanul ítélhessen az illető javaslatokról az olvasó. A kérdés az, hogy hol kezdődik a megszólás? Erre háromféle a felelet: 1) *Quovis*-sal. 2) *Molestus*-sal. 3) *Communi*-val. Az utolsó a legrégiebbek és legújabbak olvasata, mely ellen, hogy mi kifogása lehet Kirchnernek meg Doederleinnak, kik a 1) szám alattit pártolják⁵¹⁾, nem tudom. Kivált úgy, a hogy a Henrico-Perrina pontozza: *impellat, quovis sermone, molestus*: azt hiszem, elemzés nélkül is átláthatni, hogy ajánlatos és bizony Doering, Heindorf, Orelli, Kruger, kik a commákat kihagyták, legkisebbet sem javítottak rajta. Sőt ellenben! A *Quo*-vissal kezdetni azért nem szeretném, mivel a *Quovis sermone molestus*-t és a „*communi sensu plane caret*-et nem bírom azon személynek v. személyeknek tulajdonítani. Az elsőt a z mondhatja a kit háborgat az együgyű; a második a gonosz világ ítélete. Az első a bosszuság kifakadó hangja; a második a hideg és közönyös ócsárlás szava. Mind a kettőnek nincs helye; tehát a *quovis molestus* csak a láborítás részletezése. Meglehet azonban, hogy valakinek úgy tetszenék, mintha ez a részletezés igen hosszú, sőt a *molestus*-sal éppen tautologia volna. Annak a valakinek a 2. olvasatot ajánlom, mely a *quovis sermone*-t mint szükséges, jellemző határozót az

⁵⁰⁾ Finály figyeltet, hogy a »*probus quis*« a *homo ille*-vel azon egy mondatban nem fér össze, és így csak a dualisták pártolhatnák az *ille*-t.

⁵¹⁾ *Suum cuique*. Az 1) számú pontozat már a Cruquius kiadásában megvan. Nem tudom Kirchnert, hivatkozik-é reá; de Doederlein — mi nem szép tőle — mélyen hallgat.

impellet-hez csatolja, s az ócsárlást *Molestus!* felkiáltással kezdi. Eredetét nem tudom; pártolói Baxter és Fea.⁵²⁾

I, 3, 69–72. Szédül az ember feje belé, mennyi felé elcsavarták a constructiot ebben a néhány versben az interpretések. Egyik fennakadás mindjárt a *cum*-nál van, melyet ki conjunctionnak, ki praepositionnak állit. Jól megfontolva a dolgot, kénytelennek érzem magamat a kisebb részhez, a conjunctionsokhoz csatlakozni; mert különben az *aequum est a pluribus bonis inclinēt*-hez tartoznék s arra, hogy valaki bár miben is álló maioritásnak hódoljon, bizony nem nagy *aequitas* kell, legalább „nálunk nem úgy hívják,“ ineptiát pedig mint untig ismétetem, Horatiusról feltenni nem szabad. Így construálom hát Doeringgel: *Amicus cum, ut aequum est, (meis) vitis mea bona compenset* (komponába⁵³⁾ veti) — *si plura sint (bona)* — *hiscē (pluribus bonis) inclinēt (libram vel bilancem)*. Ebből kitetszik, hogy a *pluribus his*-t nem tartom *ablat. absoluti*-nak. De bizony dativusnak sem. Mert egy felől *inclinare alicui rei* = vonzódni valamihez, hallatlan, legalább előttem ismeretlen szólam⁵⁴⁾; másfelől felesleges kívánalom vagy követelés volna az, hogy valaki „a jóhoz vonzódjék“; „*Bona natura appetimus*“, azt mondja Cicero⁵⁵⁾.

⁵²⁾ A 65. versbeli másik botránykövet, az *impellet*-ot nem bántottam, mert az *appellem* (ed. Cruq.), az *appellet* (emend. Lamb.) és *inpediat* (emend. Bentl.) sikertelen kísérmények valának s a közvélemény a vulg. mellett nyilatkozik.

⁵³⁾ Mi az a mérleg? Jó lenne, ha a k é r ő-t *kérleg*-nek, a b i r ó-t *birley* v. *birlag*-nak, a f é l ő-t *félleg*-nek, az ü t ő-t *ütleg*-nek, a f u t ó-t *futlag*-nak, a k á r o g ó-t *károglag*-nak neveznők? A M. Nyelv. Szótára helyesli a *mérleg*-et s az *ütleg* analogiájával akarja igazolni. Igen de sem a derivatumok nem ütnek egymáshoz, sem származása nem úgy történt az *ütleg*-nek, a hogy ott le van írva. *Ütleg* egyszerűen = ü t l e k (vapulabis). *Ütleket kapsz*, oly nemű szólam, mint ezek: *a bánommal nem sokra méssz*; — *megfizetemre nem játszom*; *szeme láttára elvitték a lovát*; *fülem hallottára megszidott*; sat. Így eredt egy szóban a *hallomds* is, melyet megint borzasztó rosszul értelmez a M. Ny. Sz.

⁵⁴⁾ Forcellini felteszi az esetet: »*Inclino cum dativo*«; de aztán egyetlen egy példát sem bír felhozni rá éppen ezen kérdéses helyen kívül. Hasonló moddó kodácsolás az Orelli-é is: » . . . dativus iungendus est cum verbo *inclinēt*.« Ez a tág logika!

⁵⁵⁾ Tusc. 4, 13. »*Quoniamque ut Bona natura appetimus; sic et a malis, natura declinamus.*« És ezt plane »jó barát«-tól követelné Hora-

Tehát — nincs más mód — abl. instr. kell hogy legyen a *pluribus bonis*. Az is ám, és azt teszi, hogy az „igaz barát“ a „több jóval“, még ha sulyra nem is ütné a mértéket, hűz a s a l e a serpenyöt, ha szükség, a kezével is segítsen rajta! Így aztán az egészből egy tömött phrasis válik, melyben egy hiában való sincs. Hogy odaérteni való van, — nil moror. Azonkívül a következőre is: „*amari si volet*“, meg van vetve az alap. Mert annak, a ki „arra vágyik hogy szeretessék“, oly feltételt szabunk elébe, melyben van egy kis activ, positiv érdem, s ha a mi „kedves barátunk“ azt a feltételt teljesíti, mi is kötelezzük magunkat hasonlóra: *hac lege in trutina ponetur eadem*. Deductiómból következik 1) hogy Heindorf ok nélkül aggódik az *amicus dulcis* és *amari volet* látszólagos tautológiáján, — a mi éppen nincs; mert az egyik jelenre, a másik jövőre vonatkozik, és Horatius éppen arra ad utasítást, hogy a most „kedves barát miképp biztosítsa ez utánra is állandólag a kedvességet, t. i. „barátja szeretetét.“ 2) Hogy egy „mustármagnyi“ szükség sincs a Doederlein coniecturájára, midőn Heindorfnak, szerinte, „jogos aggodalmát“ csak úgy véli eloszlathatónak, ha *amari* helyett activumot — *amare* — irunk. Quo nihil insulsius! Mintha bizony valaki arra hogy ő szeressen, feltételt szabtatna maga elé! — A kinek interpretatiom nem tetszik, járjon utána a commentatorokéinak s lássa, hogy boldogul velők.

I, 3, 85. „*insuavis acerbus*“ Bentley szép distinctióját, mely szerint az idézett két szó nem képezne asyndetont, hanem *insuavis habere*-hoz, *acerbus* a következő *odisti*-hoz tartoznék, Doederlein nem bírja megkedvelni s azt hozza az asyndeton védelmére, hogy a positiv *acerbus*, czélszerű hágtatása a negativ *insuavis* nak. Czélszerű igenis az ő érve a megmutatására annak, hogy mennyivel magasabb fokú Bentley aesthetikai felfogása a német criticusénál. Erősebb okot maga s a régi distinctio ellen nem lehetett volna. A szófokozásnál, t. i. az epithetonok, praedicatumok s általában rajzvonások hágtatásánál izetlenebb valami az irányban általában alig lehet. Olyan az, mintha az író nem találta volna el

tius, miért valami ritka vagy nehéz dolgot? Még a meggondolása is ineptia!

első szavával szabatosan a mit mondani akart s próbálgatva keresne mind jellemzőbbeket. Antipoeticum az, és különösen antihoratianum. Egészen más a dologi fokozás, melynek legvégső alakja az antithesis. Bentley pontozatával éppen az a hibátlan hágtatás áll bé. Halljuk csak: Oly csekély bántalommal illetett téged a barátod, hogy ha csak neheztelnél is érette (*nisi concedas*), már duzzogónak vagy mogorvának (*insuavis*) itélnének; hát ha még — azért a csekélységért — megátalkodottan kerülöd, elkeseredetten gyűlölöd (*acerbus odisti⁵⁶ et fugis*); mint legnagyobb ellenségedet (*ut Rusionem debitor aeris*: humorra váltva): mennyivel nagyobb vétek ez annál.“

Az utóbbi phrasis az illető helyen, elől van téve; tehát az „annál“ nem vonatkozhatik a *paullum deliquit*-re. Mire hát? Meg kell vallanunk, hogy a rabszolgáját csekély vétésért keresztre feszítettő Labeo tettére. De erre már elszörnyüködnek a lágyabb szívü, mint mély belátásu commentatorok s azt mondják, „miképp lehet *furiosius peccatum*-nak mondani azt, hogy valaki a barátját meggyűlöli, mint azt, hogy egy embert keresztre feszített?“ Egy kis vétség van a dologban, jámbor philologus uraim! Horatius nem „embert“

⁵⁶ A kik az *acerbus odi* construction felakadtak. bizonyosan elfelejtették, hogy Horatius van a közökben, a ki (Ars. P. 188.) *incredulus odi*-t irt. »Ugy de« veti ellenébe Doed. ezt csak a metrum exigentijáért teszi a költő, mi nem nyugtázte a vers végén levő *acerbusnál*: Ily gyenge füszálakhoz kapaszkodnak, kik az elfogultság gübbenőjében sülyedeznek. Horatiust füzfapoetának állítani elé, a ki metrumbeli kényelemből rossz latinítást ír! (*Acerbus odi* latine non dicitur: Herbst.) Én, megvallom, nem tudok oly jól latinul, mint Doederlein, vagy Herbst, vagy az utóbbi helyeslőleg idéző Orelli; azért hát meg lehet bocsátni nekem, ha a kárhozottott szólámat s hasonlókat »exquisita latinitas«-nak tartom. Die Gusto sind verschieden.

Külön az *acerbus*ra nézve a lexicographusokkal is van egy kis számvetésem: azokkal t. i. kik azt a szót *immaturus*-sal interpretálják. »*Acerbi proprie sunt fructus immaturi*,« írja Baxter és helyesli Gesner. Igaz hogy az éretlen gyümölcs többnyire *acerbus*; de ennek csak egy jelentésében s aztán, a mi a földolog, számtalan *acerbus* van, a mi nem »*immaturus*.« A »*proprie*« hát merőben rosszul van alkalmazva. A bírálma, ha érett is, fanyar, és a Horatius »*acerbus recitator*«-ának hinnivaló, hogy bémótt volt már a feje lágya. *Acerbus*=fanyar. fojtó, elkeseredett. megátalkodott, éles. csipős.

mond, hanem rabszolgát.“ Azok, a kik egész életököt a classica irodalomnak áldozták, bizony tudhatnák, hogy mekkora különbség volt a régiségben ama kettő közt és hogy a rabszolga nem *persona*, hanem *res* volt. Horatius nyilatkozata nem különb ama francia úrhölgyénél, a ki angolnő vendégének csudálkozására, hogy ő az inasáva¹, férjével, szolgáltatja a fürdőben magát, azt feleli : „Ce n'est pas un homme, c'est un domestique.“ Már akár tudják, akár sem mindezeket, minden esetre hiba a „*Quanto hoc furiosius atque maius peccatum est*“-beli *hoc*-ot akár a „rabszolga szüresülésére“ vonatkoztatni, akár ablativus voltát megtagadva nominativusnak állítani. Az elsőt a constructio és értelem tiltják ; a második által a *hoc* szükségtelenné válnék s a kapcsolat az előbbiekekkel csaknem a szakadásig lazulna. Egy szó mint száz : a *hoc* ablativusnak marad s a „feszítésre“ vonatkozik.

I, 3, 95. *Commissa fide*. A Schol. Cruquiin kezdve minden commentariuson át vonul ez a jegyzet : „*fide* pro *fidei*“ ; Baxter s mások szerint : „*antiqua declinatione* ?⁵⁷⁾ Példákat is hoznak fel reá, de alig egyet, sőt mondhatni a jelen helybelin s az archaizáló Sallustiusban nem egyszer olvasható *diu* alakon kívül egyet sem, melyet varians lectiok ne gyengíteneék. De engedjük meg, hogy az V. declin. genitivusának és dativusának *ei* helyett *e* volt régenten a ragja ; abból még nem következik, hogy a szóba vett helyen is dativus legyen a „*fide*“. Megfontolva, hogy „*fideicommissum*“ nem valakire bizott portékát, *res*-t vagy, Baxter szerint „*arcanum*“-ot jelölt, hanem hogy az egy törvényes eljárást, „*disposito*“-t jellemző jogtani műszó, azt kell következtetnünk, hogy *e* helyen a *fide* alatt *fideit* keresni merőben szükségtelen, miután itt a *com-*

⁵⁷⁾ Az *antiqua declinatio* a tudósok szerint a genitivust is végeztette *e*-vel. Erre megint Horatiusnak kell adni az egyik fő példát (Od. 3, 7. 4.) : *constantis iuvenem fide*. Nem vitatom ; minthogy a kéziratok mindnyájan *constantis* mutatnak fel ; nagyobb részökben pedig *fide* az olvasat. (Bland. »*fideis*«.) Csak kettőt szeretnék tudni. Egyet azt, hogy a legrégebbi editiok honnan vették ezt a lectiot : *constanti iuvenem fide*. Más, hogy miért perhorrescálják oly nagyon mind commentatorok, mind grammaticusok az ártatlan abl. qualitativust, a hol esse nélkül van a névv. l párosítva ? Mivel természetesebb minősítő annál a genitivus ?

missa valakire bizott valami t és nem *dispositio*-t jelent. Ellenben könnyen és természetesen lehet ez a *fide* az, a minnek alakja mutatja, t. i. ablativus. Számtalan a példa, melyben fides ablativusban járul verbumhoz (inclus. partic.), még pedig az értelem minden lehető árnyalataiban. Jelentései közt van a *fiducia* is, mint kitetszik Plautusnak következő helyéből (Most. 3, 1, 135,—8.): „TRAN. De vicino hoc proximo tuus emit aedes filius. THEUR. Bonan fide? TRAN. Siquidem es argentum redditurns, tum bona : si redditurus non es, non emit bona.“ És általában a *bona fide emere*-vel együtt jár, vagy benne van a *fiducia* eszmeje. Ennél fogva a *prohiderit fide* (= *fiducia, bona fide*) *commissa* szólamban a *fide*-t bizvást ablativusnak vehetni.

I, 4, 102. *Voces sensusque notarent.* — „*Voces, Lautae Töne*“⁵⁸⁾ Heindorf. — „*Voces*=articulirte Töne“ : Reisig. — „*Voces*=Naturlaute : Orelli. — „*Voces*=Gefühle, *sensus*=Gedanken“ : Doederlein. — „*Voces sensusque est βαρυλογία* pro voces singulos hominum indicantes potius quam clare etiam tunc enunciantes“ : Orelli. Ugy de ez Hendiadys volna, mi ellen Reisig nagyon tiltakozik. — „*Verbum notarent per Zeugma proximo tantum nomiui accomodatun est*“ : Doering. — Végre lássuk Baxtert is : „*Voces et sensus notant scripta. Agitur de litteris.*“ — A mit annyin és oly különbéleképp hisznek tudni, azt voltaképp egyik sem tudja. Azt látjuk hogy mindnyájan igyekeztek kikerülni azt a bökkönöt, hogy : *verba notant voces*, id est, semet ipsos: Mert hiszen a *verbum* is csak *vox*, a szó rendes értelmében. De látjuk azt is, hogy nem kerülték ki és még kevésbé háritották el. Nem is lehet másképp, ha *vox*-nak azt az átvitt értelmet nem tulajdonítjuk, a melyben olykor, jóllehet felettebb ritkán előfordul, t. i. ezt : *vélemény*, mit aztán tovább hajtva, mai nyelv szerint *fogalom*-má alakíthatunk.*) A *sensus* aztán természetesen az *érzelme*ket fogja tenni. Doederlein, ki a feljebb idéztek közt egyedül nem keresett a *notarent* alatt valami megfogha-

⁵⁸⁾ Tehát »*verba quibus voces notarent*«, azt tenné, hogy »a szók jeleljlék a hangokat«!

*) V. ö. »*voces audit integer*« (Hor. Od. 3, 7, 22.)

tatlan vagy forde értelmet, közel jár az én véleményemhez, csak hogy megfordítva, rosszul alkalmazta a „Meinungen“-t és „Gefühle“-t.

I, 4. 3. *quod malus aut fur*. — Bentley az editiók elle- nébe, jó kéziratok nyomán *aut* helyett ezt vette fel: *ac*. A többi járulék indokolása nem nagyot vet a latba, mert inkább kö- vetkeztetés és újabb állítás, mint érv. Azért nem is szólok hozzája. Hanem az *ac*-ot pártoló Doederleinnal megkísértem láncát törni. Azt mondja, hogy a Blandinianusban *ac fur* van. Honnan állítja, nem tudom; mert én a Blandiniana lec- tióknak más forrását nem ismerem, — nem is fog létezni, mi- után a codexek elvesztek, — csak a Cruquiana editiót; ebben pedig az *ac*-nak semmi nyoma, sem a szövegben, sem a com- mentariusokban. Második érve az, hogy ha Horatius *aut fur*-t ír, *aut moechus*-sal folytatta volna. Feledi Doed., hogy a neta- lán következő *aut* helyett *quod*, van ismételve, mely is új dis- iunctiót kezd; és hogy *quod aut* rut pleonasmus lett volna. Nagyobb, erősebb ellenvetés volna, hogy a *malus* és *fur* ge- nust és speciest képezvén, *aut*-tal különböztetni meg, logikai hiba volna. De ez éppen úgy nem áll, mint az, (Bentley sze- rint), hogy *malus* és *fur* azon egy személyt tenné. Nem, ha- nem *malus* in specie *malus civis*-t jelent, a ki vagy nem te- szen semmit a hazájáért vagy positive árt neki. A másik, a *fur* pedig az olyan polgárt vagy tisztviselőt, a ki a köztársá- ságot meglopja. Világos, hogy Aristophanes s a többi az afféle apró tolvajokkal, magánosok fiókjaiban vagy csebeiben kotorászókkal nem bibelődött. Nem is lehetett volna mind- nyájokat nevéen nevezni. Így hát csak hadd maradjon az *aut*, Bentley, Wakefield, Orelli, Krüger és Doederlein el- lenére.

I, 4, 11. Az „*erat quod tollere velles*“ a Horatius com- mentatorai közzé vetett Eris-almák közt a legháborusabbak egyike. Egy részök t. i. *servare*-val, a másik *delevare*-vel inter- pretálja. A felforgató párt Quintilianust vallja fejének, a ki haragszik Horatiusra, miért bántja az ő kedves Luciliusát és csudálkozik, hogy tud kivetőt kapni benne. Hozzá tar,

toznak az újabb magyarázók, jelesen a híres Wolf belészólása óta. Az elébb említett, conservatív párt a scholiastákkal és Lambinussal tart és utolsó szószóllója, tudtomra, Heindorf. Jóllehet ellentmond a két fél egymásnak, azért még sincs egyiknek is igaza, s a Hegelféle „datur tertium“ esete áll bé. Hogy is lehetne igazuk, midőn a dolog, mire a szó értelmét csavarni akarják, physikai lehetetlenség. A „lutulentus“ vizet az iszap teszi azzá; iszap- vagy homok szemeket pedig — akár megtartás, akár eldobás végett — a vízből kiszedni akarni, alig volna észszerűbb vállalat, mint az Ézsopus gazdájáé, Xantus philosophusé, a ki részeg korában arra fogadott, hogy kiissza a tenger vizét. Ilyes képtelen metaphorát Horatiusra nem foghatni. Nem is szükség; mert az érintett tertiumnál fogva a „tollere velles“ nem vonatkozik sem a vizre sem az iszapra, hanem Luciliusnak egy pár megnevezett tulajdonságára. „*Erat — quod tollere velles — garrulus atque piger* etc. Azaz: „a mint neki dült a verselésnek és irt mindent össze vissza — olyan volt, a milyen szeret-ről hogy ne lett volna — t. i. focsegő és hanyag.“ A kérdésos szók tehát közbevetett mondatot alkotnak s a *vellet* méltán van optativusban; mert ohajthatni bátran, hogy valami így vagy amúgy történt vagy ne történt volna.⁵⁹⁾ Nem csak értelem jön e pontozattal az eddig csak találgatott helybe, hanem grammatica ratio is. Mert a mit senki se jegyzett meg, a bévett pontozat szerint a mondat a *velles*-sel bévégződván, a *garrulus et piger*-nek nincs verbuma. Holott lenni kell s nem lehet más mint az elébbi versbeli: *erat*. Ezzel egyszersmind a világosan ide vonatkozó helynek is (Sat. 1, 10, 50.): *At dixi fluere hunc lutulentum, saepe ferentem plura quidem tollenda relinquentis*, értelem van adva. Más felől, ez is világot vet az elsőre. A *saepe ferentem tollenda*⁶⁰⁾ azt mutatja, hogy a *tollenda* nincs belé foglalva a „lutulentum“-ba, hanem ada-

⁵⁹⁾ A bévett magyarázat szerint *erat* és *velles* nem férnek össze. Az optativus se illik ide; min'án hatalmában áll az optálónak kiszedni Lucilius verseiből akár az eldobandókat, akár a megtartandókat.

⁶⁰⁾ » . . . lapides adesos stirpesque raptas . . . volventis un a* (Hor. Od. 3, 29, 40 sqb.) Bizony pedig a kiárult hegyi patak azon kívül is *lutulentus* és *turbidus* szokott lenni.

lékképp vagy társ gyanánt járul hozzája. És így a jelen helyen is a *quod tollere velles* nincs benne a *lutulentus*-ban; de hozzá járul ám — az iménti fohász kíséretével — a *garrulus* és *piger*, s ezek megint megmagyarázzák a 10. satira idézett helyén a „*plura tollenda*“-t. Ez a kettő ugyan is, ha a *lutulentust* nem is számítjuk, több mint az egy *relinquendum*, (a mit meg kell adni neki: *nil moror*), hogy sokakat irt. *Et sic omnia exquisite procedunt.*⁶¹⁾

Mielőtt e tárgytól búcsút vennénk, meg kell említnem, hogy azt a nem tudom miféle *allaget*, mely szerint a *fluere*t mind a két helyen az *oratio*-ról az *orator*-ra van átvive s a melynek példáját másutt sehol sem leltem, észrevenni egy commentator sem méltóztatott.⁶²⁾

I, 4, 14. *Crispinus minimo me provocat.* — *Minimo* helyett Bentley *nummo*-t, Horkel (fide Doed., a ki maga is adoptálja,) *numero*-t emendál, mindenik csak coniecturából. Mint-hogy mások nem fogadták el, elég annyit mondani reájok,

61) Nem akarám az ugy is elég hosszadalmas szöveget az emendatio historicumával tovább nyujtani; de itt a jegyzetek közt helyet adhatok neki. Doederlein 1820. tájban, hihetőleg mint én is, nem találván kielégítőknek a bévett magyarázatokat, a következő distinctiot javasla: »*Cum fluere, lutulentus erat, quod tollere velles garrulus, atque piger scribendi ferre laborem*, és ezt a satirák két kiadásában, némileg különböző interpretatioval,« ismétlé 1859-ben és 1860-ban. Én ebben azt a hibát leltem, hogy az *erat* a *lutulentus*-hoz van csatolva, a melynek nincs szüksége reá, és elvászta a *garrulustól*, a melynek joga van hozzája. Különben is, oly dűczögös az így keletkező constructio, mintha éppen Luciliust akarta volna majmolni Horatius — *quod non erat hic locus*. De felkaptam belőle a *quod tollere velles* interiecta voltának az eszméjét, s úgy kerekedett ki az én feljebbi pontozatom, melynek egyébaránt mind indokolása, mind interpretatioja, mind következtetései, sajátom. Gratuláltam is magamnak vele, míg a commentariusok felhányása alkalmával az *obscurus*, (az mert a commentatorok alig akarják társuknak ismerni, idézni pedig soha sem idézik), Haberfeldt editiojában azon pontozatot és interpretatiót felleltem. *Suum cuique*.

62) A lexicographusok közül Gesner írja, de vonatkozás nélkül a mi helyünkre: »*Fluere et effluere interdum active poni observat Burmannus ad Petr. c. 71. p. 355. sq.*« — Idézik továbbá, de ismét a singularitas megjegyzése nélkül: Plaut. (Mil. 4, 8, 12.) *ut fluat facetiis*; (itt *fluat*=abundet) és Cic. (Tusc. 2, 22) *fluimusque Mollitia*, (hol: *fluimus*=diffuimus). Egyenesen egyik sem szolgál ide.

hogy szükségtelenek. Csak figyelmeztetném az illetőket Plautusnak egy számba nem vett helyére, mely Horatiusnak eszébe juthatott, bárha más értelemben van is véve benne a *provocare*: „*Provocatur* paedagogus: eho senex *minimi* pretii!“ (Bacch. 3, 3, 40.) — Valeat quantum valet.

I, 4, 15. *Accipiam tabulas*. A régi editiók egy része, (előttem a Henrico-Petrina), kéziratok, a Scholia Cruquii „*accipe iam tabulas*“-t olvastatnak s így emendált a Bentley is. Igazán „javította“; mert *accipiam*-ot csak erőltetéssel és mesterkéltén bírják magyarázni; holott az *accipe iam* a sürgető Crispinust drámailag személyesíti. Elismeri azt Heindorf is; csak csudálkozik, hogy a helyet és órát még azontul kelljen meghatározni s még is Crispinus azon pillanatban kívánja a próbát megtéetni.⁶³⁾ Én pedig Heindorfon csudálkozom, hogy a *tabulas*-on azokat értette, a melyekre a verseket fogják írni; holott itt csak a fogadás felírására valók, mint az angoloknál is szokás. Crispinus hát csak a fogadás biztosítását sürgeti, s azután kívánja, hogy határozottassék meg a „hely és idő“, melyen majd meglássék, „ki a legény a csárdában“: „*uter plus scribere possit*.“

Gesner is így fogta föl, csak hogy az *accipiam*“-ot védelmezi azzal, hogy a fogadásba mind a két félnek belé kell egyeznie.⁶⁴⁾ Gyengén, mert a ki a fogadást ajánlja, már eo ipso belé van egyezve. Crispinusnak tehát nem kellett a szájába adni a felesleges *accipiam*-ot; melynek csak Heindorf felfogása szerint lenne értelme: „*accipiam* (et ego)“. De így is a praegnans *ego* kimaradása durissimum esset! — Akár hogy is az *accipe iam* a commentatorok foruma előtt kudarcot vallott. Argutiáikat elhallgatom. Az egy Lemaire írja, hogy ő is inkább szereti, de nem meri felvenni a szövegbe.

⁶³⁾ » . . . aber wie stimmt dazu (zu der Hastigkeit) das folgende, *detur nobis locus, hora*. Ort und Stunde soll erst bestimmt werden, und doch verlangt Crispin jetzt gleich augenblicklich, diese Probe zu machen.« (Heindorf.)

⁶⁴⁾ » *Accipiam* magis etiam ideo placet, quod ad rem pertinet, etiam Crispinum *tabulas* s. pugillares accipere: agitur enim de sponsione.« Gesn. ad h. l.

I, 4, 21—22. Meddőbb vitát és több szópazarlást, mint a mennyibe ez a hely : *beatus Fannius ultro delatis capsis et imagine*“, nem egy könnyen lelnénk. A dolog értelme, hogy *Fannius* író volt, munkái bejutottak a könyvtárakba s hogy az neki jól esett, elég világos vala eleitől fogva. De ezzel nem érték meg a commentatorok, hanem kérdéseket támasztottak, és tudni akarták : ki volt az a *Fannius*? — ex professo író-e vagy csak dilettans? — gazdag-e vagy szegény? — maga küldte-é bé a könyves-tokjait a könyvtárakba, vagy tisztelői vagy jó barátai, vagy haeredipetái; vagy a közhatóság rendelte bététetni? — micsoda könyvtárakba tétettek bé a könyvei? — köz- vagy magántárak voltak-é és melyek és mikor alapítottak?—mit tesz általában és itt az *ultro*?— miért kellett a képinek is ott lenni? — mit tesz a *beatus*? azt-é hogy jól birta magát, vagy azt hogy örvendett a tiszteletnek?— mi czélből mondja *Horatius beatus*-nak *Fanniust*? őszintén szerencsétlét-é, vagy csak az ő szájával beszél? — közönyösön mondja-é *beatus*-nak vagy gúnyosan? Kérdésnek elég! és nevezetes az, hogy a scholiasták már nagyobb részökre megfeleleltek, némelyikökre két háromféleképpen is. De megjárták ám vole. Adataikat felhasználták a későbbi commentatorok s aztán nekik fordultak, elnevezték tudatlanoknak, értetleneknek, fecsegőknek, hazugoknak sat. S aztán mikor velök végeznek, egymással kapnak hajba ama kétséges és ma már semmiképp el sem is dönthető pontok felett. Csak mint jellemző vonást beszélém el; és tén el is hagytam volna, ha kinyitván a jó hírű *Krüger „Schulausgabé-“*ját, a magyarázatok rovatában, hol minden sornyi hely drága, egy egész hasábot nem látok erre a haszontalanságra vesztegetve.

I, 4, 25. — *quemvis mediä erue turba*. — Bentley a vulg. *erue*-ja helyett kéziratok nyomán *elige*-t vett fel a szövegbe. Acro és Schol. Cruq. is *elige*-t olvastak. Cruquius maga azonban „cum tribus Bland.“ *erue* olvasattal tart; nem különben Fea a codexei szerint. Ezek ellen nagyon is gyenge érv, az, a mit Bentley ingyen állit, midőn az *erue*-t „absurdissimum“-nak korholja, mit Heindorf hiven tolmácsol „ganz ungerheimt“-nak. És miért absurdissimum? Erre egy más kérdéssel felel az angol criticus : „An *Horatius eruere* iubet

quemvis media turba: quasi se occultantem aut fugam meditantem? "Az első vonás üres elménczéség, a második pedig éppen nem talál az *erue*-re, és legfeljebb egy másik lectio: *arripe* ellen lehetne használni. A *quemvis*-sel mindeniket egyformán lehet kibékíteni: mind *elige* mind *erue* magukban gondot és figyelmet igénylenek. És ha a *media turba* képét tekintetbe vesszük, ahhoz inkább illik az *erue* mint a másik. Doederlein a *quemvis*-t megszakasztja, hogy *quem vis* legyen belőle. Cui bono?

I, 4, 26. *Aut ab avaritia, aut misera ambitione laborat.*

— Az *ab avaritia* Dousanak (Commentarioli cap. 6.) sokaktól elfogadott emendatioja a kéziratok és a vulg. *ob avaritiam*-ja helyett. Minden analogiával annyira támogatott olvasat ez, hogy alig mondhatni „coniectura“-nak. Gesner ellenvetése: „si singularia omnia et semel tantum observata damnamus et emendamus: ilicet, quantam partem Latinitatis abolebimus?“ nom sokat ér, annál a logikai szabálynál fogva, hogy „a ki kelleltinél többet bizonyít, semmit sem bizonyít.“ A *ἀπαξ λυόμενον* magára legfeljebb gyanut kelthet, de más érvekkel társulva döntő is bír lenni. Minden esetre biztosítja az *ab* olvasatot az Orelli excommunicatiója ellen: „*Ob avaritiam: haec vera est lectio.*“ Vele szembe állítjuk Feat: „*Ab avaritia: membranas laudat Marcilius, et ex duobus Mss. dedit Bentleius Optime.*“

I, 1, 29--31. Heindorf bika alatt keres bornyút, — ut aiunt, — midőn anuak a bizonyítására, min soha senki sem kételkedett, hogy az idézett versekbeli „*hic*“, *mercator*-t teszen, egy felől Cruquius szavait, másfelől a költő szavai értelmét elferdíti. Szerinte, Cruquius a *surgente a Sole ad eum quo vespertina tepet regio* képet a *caupo*-ra (boltos kalmárra), és a *per mala praeceps fertur* szólamot a nagy kereskedőre (*mercator*) vonatkoztatná. Ezt nem teszi Cr. hanem azt mondja és helyesen, hogy: „a *sole surgente*“ sat. az időre és nem mint a scholiasták és commentatorok hiszik, a *térre* (*spatium*) vonatkozik, és minthogy a *quin* feljebb fokozást jelent, felvehetjük, hogy az az előtti első membrum a „*negotatio domestica*“-t jelöli; a vele kezdődő második pedig „*de mercibus externis advehendis*“ szól. Két kép ez és két mivelet és állapot, de nem tesz fel két személyt. Mind a kettőn átmehet

azon egy eszményi (költői) mercator, a ki itthon „napestig“ gyötri magát árui elárulásával; s e nem elég, hanem aztán „veszélyes utakra is veti fejét.“ Ezt : „*surgente regio*“ úgy interpretálni, hogy „kelettől nyugatig“, hamis fel-fogás következménye, mi nem lesz jobbá azért, hogy sokan teszik. Cruquiussal s velem tart Docderlein is, a ki ebben a pontban megeczáfolja ugyan Heindorfot s a többi „kelet-nyugat“-osokat, kiknek neve logio: hanem aztán szó nélkül hagyja nevezett comm. mindjárt következő botlását. A 32. versbeli *ampliet ut rem-re*, t. i., azt jegyzi Heind. hogy „*ut*, mint az előbbi *ne*, a *metuens*-től függ; tehát, féltében, hogy valamit vesz, a vagy csak nem bírja vagy on át szaporítani.“⁶⁵⁾ Ez a facsaros és nem indokolt magyarázat nem méltó a czáfolás fáradságára, mert világos, hogy mind *ne*, mind *ut* a hozzájuk tartozókkal együtt a *per mala ferturtól* függenek, az első *metuens* által eszközítve, a második közvetlenül. A mercator útvállalatainak a „*metuens ne quid deperdat summa*“ az okát (az elszegényedés vagy veszteség félelméből); az „*ampliet ut rem*“ a czélját (azért vagy a végett, hogy még többje legyen) jelölik. „Eppure ei muove“, viri clarissimi! Az *ut* még is csak „*finale*“; nisi vim faciatis verbis, hogy Heyne szájával beszéljek.

I, 4, 48. *Differt sermoni, sermo merus*. A comma *sermoni* után Bentley javítása, mi szükséges arra, hogy a helyet félreérthetlenné tegye. T. i. „a comoedia nyelve, ha mértékre nem volna szabva, csupa közbeszéd volna. Különben vagy (Reisig szerint) a *nisinek*, vagy (szerintem) a *sermo merus*-nak nem volna helye. Meg kellett említenem, mert a Heindorf-féle editiokban sok peripetián ment keresztül ez a comma. Heindorf kitörülte; a 2. kiadó, Wüstemann, visszatette, s a

⁶⁵⁾ H. szavai : »*ut* hängt hier, wie vorher *ne*, von *metuens* ab, also : aus Furcht, er werde etwas verlieren oder doch nicht im Stande sein, das Vermögen zu mehren.« — »*fürchtend das er sein Gut nicht vermehre.*« Orelli. Philologusoktól, melynek Heindorf és Orelli, megvárná az ember, hogy legalább meg tudja tisztán mondani a mit akar, s ha paradoxumot állít, okát adni. Minthogy elmulatták, kipótlom a hiányt. Ők az *ut*-ot felbontották két negatiora : *ne ne*. Mintha így lenne : *metuens ne ve ampliet rem*.

3-dik, Doederlein ismét kitörülte. És ipsissimus Doed. egy évvel azután megváltoztatta véleményét s a commát jogába visszahelyezvén, az azzal megállított értelmet fordításában is tisztán kifejezte. A mennyi újabb editio előttem van, mindnyája elfogadta a comma-t, kivévén a Haberfeldtét és Feaét. Azért az utóbbi construálhatta helyesen, mint tette azt a Schol. Cruq. is.

I, 4, 49. Hiba Heindorf-tól a ki mindent — olykor szükségtelenül — szokott magyarázni, és Krüger-től, ki iskolai kiadványt szerkesztett, hogy a *nepos*-nak előttünk szokatlan értelmezését adni, e hely alkalmával, elmulasztják. A nem mentség, hogy „megvan a szótárban“; mert a tanulónak eszébe se jut, hogy oly trivialis szót felkeressen. — „*Nepotes sunt luxuriosae vitae homines appellati, quod non magis his res sua familiaris curae est, quam iis quibus pater aut avus vivunt.*“ (Festus.) — „*Avorum atque aviarum indulgentia in causa fuit, quod vulgari convicio nebulones nepotes dicerentur.*“ Baxter. Jellemző a két értelmezés a szónyomozás hajdani és mostani modora jellemzésére. Sokat lehetne ilyet összeállítani.

I, 4, 62. *Invenias etiam disiecti membra poetae.* — Alig hinné az ember, hogy ez az *etiam* (=még ugy is, még akkor is) röfös nota-kra s kölcsönös hurogatásokra adott alkalmat. Higyje el szavamra a k. olvasó, ha nem akar a forrásokhoz menni.

I, 4, 71. 73. „*Habeat*“ se nem „ohajtó“, se nem „igérő“, sem bizonytalanságot nem jelöl, mint Heindorf találgatja. *Nulla taberna habent meos libellos*, annyi mint: Nem adom boltba a könyveimet. — Éppen mint: *fiat*=nem bánom. Tehát itteni értelme tekintetéből ind. praes. a *habeat* és a *recito* szép rendesen és szabályosan következik utána⁶⁶), s a *recitem*-re, ha támogatják is kéziratok⁶⁷), semmi szükség. De van ám a *nec*-re a vulg. *non* helyett, melyet ma is pártol-

⁶⁶) Szintugy előtte is (70. v.) a *sum*. De ezt aránylag kevesen pártolják. Ellenben Bentley a *recito*ból is coniunctivust csinál. Hogy a *habeat* alakja daczára sem az, mint kitűnik a magyar fordításából, Porphyrio is bizonyítja: »*Negat se libellos suos edere bibliopolis.*«

⁶⁷) Tán csak a Lambinuséi. Cruquius és Fea: *recito*.

nak, ámbar igen abrupta vele az oratio. Továbbá, ha rajtam állana, bétenném a szövegbe a 73. versbeli *cuiquam* helyett a nagyon kevés kézírattól, de annál több critikai tekintélytől támogatott *quicquam*-ot, saját okaimból. Elsőben, mivel a *cuiquam* közvetlenül a *nisi amicis* előtt, esetlen. Előttem legalább annyira az, hogy ha ilyes *constructio* talál tollam alá jöni, rendesen kiigazítom. Második és fő okom a költő ellesett intentioja. Horatius t. i. hogy tiltakozása annál erősebb legyen, mint látszik, tüntetőleg rakja körül a *recito*-t mindenféle határozókkal: *non, amicis, coactus, ubiuis, coram quibus* . . . és nem lehet elhinni, hogy éppen az *accusativus* hiányoznék közülök s messziről, a harmadik szomszédból kelljen egyet kölcsönözni. A 73. vers tehát így lenne: „*Nec recito quicquam, nisi amicis, idque coactus.*“

I, 4, 74—77. A Schol. Cruqu. igen jó humorral veszi fel a dolgot, midőn Horatius heves tiltakozására, az ellenféllel szólat belé: „(No csak, ne oly nagy garral!) Van elég (derék ember), a ki a forumon szavallja a verseit;“ és ebbe, ugyancsak a scholiasta szerint, ismét a (félíg bosszus, félíg tréfás, igazi humorista) költő vág belé ezzel: „meg a fürdőkben is!“ Itt már a scholiasta és én külön válunk. Ó t. i. az indokot is — „*suave voci locus resonat conclusus*“ — Horatiussal mondatja el, mit én nem teszek, hanem úgy fogom fel, hogy a jámbor ellenfél, ki a *tardus et pinguis*-ek sorába látszik tartozni, nem érti a költő közbeszólását, s fideliter kezdi magyarázni neki, miért választja némely ember szavalló helyül a fürdő kamarát. Még csak e kellett a költőnek, a kinek a *locus conclusus* eszébe juttatja az *inanis*-t, és mintha erre felelne, tör ki: „Üres biz' a (feje annak), a ki ilyesekben gyönyörködik.“ Ezek után olvassa el akárki⁶⁸⁾ a 71—77. verseket, s meg fogja látni, mily silánynak tetszik az egész, egy ember s éppen Horatius szájában. Állítsuk meg, elem-

⁶⁸⁾ Persze hogy nem amolyan nehézkes Orelliféle ember. A zürichi criticusnak már a Schol. Cruqu. dialogizálása is igen sok: »Non adversarium loquentem inducit, ut vult Comm. Cruq.« — Doederlein megint, asyndetout csinál s az *inanis*-t a *conclusus*hoz csatolván pontot tesz utána. Az ilyenekről elmondtam véleményemet az 1, 3, 85.-re írt észrevételeimben. A »*locus conclusus, inanis*«-ra is csak az, hogy izetlen.

zésom szerint a szöveget : (Személyek : Horatius és Interlocutor.)

— H. *Nulla taberna meos habeat libellos*

Quis manus insudet volgi Hermogenisque Tigelli!

Nec recito quicquam nisi amicis, idque coactus,

Non ubivis coramque quibuslibet . . . J. In medio qui

Scripta foro recitent, sunt multi . . . H. Quique lavantes . . .

J. Suave locus voci resonat conclusus . . . H. Inanis

Hoc iuvat, haud illud querentis, num sine sensu,

Tempore num faciant alieno. —

„So klappt alles,“ mondaná ismét a bécsi aestheticus.

Itt már a szoros drámai forma megszűnik annyiban, hogy a speciális adversarius helyett a hallgató vagy olvasó közönséget szólítja meg a satiricus: „*Laedere gaudes, in qui s, et hoc studio pravus facis,*“ új ellenvetést tétotve magának. De azok a kik Bentleyvel az *inquis-ből inquit-et* csinálnak⁶⁹⁾,

⁶⁹⁾ Cuningham, Saadon, Philippe, Wakefield, Doering, Heindorf, Wüstemann, Orelli, Krüger, Doederlein. Ezek közzül Cuninghamon csudálkozom, a kiről azt írják : »Tantum est illius adversus huic (Bentleium) odium, ut, si lectionem Bentleianam amplectatur, eam nunquam Bentleio debere videri velit, sed semper studiose alios quosvis fontes indaget. Quos ubi non reperit, quamvis ei placere appareat Bentleianam, aliam adoptare mavult, ita non potest invidiam vincere.« (Hist. textus Horat. in ed. Lemaire.) Nem csudálkozom ellenben, hogy a német újabb commentatorok, kiket aestheticai sőt logikai fontos érvek reá nem bírhatnak célszerű változtatásra, ezen a gyenge indokon : »*Inquit* perpetua formula est, ubi aliquid ex adverso nobis obiici et opponi fingimus ; sive id ab uno sive pluribus : sive ab absente, sive praesente fiat« (Bentl.), megindulnánk. Nem csudálkozom azért, hogy ezen számos példakkal kísért argumentum felfogására csak eruditio, az emlitett nemüekére pedig — valamivel több kívántatik. Az a valamivel több pedig legalább is alszik abban. a ki ebben : »a tavasz érkezése mozgékony levelekkel megrázkódott«, (*veris adventus nobilibus foliis inhorruit*), nem csak józan értelmet, hanem még (mint Doering) »dictionis elegantia«t vagy (mint Orelli) »gratissima imago«t is lát, s ennél fogva Bentley emendatioját : »*vepris ad ventum mobilibus foliis inhorruit*« elveti s hallani sem akar róla. Arról a javításról melyről Bentley, midőn így nyilatkozik : »Nihil profecto hac coniectura certius est ; suaque ipsa lumine aeque se probat, ac si ex centum scriptis codicibus preferretur,« inkább igen kevéset, mint igen sokat mondott ! És még nem is az övé, hanem Muretusé a főváltoztatás — *ad ventum* »*adventus*« helyett benne. (A *vepris*-t és következetesen az *ad ventum*-ot csak Wakefield és Doering, mind a kettő motiválva, fogadták el.)

a mint látszik, úgy vették fel hogy az „*alieno*“-val megszünik a drama dialogusa, s mint az antik tragoediában a többit, — a véres katastrófát, (*ne pueros coram populo Medea trucidet,*) csak elbeszélésből tudjuk meg. Szükségtelen a változtatás minden codex és régi editiok ellenére: mert a különbség, mint mondám, csak a nyelvi, hogy nem egyenesen maga nevében, hanem „*inquis*“-sel bévezetve beszélteni a költő az adversarúst, legyen ez az elébbi vagy akárki más. Hiszen nincs ez az egész satira tüzetesen és előltől fogva végig öltöztetve drámai alakba, mint a 2. könyv 3. 5. 7. satirája. Maradjon az *inquis*, már csak azért is, hogy a következő versben, mi világos folytatás, nem *iacit*, hanem *iacis* van, s ezt, gyönyörű, következeteséggel, meghagyták az emendálók!

I, 4, 79. *et hoc studio pravus facis.* — E hely értésében az árnyalatokra nézve ellenkeznek vagy legalább eltérnek egymástól a commentatorok, s nem tudnak tisztába jöni, mint-hogy a nyelvtani elemzést elhanyagolják. Pótoljuk ki, lehetőségünk szerint, a hiányt. A kérdés az, vajjon „*hoc*“ accusativus-é vagy ablativus? *facis*hoz tartozik-é vagy *studio*hoz? pronomem demonstrativum-é, vagy indefinitum?

Az első esetben így construáljuk: „*et hoc, studio facis, pravus*“= és azt szántsándékkal cselekszed, mint rossz indultu ember. Ugy de e szerint a *hoc* a *laedere gaudes*-re vonatkoznék, s minthogy a *gaudes*ben már benne rejlik a *studium*, az egész szólam szükségtelen tautologiara ütne ki, mi azonban nem gátolja Heindorfot, hogy így ne interpretálja. A második esetben ez a constructio: „*et hoc studio, pravus facis*“=és annak hódolva gonoszul cselekszel. Így érti Doederlein s többek vele és nélküle. Ily értelemben persze hogy *facis* intransitivum vagy neutrum verbumnak van véve, mintha=*agis* volna; de a nem baj, mert számtalan a példa reá, s azért mi is megmaradunk vele, nem lévén ellene más kifogás. Ha a mondatot, úgy szolva, magyarosan, azaz mondathangsullyal olvassuk s az accentust egyszer a *hocra*, más-szor a *studiora* fektetjük, rögtön kitünik minden további elemzés nélkül az értelembeli különbség. Meglehet, s elöttem nagyon valószínű, hogy a rómaiak is használták a mondat-accentust mint mi.

A 101—102. versekben a „*Hic nigrae succus loliginis, haec est aerugo mera*“ mondat *hic* és *haec* szavaira tett accentus egyszerre kifejezte volna félreérthetetlenül a phrasis értelmét és megállította volna az utána teendő nota exclamationist. E delejtű hiányában az interpunctio minden lehető nemét oda próbálgatták, csak azt az egyet nem. Legesudálatosabb az utolsó kísértemény a Doederleiné, a ki kérdést csinál a mondatból, és még csudálatosabb az a szövevényes fel fogás, melyre építi a ? jelet. Közlöm pro curiositate a jegyzetek közt⁷⁰⁾, mert bizony se lefordításával, se czáfolgatásával időt tölteni nincs kedvem.

A 105. versbeli *hoc*, mint nem egyszer ez a pronomen, sok bajt csinált. Nem egyeznek meg rajta a commentatorok, hogy mire vonatkozzék. Bentley az *ut fugerem*-ro viszi, de retrospective, úgy hogy a 93. versbeli *livor*-t és *mordacitas*-t jelölne. Ez azért nem jó, mert *ut fugerem* nem egy külön vétekre, hanem *quaeque vitiorumra* vonatkozik. Heindorf a következőkre utal vele. E se jobb, mert igazán graocismus volna, melyre bajos lenne kétségtelen példát mutatni latin autorban. Különb en igaza van Heindorfnak abban, hogy *insuesco*hoz kéttős accusativus járulhat, mint *moneo*hoz, *docet*hoz sat. Doederlein a következőkre vonatkoztatja, mint H., csakhogy

⁷⁰⁾ »*Hic nigrae aerugo mera?* Diess ist so gewiss als Frage gemeint, die eine verneinende Antwort verlangt, wie v. 93. *mordax videor tibi?* So gestaltet sich der Gedankengang von v. 78. an folgendermassen: »Ich wäre ein böser Mensch, *niger?* Wer ist denn *niger?* Du sagst, wer das und das thut (v. 81—85.) Aber wenn ich nur wie in einer heitern Gesellschaft andere mit ihren Eigenheiten necke, bin ich denn auch ein *niger?* und wenn ich einen anerkannten Dieb bei aller persönlicher Freundschaft doch nicht auf Kosten der Wahrheit vertheidigen mag, weil meine Vernunft seine Freisprechung unbegreiflich findet, während sich mein Herz über dieselbe freut — macht mich dann jenes Schweigen und Befremden zu einem *niger?* Nichts weniger als das! Jene wahre *nigritia* soll meiner Feder, wie meinem Herzen stets fern bleiben.« (Dood.) — Én is azt kérdelem: »Wäre der Gedankengang des Dichters so?« Felelet: »Nichts weniger!« Még belő se lehet olvasni Horatius verseibe; hogy olvashatta volna hát ki belőlök Doederlein vagy akárki más? Hanem ha ime szabály szerint: »vitanda sunt illa, quae propinqua videntur!« (Cic. Avvagy tán: »animum desidem otiosis alucinationibus occupari voluit?« Arnobiusként.

a *hoc*-ból ablativust csinál : *hoc* = *hac ratione*, mi nem segít sokat a bajon ; tehát próbáljuk másképp. *Hoc*, a *liberius dixero*-t jelöli. Hisz' erről kér engedelmet Horatius és „szabad szája“ mentségére hozza fel, hogy az apja szoktatta rá. A további *constructiora* nézve megjegyzendő, hogy *ut fugerem* korán sem függ az *insuevittől*; hanem a *notandotól*, mint Herbst derékül elemzi : „*Si quid . . . dixero, hoc pater me assuevit, notando exemplis quaeque vitiorum, ut fugerem* ;“ melyben a *fugerem* accusativusa *ea* v. *illa* úgy van kihagyva, mint magyarban is nem kell a „hogy kerüljem“-hez tenni : „azokat.“ A transitivum verbumnak mintegy határozó formában való használata — tudni való hogy a forma nélkül — éppen nem ritka a latinban ; persze nem a mai nyugati philologusok latinjában. A Herbst magyarázta *constructiot*, melyre magam is, de nélküle, bukkantam, fel kellett elevenítenem azért, hogy csak Orelli a szószöllője ; holott Doederlein, újabban, ismét *insuevit*-re vitte vissza az *ut fugerem*-et. — Azt sem hagyhatom szó nélkül, hogy Heindorf és Kirchner a *notando*-t Horatiusra értik, mint „figyelés“-t. Hanem Doed. és Krüger helyesen viszik az apára, mint a ki az *exemplumokat* „kijelölte, kimutatta.“ Különben a feljebbi *constructiot* megtartva, jó rendin mind egy. Szintoly közönyös a „*Barrus inops*“ ügye is. Bentley t. i. az *inops*-ban tautológiát látott ; mert, írja : „*male vivere et inopem esse unum idemque significant*,” és *Barrus* vagy *Barus* helyett *panist* akár *farrist* javasolt. Minthogy sem ő, sem más nem vette fel a szövegébe, vitatás nélkül hagyhatjuk, valamint azt is, hogy Heind. a *magnum documentum* világos nominativust görögös accusativusnak akarja tenni. Doed. más oldalra tulozva, hogy még nominativusabbá tegye, a *Barrussal* bérekeszti a kérdést, és így fordítja : „Hát még *Barrus* ? Minő tanúság az a nyomorult, hogy ne pazaroljuk el vagyonunkat sat.

I, 4, 120—121. *Sic me formabat puerum dictis*. — Doed. a *dictis*-ben valami praegnans kifejezést és a következőkre vonatkozást látván, *puerum* után colont tett. Szükségtelen ; és maga is elállott későbbre tőle. *Et voluisse sat est*.

I, 5, 16. *nauta atque viator.* „*Viator*—a ladik mellett menő öszvérhajtó.“ (Heindorf.) Az „öszvérhajtó“t Acrotól tanulta, a „ladik mellett menés“-sel saját maga szaporította. Nincs példa reá, hogy *viator* egyebet tenne, mint azt, hogy : utas. — Látszik hogy Heind. soha se látott partról vontatott hajót, s nem tudta, hogy az ő öszvérhajtója éppen a nauta.

I, 5, 41—42. *Animae quales neque candidiores terra tulit.* Ez a szólam a commentatorok „*noli me tangere*“-je. Én a görögös attractionak látom egy tiszta s latinban ritka példáját benne.

I, 6, 17—20. *Quid oportet nos facere a volgo longe, longeque remotos? Namque esto* etc. — E bizony nagyon tömött hely; eleget is kinlódtak vele, aligha kielégítő sikerrel. Bentley a *nos*-t *vos*-ra emendálja; mert, úgy mond, „non cognosco Nostrum (Horatium) tam superbum et gloriosum.“ Hát mi csoda meglepő superbia van abban, a mit a költő másutt is (Od. 1, 1, 32. „*me . . . discernunt populo*“) elmond? Igaz hogy azt a vonást itt a „*longe, longeque*“ nagyon is megvastagítja; de ennek is részszerint Bentley az oka, a ki a szerényebb *longe lateque*-t *longe longeque*-vel cserélte fel.⁷¹⁾ No de e lehet vita tárgya; de nem lehet ám a nem sokára következő 22. versbeli *quiessem*, mit csakugyan magáról mond a költő, és non liquet, hogy mikor és miképp tért volna át a 17—22. versekben Maecenasról magára. Feltéve hát, hogy a *nos* marad, a kérdés az, hogy mit tesz a „*quid oportet nos facere?*“ S én

⁷¹⁾ A kéziratok többsége — s a jelen esetben, még milyen többsége! — előtt in re dubia — térdet fejet kell hajtani. De az olyan érv, mint az Orellié: »Absurda est altera lectio *longe lateque* propter ipsum verbum *remotos*, quod latitudinis sensum respuit,« csak azt bizonyítja, hogy O. nem ment el egy *geometrához*, a ki megmagyarázza neki, hogy a *spatiumban* igenis lehet valami valamitől »*longe lateque remotum*.« — Azért szerényebb pedig a *longe lateque*, mert különböző tekintetbeli de nem szükségképp »felettlőbb nagy« távolságot jelöl; holott *longe longeque* minden commentator és lexicographus szerint=*longissime*: azaz: »iszonyu messze« s e biz' egy kissé tán több is a superbiánál. A kik hát Bentley után fogadták el a *longe, longeque*-et, ha következetesek, a »*vos*«t is elfogadják.

természetesbet nem tudok gondolni, mint a mit, — ha nem hibázom, Herbsttől fogva, — magukévá tettek az újabb commentatorok, t. i. egészítsük ki egy második, itt elhallgatott kérdéssel: „*an honores petamus?*“⁷²⁾ És eddig jól megy; mert a más hajóján, víz mentiben haladtam. De itt az a „jármű“ elakad. A szokott módon olvasva, ugyanis, oly periodus kezdődik a *namque*val, melynek nincs értelme. „Mert legyen: hogy a nép Laevinust elébb becsülné Deciusnál, a censor kihepentene engem hivatalomból“: (protasis). — „Jól tenné, miért nem fértem a bőrömben?“ (apodosis). — Hol van ebben a józan értelem, hol a kapcsolat az elébbiekkal? — Ott van az, csak ki kell keresni és a pontozaton igazítani. Megállunk az „*esto*“-nál; mert ez egyedül a protasis. T. i. „Legyen! (fellépünk jelölteknek és mi lehet a következése?)“ Erre felel az apodosis: „Az a kudarcz, hogy a nép, melynek az eszén elmenni nem lehet, éppen annak, az elébb megvetett, piszkolt Laevinusnak s nem olyan mi-féle Deciusoknak adná a votumát, s ha meg találna választani, kivetne a censor;“ mely után csak *humoristica reflexio* gyanánt jön ez az ötlet: „*vel merito*“=jól is esnék sat. Ez aztán más csatormába vezet a költő gondolatát, arra az általánosabb reflexiora, hogy „az ily kudarczok, vagy tőlök tartás nem gyógyítja ki az embereket a dicsvágyból“ sat. A gondolatot tovább fejtegeti illusztrálja költőnk egészen a 45. versig, melyben végre viszsztatér — „*Nunc ad me redeo*,“ — személyes saját viszonyaira. Nemde természetesebb átmeretelt ad a jogaiba imígy visszahelyezett „*esto!*“ mint a Herbst „*Minime*“-je, melylyel a hason-

⁷²⁾ Tisztosság, becsület Herbstnek; de igazság a scholiastának, a ki ezuttal is, mint annyiszor, elénekelheti a »*sic vos non vobis*«t. A »*honores*« eszméje Aeronál libben fel legelőszőr: scholiuma a társaiétól is merőben olút: »*Si ergo populus, qui ducitur nobilitate et divitiis, saepe ignavos, quamvis nobiles spernit, quid nos oportet facere? Quanto, inquit, minus ad honorem possumus pervenire, qui vulgo sumus ignotissimi, si nobiles notantur a populo. Melius est ergo tuo iudicio, quam populo placere.*« És Herbst oly ártatlanul beszéli el a dolgot, mintha Acrot soha se is látta volna. Pedig még egyebet is tanulhatott volna tőle, a mit nem vett számba Herbst ugyanis az »*a vulgo longe remotos*«t a többi scholiastával — (»*qui non vulgariter sapimus.*« Porph.) — interpretálja; holott Acro a körülményekhez illőbben értelmezi.

lóképp csak oda gondolt: „*an petamus honores*“-re felel? Vagy a Doederlein interpolált vers: „*Vivere perpetuo longe longaeque remotos*.“ Ez ugyan a *quid oportet nos facere?*“ kérdésre felel egyenesen; de mint interpolatit nem fogadhatjuk el. Magyaráztatnak sem, mert az „*esto*“-t jelentéstelenné s a feljebb kiküszöbölt értelmetlen constructiot visszahozná. Azért hát két pontot vagy exclamationis notát az *esto* után.

I, 6, 44. *Saltem tenet hoc nos*. — Minthogy sem Heindorf sem Doederlein nem méltatták figyelmökre az idézett szavakat s a többi újabbak is csak átsuhannak rajtuk, felujtom ezennel a scholiasták interpretatioit. — Acro: „*Delectat nos eloquentia, id est, propter hoc nos delectat quod est orator, Hoc solum inquit Horatius est, quod indignationem nostram cohibet, Nouium in equestri ordine sedere. quod aduocatus est, et magnae uocis: aut ipse Nouius ait clara uoce saltem hoc stamus qui licet aduocati nomen habeat, tamen in quatuordecim ordinibus sumus. Vel tenet hoc nos, Id est hoc distat inter me et Nouium, quod sum dicturus*.“ — Tessék már eligazodni és a négy közül választani! — Porphyrio: „*Saltem tenet hoc nos*] Ad id pertinet, quod dixit,“ (hol?) „*eum caussidicum esse. Ergo sensus: Hoc me saltem solatur ut illum sustineam, cum indignem alioquin libertinum equestrem ordinem tenere*.“ — Meg kell jegyezni hogy Porpb. Horatiusnak tulajdonítja, „*Hoc tibi . . . uideris*“-en kívül, a 40—44. verseket mind. — Schol. Cruq.: „*saltem tenet. hoc est, hic cohibet indignationem nostram, ut sustineamus eum libertum in equestri ordine sedere, quod sit facundus et eloquens*.“ Ez a nép szájába adja a *Hoc tibi* és *tenet nos* közti szavakat. De halljuk most Cruquiust magát, kinek interpretatioját legalább elmésnek kell mondanunk. Ő az egészet dialógus képiiben állítja elé. Kezdi a 38—39. versekben megtámadt Syrus: „Hogy ne mernék én Tribunus lenni (*cives deicere saxo*), mikor Nouius is az (*collega*), a ki nálamnál egy egész fokkal alább való; mert ő csak libertus, holott én libertinus vagyok.“ — Populus: „Azért hogy ingenuus vagy, már Paullusnak vagy Messalának tartod magadat?“ — Syrus: „Ugy de Nouius nem csak nem ingenuus, hanem alkalmatlan, fecsegő, kiabáló ember!“ Populus: „Hadd legyen,

legalább az! (azaz : ha egyebet nem, az ő stentori torkát bámuljuk s azért őt méltóságára érdemesnek tartjuk). — Így Cruquius. Se non è vero, è ben trovato.

Vita van a felett is, hogy a 43. versbeli *magna*, hová tartozik : a *funera*-hoz-é, vagy a *sonabit*-hoz? A régi editiók helyes pontozata szerint a hely értelme ez : „*magna sonabit* (nagyokat bödül), *quod cornua tubasque vincat* (ugy hogy a *funus*okat kísérő kürtökkel sat. is diadalmasan versenyez). Ez a legtermészetesebb felfogás és a scholiasták is így vették. De azok a nyugati latinisták, miért miért nem, sanguine viperino cautius vitant az olyféle kifejezéseket, melyekben nominativust vagy accusativust adverbialis értelemben kell venni⁷³⁾, a milyenekre pedig százszor bukkanunk. Ennél fogva némelyek a *magna*-t a *cornuara* vizsik : „*sonabit, quod vincat magna cornua tubasque*,” vagy *funera*-ra : „*concurrant tria funera, sonabit, quod vincat*“ sat. Elég azt mondani, hogy szükségtelen és értelem gyengítő mesterkedés. A mellett és ellen felhozott grammatica ratiók pedig : „szófiabeszéd.”

I, 6, 51—52. *Prava ambitione procul*. — Itt ismét igénybe kell vennünk a Hegel „*datur tertium*“ -át. Egyik commentator Maecenasra, a másik a „*dignus*“ -okra vonatkoztatja ; holt az elsőt az értelem, a másodikat a *constructio*⁷⁴⁾ mutatja lehetetlennek. Még is vannak olyanok is, kik mind a két hypothesis egyformán valószínűnek tartván, nem tudnak választani köztök, mint a Buridanus állatja a két csomó széna közt. Én meg, mint előre bocsátám, mindkettőt nem csak valószínűtlennek, hanem képtelennek tartván, egészen másképp

⁷³⁾ A német »syntaxis«-okban alig lehet nyomát lelmi ezeknek a constructióknak. E pedig : »*nominativus*« v. »*accusativus adverbialis*«, merőben ismeretlen kifejezés a nyelvtanokban. — »Nier ce qui est«, azt mondja Rousseau.

⁷⁴⁾ *Prava ambitione procul dignos amicos adsumere* = Amicos (dignos), qui sunt longe a prava ambitione. (Acro.) Reáfogás, nem interpretatio. Az Orelli ὄντας-a nem igazolja a constructiót. Valamint a graecismus sem Virgiliusnál az : *ante malorum*-ot. — Doederlein pedig, midőn azt írja : »Zwar ist *ambitione procul* auf Maecen zu beziehen, doch nicht im Sinn von : ohne Ehrgeiz, sondern . . . ohne Nebenrücksicht«, bizony vim facit verbo, éppen mint Heindorf Acro után indulva vim facit syntaxi.

segitek a bajon. Elválasztom az egész, szerkesztett határozót attól a phrasistól, melylyel összekapcsolja az editiok pontozása, s a *possum*mal kötöm szabályosan s természetesen össze s ezzel mind a tétoválásnak véget vetek, mind pedig jó értelmet adok az egész helynek. Tehát az *assumere* után pontot teszünk s aztán a következőket rendezzük imigy: „*Prava ambitione procul possum dicere me felicem non hoc, quod casu te sortitus (sim) amicum, (sed etc.)*. Azaz: Nem akarok dicsekedni vele, midőn azt mondom, hogy ha szerencsém volt barátságot kötnünk, nem tulajdonítom azt a történetességnek (casu); hanem sat. Lehetett-é ennél szebben, illendőbben kifejezni azt, hogy Horatius is magát a „*dignus*“-ok közé számítja?

A „barátságot kötnünk“ azért van az iménti elemzésben ily — mondhatni — határozatlanul fejezve ki, hogy a a következő versbeli *mihi te* vagy *tibi me* közti választást nem akartam anticipálni. Egyik vagy másik mellett, megvalva attól, hogy a *tibi me*-nek nincs más forrása, mint a Schol. Cruq. és egy kézirat⁷⁵⁾, csupa erkölcsi érvekkel harcolnak a kiadók. Így Bentley a *mihi te* ellen: „Non sentiant (editores) illud *mihi te* quam in scite et stolidè hic dictum sit, ut nihil magis An patrono et rege suo Maecenate, cui vitam, opes, omnia debuit, maiorem hic se gerit coactoris Graeculi filius? Tibi vero ô noster, Maecenatem fors obtulerit? . . . Immo te *Maecenati*: nisi omnium quocunque fuerunt, sunt, eruntve, Suffenorum“ (Catull. 22.) „*primus es*.“ — Erre Gesner azt feleli: „*Superbum esset dicere, mihi te, si fors offerret tantum mancipia, sed offert etiam patronos. Aequè calumniae opportunum, ac magis forte est tibi me: quasi vero magnum munus fortunae esset obesulus poeta oblatus divinitus Maecenati.*“ Földfazékhoz fakanál! Egyikök se jó végén fogja a dolgot. Nem csak azért, hogy a *fors* — legalább itt — nem annyi m. *fortuna* s még kevésbbé=*bona fortuna*; hisz' ezt világosan a maga részére ismeri el kedvezőnek a *felicem me*-vel a költő; a *fors* pedig=*Zufall, hazard*; hanem főképp azért, hogy itt nem a szerénység vagy büszkeség a

⁷⁵⁾ Cod. Ruddim. ap. Bentl. — Valart (1770.) is emleget két codexet, de az ő adatainak nem nagy a hitele.

döntő vonás, hanem az, a hogy történt valósággal a dolog. Már pedig a körülmények a *tibi me* mellett tanuskodnak szembeszökőleg. Már az *assumere* maga cselekvő szerepet játszat Maecenassal; aztán nem ezt emlegették Virgilius és Varius Horatiusnak, hanem a költőt Maecenasnak; és végre: nem a patronus ment a clienshez, hanem imezt hivatta magához. Mindezeket maga mondván el Horatius, nem hazudtolhatja meg magát a megfordított *mihi te*-vel. Krüger megjegyzése, miszerint a *mihi te* más szókkal ugyan azt mondaná, a mit a *te sortitus amicum* az 53. versben, nem sok vizet zavar; mert egy felől *sortitus*-ban tisztán meg van a nyereség eszméje, szintugy mint a *felicem me*-ben; más felől pedig, Horatius nem szokta a gondolatait amúgy ok nélkül ismételni. Átalában a tautologia nem argumentum „pro“.

I, 6, 79—80. *Si quí vidisset, . . . crederet . . .* — Heindorf s mások anomáliának látják a *coni. imperfectum* ot a plusquam. után. Azt mondják, hogy vagy a *crederet* helyett *credidisset*-et, vagy a *vidisset* helyett *videret*-et kell gondolni, Soh' se kell biz' azt egyiket is: jó az úgy a hogy van. E tárgyban a hány a nyelvtanár, annyiféle az elmélet, s egyikét sem alkalmazhatni minden esetre. Különösen azok a „consecutio temporum“-féle szabályok nagyon csalókák, sőt nem is érdemlik a szabály nevet. Átalában a periodusban az, hogy valami, fő vagy függő mondat (Hauptsatz, Nebensatz), nem mindig határoz modust vagy éppen tempust; ezeket a dolog valósága, hogy léte szabja ki. Vegyük csak magyarra a kérdéses példát: „Ha engem (akkor) valaki látott volna, (maig is) azt hinné, hogy sat. Lehet-e itt valamelyik verbumot másképp gondolni?⁷⁶⁾ Ily dolgokban igazán csak a „tények logikája“ határoz.

⁷⁶⁾ Bámulnom kell Horatius commentatorán, hogy e helyt eszébe nem jut: (Od. 2, 8.)

Ulla si iuri tibi peierati
Poena, Barine, nocuisset unquam
.
Credere[m]. Sed tu simul obligasti
Perfidum votis caput enitescis
Pulchrior multo

A 89. versbeli *eoque* legtöbb helyt magyarázatlan marad. Pedig szüksége volna róá; mert vagy két comment. vadakat mond róla. Egyik így ír: „*eoque* : et de hoc patre libertino etc.“ — A másik: „*eoque non . . . sic me*, ein Pleonasmus, wie im griech. οὐτως.“ Minthogy *eo* az előbbi „*nihil me poeniteat*“-ra vonatkozik (=annál fogva,) *sic* pedig az „*ut magna pars*“-ra: nem bírom felfogni, miben álljon a pleonasmus. Az értelem csorbulása nélkül egyiket sem lehet kihagyni. A szükségés, nem felesleges!

I, 6, 93—97. E versekbeli periodust Heindorf és Doederlein közönnkézen kiforgaták az értelméből. Az első az apodosis az *optaret*-tel; az utóbbi plane *ad fastum*-mal kezdi. T. i. az *optaret*-et s hozzátartozókat a periodus többi tagjaival coordinálják, holott csak a *legere parentes*-től függő mondat. A rend ez: *Si natura iuberet . . . aevum peractum remcare atque alios legere parentes, — quoscunque quisque sibi ad fastum optaret, — : ego, — meis contentus, — nollem . . . honestos sumere.*“ Az apodosis, mint világosnál világosabb, az *ego*val kezdődik. A bajt, úgy tetszik az *ad fastum* csinálta, melyot Acro, egyképp úgy magyaráz: „*ad superbiam et nobilitatem.*“ Így a Schol. Cruq. is. Porph. kevés változtatással: „*Hoc est, ad fastidium et per hoc superbiam.*“ Inkább hallgattak volna az Acro második alternatívájára: „*An, ad eligendi fastidium, quae ex copia nascitur*“; mert ez az igazi interpretatio: *ad fastidium*=kéje kedve szerint. Különben az egész hely értelmét összefogva éppen úgy adják a scholiasták mint én. Arra a toldás-foldásra sincs szükség, a mivel Orelli nebeleg: „*Vox parentes aeque pertinet ad voces alios legere et ad voces quos, cunque optaret sibi quisque.*“ *Parentes* nem szolgál két urnak, hanem antecedens, és relativuma *quoscunque*.

I, 8, 36, *post magna latere sepulcra.* — Nincs kellék, melynek oly gyakran és oly sajnosan tapasztalnék a hiányát, mint az aesthetikai érzékét. Különösen ragyog ez távollété-

Ime itt *coni. plusqu.* és *imperf.* — *ind. perf.* és *praes.* egy halomban. Létező szabály mely a priori megmondaná, hogy ezeknek így kell lenni?

vel az I. 8. satírára tett jegyzetekben. Ez az „ecloga“, mind sceneriájára, mind az elbeszélt dolgokra nézve oly rejtvényes, regényes homályban van tartva, hogy az aesthetikai érzéket nem nélkülöző olvasónak úgy jó, mintha egy Hoffmannféle novellát tartana a kezében. Tudós magyarázói ellenben úgy tekintik, mint egy kémhadnagyi tudósítást, vagy pörbeli species factit, s a historiai critica fogásaival fürkészik, vajjon minden vonás hely-idő-szerü, egymással egyező-é benne. Annyi ez, mintha a Belvedere-i Apollo s a glyptothecai alvó Faun testén az izmok rendszerét és működésök mechanikáját akar-nók tanulni. Nem szükség — állításom bizonyítása végett — a 8. satírára irt commentatorokon elemzőleg végig menni: elég lesz mutatványnak az idézett verssel, jelesen a *sepulcrum* szóval való nebelgés elbeszélése. — „In quibus haeserunt interpretes,“ azt mondja a dologról Orelli, s egyúttal — par compagne — maga is beléragad az iszapba. Az csemény szinpadja az Esquilinuson vagy valahol a tájt fekvő puszta hely, hová korábban rabszolgák, szegények hulláit — melyeknek tisztességes eltakarítására nem volt költség — hordták egy vagy több gödörbe; most pedig az eléadó Priapus szerint azon helyen, vagy mellette vagy körülte — mind ez félhomályban van, mint egyebek is, tartva — most már kert, vagy sétatér létezik vagy tán lakhelyek is („nunc licet Esquilinis salubribus habitare“ v. 14.) vannak építve. Ide állították fel, mikor mikor nem, a nevezett kerti isten otromba szobrát s e beszél, miképp hajtotta ott végre két boszorkány az ő infernalis ritusait, melyek oly ocsmányok, hogy a hold „elpirulva“ — (Lemaire physiologice veszi s azt mondja, hogy a holdnak borzadni kellett, félelmében pedig halványsul s nem pirul az ember s ennél fogva a költői *rubentem* csak amolyan „epithetum“ né, hogy legyen ott, mert illik a lunához és kitölti a metrumot), — a hold, mondom, pirulva buvik a *sepulcrum*-ok mögé. Ezen mászkálnak már, mint valami holdkórosok, a commentatorok s vesződnek, renyődnek azon, hogy „ha a helyiség már kert, hogy lehetett rajta *sepulcrum*?“ Többféle magyarázat után egyik, keresztül verekedvén a mons Esquilinus historiáján és a satírák chronologiáján, arra bukkan, hogy „a kert még csak akkor van

alakuló félben“ — „horti nondum erant perfecti.“ Ezen megnyugodtak volt félig meddig, míg Doederlein újra nem szitotta a tüzet azzal a kérdésével, hogy „bát hol vették volna magukat a nagy síremlékek, holott az a hely csak koldusok temetője volt?“ és nem nyugszik meg ki nem hozza, hogy biz' azok a „sepulcrumok“ nem is voltak *sepulcrumok* hanem — „fellegék.“ Ezeket, azt mondja, azért nevezi úgy Horatius, mivel a hold elrejtődött és úgy szólva eltemetkezett bennök. 77) — „Tot adiro labores“ criticos impulit fatale illud sepulcrum! Pedig sem alap-, homlok-, szeptet- vagy profilrajzára, sem általában létezéséről kiállított oklevélre a szépet élvezni akaró s tudó olvasónak szüksége nincs. Nevezetes az, hogy a humanismusnak izlésre vonatkozó része a német criticusoknál mutatkozik legkevésbé. És még nevezetesebb általában az, hogy azon nemzet irodalmában, melynek ölében született az aesthetika — neve, ennek a tudománynak egy valódi jó lélektani nyomozásokra, gondos elemzésre, terjedelmes inductiora alapított, izléssel szerkesztett könyve a higgadt megfontolással éles eszet párosító Lessing Laocoonján kívül nem létezik. A megjelent tan-

77) Nem állhatom meg, hogy ne közöljem, mulattatás — és talán egy kis tanulság — végett, Doederlein commentumát. — »Post magna sepulcra . . . Eine unleugbare Schwierigkeit. Denn selbst, wenn der A r m e n - kirchhof auch so hohe, vornehme Monumente« (Heind. gyanítása szerint) »besass, so waren diese gewiss beseitigt, seit er in ein P a r k verwandelt war.« (Quaestio Juris, Br.). Dies fühlte Dillenburger, als er ohne nähere Begründung annahm: *horti etiam nondum erant perfecti*. Ferner hat ein solches Verkriechen des Mondes hinter M e n s c h e n w e r k e , um nichts zu sehen, etwas kleinliches, unwürdiges.« (Das ist mir ein Sinn für Komik und Humor! Br.) »Warum lässt ihn der Dichter sich nicht, was so viel natürlicher ist,« (ne mondja! Br.) »hinter W o l k e n verbergen? Das thut er auch wirklich: *magna sepulcra* sind W o l k e n m a s s e n , in die sich der Mond gleichsam v e r g r a b t. Denn *sepelire* ist auch ohne Bezug auf das Grab« (ez lehetetlen!) »synonym mit *occultare* in Carm. 4, 9, 29. *Paulum sepultae distat inertiae celata virtus*. Dass Horaz *sepulcra* hier bildlich gebraucht, wo so eben die Rede von w i r k l i c h e n *sepulcris* die Rede war, mag ein Fehler heissen,« (szegény költő!) »aber jedenfalls ein kleinerer als der oben erwähnte.« (Szegény, szegény költő! — Miért nem érhetne ő meg Doederlein fordítását, hogy tanult volna meg correctül írni? !)

könyveket s más formákba öltöztetett, aesthetikai munkákat két rovatba sorozhatni. Egyik aesthetikus az éppen akkor uralkodó philosophia elvei alá és rendszerébe illeszti, foltozza vagy duggatja bé a természeti és művészeti szépség elméletét. A másik elveket és ötleteket gyűjt, vagy — mint „Mátyás“ jeget — „ha nem talál, csinál,“ melyekkel bé lehessen bizonyítani, hogy Goethe a quaternaire korszak legdicsőbb jelensége s „Faust“ (inclus. II. rész) a költő művészet utólérhetetlen — mit mondok — megközelíthetetlen remeke.

I, 10. Sat. -- Sok régi kéziratban meg van az a 8 vers, melynek a vulg. szerint „*Nempe*“-vel kezdődő satira bevezetéseül kellene szolgálni. Igazi pacsirta tojások-é, vagy kakuk lopta bé a pacsirtafészekbe, az iránt meg vannak oszolva a vélemények. Kiadásába is ki felvette, ki nem; de igaz kamarán keltőkről egyikök se volt annyira meggyőződve, hogy megkülönböztetés nélkül nyomatta volna eleibe a bévett szövegnek. A vita a legrégibb idő óta foly mind e mai napig felette s a tárgy annyira kimerítettnek látszik, hogy a világért sem korostem, hanem csak történetesen bukkantam egy pár új érvre, mely a kérdéses versek eredetisége mellett szól. Első az, hogy nem a 4. és 10. sat. olvasásával nétalán támadt gondolatok, avvagy belőlök szedett vagy következtetett vonások foglalvák abba, a nyolez versbe; hanem oly adatok, melyeket a valóság nyujthatott, nem a reflexio sugallhatott. Ezek is úgy vannak leírva, hogy csak akkori, vagy az akkori viszonyokba hagyományok által beavatott érthet át világosan, és nekünk újabbaknak teljes megértésök vége't, szintegy mint a satirák számtalan más helyeire nézve, commentarra volna szükségünk, mit azonban a kezünkre jött scholiasták megtagadnak. Meg kell gondolni ellenben, hogy az interpolatorok inkább glossatorok szerepét játszák, mintsem hogy megoldandó rejtvényeket adnának fel. Továbbá nem tagadhatni, hogy a 10. satira igen is abrupte kezdődik, mintha elől le volna valami szakasztva belőle és akármit mondjon Lambinus⁷⁸⁾: — „*cùm plane nihil desideretur,*“ — bizony érez-

⁷⁸⁾ »Hos versus siquis non videt Horatianos non esse, in his litteris parum videt.« — Ismét: »Non sunt Horatiani, sed ab aliquo semidocto

zük ott a hiányát valaminek. S az a „*Nempe*“ oly várakozást kelt, melynek csak az felelne meg, és úgy irhatnánk alá a Gesner „*comicum*“-ának, vagy a Heindorf „*daczos kihívásá*“-nak vagy „*ironiá*“-jának, ha az egész ecloga humoristicus színészeti volna. De abból semmi sincs, sőt minányájok közt ez a logkomolyabb, didacticai jellemű satira. Végre: ha bevezetést akart írni a feltett interpolator, nagyobb mesterséggel igyekezett volna azt a fejet a satira vállára illeszteni, mint a melyet tapasztalunk vagy sejtünk benne; eredeti írónak pedig ilyes fogás eszébe sem jut, mert nincs szüksége rá, nem kellvén hitetnie vagy ámitnia⁷⁹⁾. A mi a szövegből való kimaradásukat illeti, annak az okáról is irtak különböző véleményeket. Nem látom közlésök szükségét, hanem ajánlom az J. Becker nyilatkozatát megolvasás végett⁸⁰⁾. Legyen azonban szabad nekem is hozzávetni. Horatiusnak valamelyik barátja, kinok ő e művét, (feltéve hogy eredetileg a *Nempe*-vel kezdődött,) olvasni kezdette, megütközhetett rajta s figyeltethette, hogy az az *abruptus* kezdet igen is az, a minnek Heindorf állítja, „*kihívó*“. Mire a költő, akár volt meggyőződve, akár nem, hogy hiba az, elenyésztetésére egy bevezetést irt, t. i. a kérdéses nyolcz verset, mely aztán némely példányba bément, némelybe nem, mint ez ma is nyomtatott munkákban, megtörténik.

I, 10, 1. A *nempe*-ről a scholiasták ellenébe azt állítja Heindorf, hogy „*nem particula concedentis, sem itt sem másutt*“⁸¹⁾. De miért ne volna? S miért ne fordíthatnók egysze-

nebulone adiecti, qui, propterea quod haec satyra initium capit à voce *Nempe*, putavit hic aliquid desiderari, cum plane nihil desideretur.« Lamb. Ezek, látnivaló, hogy nem érvek, hanem csak »*praecoccupatus animus*« kifakadásai. De a versek mellett sem sokkal alaposabban szól Foa: »*Convenit tamen inter omnes emunctae naris criticos, praeter Lambinum, anti-quitatem eos sapere, ac Horatianum stilum redolere.*« Az újabbak közül Jacobs, Orelli és Nipperdey irtak argumentumokat ellene.

⁷⁹⁾ Orelli (Excurs. I. ad sat. I, 10.) éppen abban lél argumentumot »*contra*,« a mit én »*pro*«-nak tartok. — »*G e f ü h l s s a c h e*« azt mondja Jacobs. Tagadom.

⁸⁰⁾ Philologus v. Schneidevin. IV. 490. — Kivonatban l. Hor. ed. Orelli. Baier. II. 185.

⁸¹⁾ »*Nempe* . . . nirgends unser n ä m l i c h , überall eine halbfragende Versicherungspartikel, so dass man, seiner Sache gewiss, voraus-

rüen így : I g a z , én azt mondtam, hogy sat. Ha pedig a bévezető verseket oda tartozóknak ismerjük él, úgy plane „nem-*pe*“=tudniillik (nämlich). Doederlein még nagyobb üveggel nézi a jámbor szót és így paraphrasisálja : „Ich komme auf meine s c h w e r e T o d s ü n d e zurück : ich habe die Verse des hochgefeierten Nationallieblings *incompositos* genannt.“ Mennyi mindent beléolvashatni egy szócskába! És ebben Doederlein, mint már volt alkalmunk tapasztalni, nagy mester.

A 27. versben Bentley *oblitus* helyett *oblitos*-t javasolt, de nem merte emendálni a szöveget. Heindorf, Wüstemann, Doering merészebbek voltak. Azonban csaknem csupán magukra maradván, ezt az ügyet eligazítottnak nézhetni. Nem úgy a végszót, melyet a vulgatával s a codexek legnagyobb részével olvas *latin*nak Bentley. Ebben már sokkal több követője van s a Lambinus és Cruquius olvasatát : „*latine*“ csak Fea, Orelli és Krüger pártolják az előttem ismeretesekek közül. — Itt már én állok a két csomó széna közt, és — nem szólok hozzá.

Szólok a helyett a 88. versbe béhozott *sunt*-ról, melyre a vulg. *sint*-jét emendálta Bentley, kinek a *sunt* „ob raritatem mirifice placuit“ Baxterkint. A raritas kétségkívül nem a constructiora, hanem a „lectionis varietas“-ra vonatkozik. Mert amannál nincs közönségesebb, úgyhogy az újabbak közül sokan (Doering, ennek kilopója Lemaire, Orelli, Heindorf, Wüstemann, Doederlein, Krüger) éppen annak a kedviért fogadták el a *sunt* emendatit. Hiába! „a betű megöl,“ s az aesthetika lelke, mint megjegyzém, azokat az urakat nem igen „eleveníti“. Ők, mint látszik, a Heindorf emlegette Sprachgebrauch-ot úgy fogták fel, mintha a *quisquis, quilibet, quicumque* s több effélékhez indicativus járulna, szabály szerint. Ha az így volna, hát Suetonius (Aug. 87. *qualiacunque sint*); — Cicero (Orat. 3, 50. In *quacunque sit* parte titubatum, — ib. 52. *quibuscunque* verbis uti *velis*; — p. Quint.

setzt und andeutet, auch der andere gebe sie zu, unser d o c h w o h l, d o c h. Daher oft im Unwillen oder mit einigem Trotz, auch ironisch.◀ Heind. — Minél jelentéstelenebb magában egy szó, annál többfélélt fejezhet ki vele a mondó. Csakhogy az a sokféle nem a szóban, hanem a hangban van. Mennyi mindent kimondhatni az egy »persze◀-vel.

84. Utrumque *quivis intelligere potuisset*); — és maga Horatius (Od. 2. 8. 1—2. *Ulla poena . . . nocuisset unquam*; — Ep. 2, 2, 173. *tanquam sit proprium quidquam*; — ib. 2, 2, 8. *argilla quidquid imitaberis uda*; — Sat. 1, 3, 6. *non quidquam proficeret*; — ib. 2, 2, 27. *tanquam ad rem adtineat quidquam*; — ib. 2, 3, 39. *cave faxis quidquam*;) nem tudták volna nyelvök szabályait.⁸²⁾ De nem is úgy van, hanem midőn a cselekvény egészen közönyös, (mit egy nyelvtanár sem mond) vagy realiter létező, („wo etwas Faktisches angegeben wird“ Zumpt), az azt jelölő verbumot indicativusba teszik, akár legyen ott, akár ne a *quisquis* sat., és ha ezek mellett gyakrabban fordul elé *indic.*, onnan van, hogy a jelentésekben rejlő közönyösség, gyakran fitymálás, eszméje gyakrabban ad alkalmat — nem okot — az *ind.* modus használatára. Midőn pedig némi kétkedés, bizonytalanság, tétovázás *s. t. eff.* van a dologban, ez a körülmény *coniunctivus*ba kívánja tétetni a verbumot. Jelen helyen ez az eset van; mert biz' a költő nem közönyös művei minősége iránt, ohajtja hogy választott bírái jóknak tartsák; de a szerénység kétkedést fejeztet ki vele. Azért hadd maradjon a *sint* et „suum servet.“

II, 2, 29—30. Ez a „*vexatissimus locus*“ a satirákban, mi még tán az *erat quod tollere velles*-nél is több dolgot adott az interpreseknek. Nem tartok szemlét a commentariusok és commentumok felett,⁸³⁾ hanem megmondom röviden, mit vélek én a többi közt a mikén felakadtak, két fő nehézségnek.

⁸²⁾ Nem ellenvetés az, hogy a felhozott mondatok nagy részében *si, tanquam* sat. kívánják meg a *coniunctivust*. Mert egyfelől, csak az a czélom, hogy a *quisquis* sat. és *coniunctivus* közti idegenkedést megczáfoljam; aztán meg a *tanquam, si* vagy más ily *particulák* sem kívánják meg okvetetlenül a *coniunctivust*. Szükségesnek láttam ezt megjegyezni; mert vitatkozásban, mikor a bizonyító példa ellen nem tudnak más kifogást tenni, nagyon kényelmes ellenvetés a: »nem ide való;« »nem ide tartozik.«

⁸³⁾ A ki mulatni akarja magát vele, megláthatja 1850-ig mindnyájokat egybegyűjtve az Orelli-Baiter-féle editióban az illető jegyzetben és Excursusban. — A mint ezekből látom, többen is voltak rajtam kívül, a kik a *tamen-t* a *paten-t*hez huzták, de azzal aztán a *periodust* bévégezettnek is tartották. Ámde még azzal semmi sincs nyerve, mint ki fog tetszeni észrevételeim szövegében alább.

Az első a coniunctiok halmozása: *tamen quamvis*; a másik a „*magis distat*.” Az első szerintem csak látszó baj: nincs ott semmi halmozás. A *quamvis* ugyanis maga egyedül tartozik a *distat*hoz, a *tamen* a következő versbeli *patet*-re vonatkozik. E szerint, ha a másikkal tisztában volnánk, e lenne az illető 2—3 vers értelme: „azt még csak értem („*patet*“ mihi), hogy tégedet, ámbár a husban nincs különbség, különböző alak még is (*tamen*) ámit. Legyen hát! (Tegye jobbra neked a páva tarkasága képzete a húsa izét!) (Úgy de) azt, hogy a *lupus*t a Tiberisből vagy meszeszebről fogták, honnan sejtet?” Látni való, hogy az „ámit“-nál (*patet te deceptum esse*), nincs vége a mondatnak, mert az csak a concessio, protasis, melyet a *tamen* kezd és az *esto* koronáz meg, de csak ideiglen; mert az apodosis, az igazi érv, a mondat célja, kérdésben fejezve ki, az *unde sentis*-sol kezdődik. Ezért kellett a magyar paraphrasisban a coniunctiot, „ugy de“, közbe szúrni.

Nehézebb feladat a *magis distat* magyarázata. A *magis*-t ugyan is, *distat*-tal construálni nem lehet, mert arra, hogy értelme legyen, három dolog kell, így: *A magis distat a B, quam C, vagy quam a C*. Itt pedig csak kettő van, u. m. tyúk-hús meg pávahús. Verbum pedig a melyhez csatolhatnók a *magis*-t, más nincs. „Költsünk hát egyet“, gondolá és meg is tevő Gesner. Ez: *vesceris*, melyet ugyan egész szerénységgel a 27. versből akar ismételtetni a találékony commentator. Lássuk hát alkalmazását saját paraphrasisa szerint: „*Quamvis distat nihil inter gallinae carnem et pavonis, tamen hac carne magis quam illa vesceris, magis appetis pavonis carnem quam gallinae. Ergo imparibus formis etc.*“ Azt, hogy a *vesceris* egy harmadik mondatból van húzva oda a hol tulajdonképpeni ellipsis nem érezteti magát, tán még el lehetne tűrni, ha tisztán és egyszerűen volna kölesönözve; de értelem-változtatással sehogy sem megy. Már pedig a 27. versben: *vesceris*=*vesceris*, helyett itt a 29-ben, G. saját interpretatioja szerint: *vesceris*=*appetis*. Csudálkozni kell az embernek, hogy annyira s oly nagy megnyugvással fogadták el ezt a magyarázatot melyet Doering úgy akart javítani, hogy plane a

24. versből hozza a *velis tergere palatum*-at a Gesner „*vesce-
rise*“ helyett. — Acheronta movit.

Mi talán közelebb is kapunk segítséget, még pedig at-
tól, a ki a kezében levő eszközt nem tudta felhasználni :
Doederleintől. Abban áll, hogy a *quamvis*-t (noha, jóllehet)
felbontjuk két szóra : *quam vis*, és ebben rögtön megleljük
itthon azt a verbumot, a melyet Gesner s mások a szomszédba
jártak keresni. A rend már most így lesz : „*Carnee ha; tamen,
quam magis vis, nihil distat illa.*“ Jelentése oly világos és ki-
nálkodó, hogy semmi elemzést nem igényel. Hanem a szóla-
mokra nézve keletkezhető egy pár kétséget el kell enyésztet-
nünk. Egyik az, vajjon a *navis* mellett szokás volt-e mondani
és irni *magis vis*-t? Felelet : igen is szokásban volt mindenik.
Az elsőre tanu Terentius (Eun. 5, 7, 1—2.) : „*Nunquam quid-
quam iam diu, quod magis vellem evenire, mihi evenit, quam
quod etc.*“ Az írásra, maga Horatius (Epp. I, 16, 27.) „*Tene
magis salvum populus velit, an populum tu.*“ — U. ö. (A. P.
35—36.) „*Hunc ego me . . . non magis esse velim, quam naso
vivere pravo.*“ — Sőt Livius (22. 34.) *malle*-hoz is használja
pleonastice a magist : „*Qui magis vere vincere, quam diu
imperare malit.*“ — A másik kétség a lehet, vajjon helyes-é
a *distat hac carne*, midőn a szokottabb szólam ez : „*distat ab
hac* A csupas az ablativus ritkább ugyan, de nem példa
nélküli. Így Hor. (Epp. 1, 7, 48.) „*dum foro nimium distare
carinas . . . queritur.*“ — Id. (Epp. 2, 1, 71—72.) „*Videri . . .
exactis minimum distantia miror.*“ — Id. (Epp. 1, 7, 23.)
„*Nec tamen ignorat quid distent aera lupinis.*“ Ezek ugyan
dativusok is lehetnének ; de, interpresek és lexicographusok
egyaránt, ablativusoknak tartják. Aztán félreismerhetetlen
ablativus : Juv. (14, 98.) „*. . . Nec distare putant humana
carne suillam.*“

A constructiókat így igazolván, most már újra kérdés
támadhat a *tamen*-ről is, melyet a *quamvis* elenyészttével nem
vagyunk kénytelenek a *patet*-hoz vinni. De vihetjük ha tetszik,
megmaradván az e czikk elején adott elemzésünk. De meg-
marad ugy is, ha *tamen*-t abban a versben construáljuk, a
melyikben van ; csak hogy ez esetben az *Imparibus formis*
sat. szintoly önálló protasisa lesz az *Unde datum* sat. ellen-

vetésnek, mint a társa : „*Ducit te species video*,“ a „*quia scilicet* s a többinek. Miképp értelmezzük a *hac carne . . . distat* tal construálandó *tamen*-t, arra utasítást adni feleslegesnek tartom. Hasonlóképp elhallgatom, miképp döntötte dugába Doederlein a *quamvis* megosztásából származó nyereséget azzal az állításával, hogy *magis* nem adverbium, hanem t á l - at teszen. *Habeat sibi*.

II, 2, 123. *ludus erat culpa potare magistra*. — Csudálkozunk kell ismét, miképp lehetett — *libris omnibus ad amussim consentientibus* — annyit vesződni ezzel a helylyel. De úgy van, és az emendatioknak : *cuppa* (Lambin.), *cupa* és *nulla* (Bentley) *pulpa* (Heins.), *pulso . . . magistro* (Kirchn.), *κότταβω* (pro *κότταβω*, Praedicow), se vége se hossza. Turnebus magyarázata, melynek a veleje : „*ludi genus post coenam, quo nemo, nisi qui qua in re peccaret, calicem ducebat*,“ ma is teljesen kielégítő, és bizony sem a Bentley gúnya („*Unde vero tam bellum ludum nobis comminiscuntur?*“) sem Heindorf szörnyűködő kérdése („*Das Trinken hätte man nur zu einer Strafe gemacht?*“) meg nem czáfolják. Akár valamely tüzetes játékbeli veszteséget vagy vétséget, akár a nélkül a társaság által annak bélyegzett, szó- vagy tetszeli hibát egy pohár-ürítéssel büntetni oly gyakran megeső és megesett dolog, a milyenben, merem mondani mindnyájunk vett részt életében egyszer vagy másszor. Alig szükség mondanom, hogy a *culpa*-t helyettesítő bármely coniectura a *ludus*-t jelentésteleenné, esetlenné teszi, s Heindorf állítása, hogy : „*culpa magistra* nem részletezése vagy magyarázata a *ludus*nak, hanem csak járulé- meghatározás,“ nyelvtanilag és értelmileg képtelen.

A 134. versben kettőt emendált Bentley; de ezúttal nem coniecturából, hanem kéziratok nyomán. Jóllehet a vulg. textus forrásai mind a két helyre nézve egyeznek, a nagy criticus ellenben különböző kéziratokból toldozta az emendatioját, aztán benső szükség sem létezett a változtatásra; mindazáltal az összeállított olvasat oly kecsegtető volt hogy az editorok egy része rögtön elfogadta, s ma már erre a *lectiora* nézve két családra oszlottak az editiok. Egyik rész a *vulgata*-t követi :

„Nunc ager Umbreni, nuper Ofelli
 Dictus, erit nulli proprius, sed cedit in usum
 Nunc mihi nunc alii.“

A másik (Baxter, Gesner, Oberl., Combe, Fea, Doer.)

Bentley után így :

Dictus erat : nulli proprius; sed cedit in usum
 Nunc etc.

A meg hasonlítás csak a fordítóknak jó, a kik a verselés könnyebbsége szerint tarthatják magukat egyik vagy másik szöveghez. Én aesthetikai tekintetből a vulgata olvasatát szeretem inkább. Okát nem részletezem. A kik rokonszenveznek úgy is megértének.

II, 3, 1. *Sic raro scribis* etc. — Cruquius a cod. Bland és scholiastája nyomán *si* olvasatot adott a *sic* helyett. Bentleynek megtetszett, megtoldotta az emendatiót *scribes*-sel a *scribis* helyett s aztán az egészet a *Quid fiet?*-ig, ime kérdés protasisának pontozta ki. Kevesen követték s nem szólnék hozzája, ha legújabbán Doederlein, a ki a Cod. Bland. varázshatalma alatt van, újra fel nem vette volna a *si*-t. Semmi új érvet nem hoz fel mellette; én pedig ahhoz a mit mások elene mondtak, még azt ragasztom, hogy abba az állított protasisba, az *iratus tibi* etc. tagot sehogy se tudom belé egyeztetni. Aztán az abrupte eléálló *Quid fiet?* = No hát hogy lesz? sokkal hatásosabb, mintsem ha, mint apodosist sántikáltatjuk ama hosszadalmas és inconsistens periodus után.

II, 3, 6. Szerintem — minden commentator daczára — a „*Nil est! Culpantur frustra calami immeritusque laborat iratus paries natus Dis atque Poetis!*“ a magát mentegető költő szavai, melyekre ad amussim következnek és találnak a Damasippuséi: „Már pedig olyan képpel jöttél, mintha majd ömlenek belőled a vers“ sat. Az interpresek, mint érintém, egyről egyik más véleményen vannak s az egész hosszú litaniát Damasippusnak tulajdonítják az 1. verstől a 16-dikig. Ha meg tudják emészteni, lássák. De úgy tetszik nekem, hogy a *Nil est*-nélők is meghökkennek egy kissé, s hogy ki ne essenek a kérekvágásból, vagy pausát, vagy „elhallgatott“ feleletet köl-

tenek a Horatius részére. Valóságos remeke a paralogismusnak, melyet bélehetne — elrettentő — példának venni a logika tankönyveibe. Előbb az egész Oratiót a Damasippus szájába adják. Azonban persze hogy a *Nil est*-nél el kell hogy akadjanak; mert mellőzhetetlen a kérdés, hogy miért mondja ezt Damasippus? — Ahá! Horatius az „*incipe*“-re vagy hallgat, vagy mormog valami mentséget.⁸⁴⁾ — Jól van! t e h á t e r r e feleli Damasippus a *Nil est*-et⁸⁵⁾. Tehát az egész Oratiót Damasippus mondja. Q. E. D. Lássuk már hát a tények logikáját. Az „*incipe*“ unszólásra, neki ül a költő, „válogatja a tollakat, veri, szidja a falat“ sat. míg Damasippus megsokallja, meg is unja a dolgot, megsajnálja az izzadót s arra fakad: „Látom már hogy nem megy! (*Nil est!*)“ Mind ezek megtörténhettek, ugy-é? Meg biz’ azok, nem is abban áll a valószínűtlenség, hogy úgy ne történhettek volna; hanem abban, hogy mindezeket Horatius csak egy néma ponttal adja tudtára olvasójának! S e nem elég, hanem a z t á n még azonnal el is beszélte magának interlocutorával azt, a mit ő maga csinált. Ilyenre csak Amphitruóban a két Sosia közt van példa; de ott helyén van, itt nevetség. Ezt feltenni annyi volna mint Schiller hasonló panaszát⁸⁶⁾ a mosónéjának tulaj-

⁸⁴⁾ »*Incipe, et mox, quasi aliquamdiu, sed frustra expectasset, addit: nil est, nihil in medium profers.*« (Doering.) — »οὐδὲν λέγεις! Damasippus Antwort auf Horazons hier verschwiegene Entschuldigung: *calami culpandi sunt, non ego.*« (Doederlein.) Mintha éppen föltanu lett volna a commentator!

⁸⁵⁾ Voss: »Es will nicht?« — Wieland: »Es will nicht gehen?« — Heindorf: »*Nihil est*, keine fragende Formel, bezieht sich auf das folgende in dem Sinne, *nugae sunt (frustra causas nectis)*.« Igy bonnyolítja bé magát a jó Heindorf.

⁸⁶⁾ »Unterthänigstes Promemoria an die . . . Körnersche weibliche Waschdeputation.« — Átírom egy részét, hogy ne kelljen reákeresni, Aztán nincs is meg minden kiadásban.

Dumm ist mein Kopf und schwer wie Blei,

Die Tabacksdose ledig,

Mein Magen leer — der Himmel sei

Dem Trauerspiele gnädig!

Ich kratze mit dem Federkiel

Auf dem gewalkten Lumpen;

Wer kann Empfindung wer Gefühl

Aus hohlem Herzen pumpen?

donitni, sőt ebben még kisebb a képtelenség, mint abban hogy azon Damasippus írja le a költő sikeretlen vajudását, a ki éppen tagadja az állított iparkodást és szemrehányásait azon kezdi, hogy: „*raro scribis*“, és azzal végzi: „*vitanda es desidia*“. — Vagy talán Horatius az ő „olhallgatott“ feleletét akarja viszhangoztatni az interlocutor szájával. Ezt reményelem, maga sem hiszi az ellenfél, a commentatorsereg, melyet hogy mi birhatott így szembeszökni minden logikával, azt nem nehéz kitalálni. Egyfelől és kiváltképp a scholiumok tekintélye. Mert bár hogy is palástoljuk olykor a dolgot, hatalmas gyámola ám az újkori interpretnek az a scholiastai triumviratus! Szidjuk őket nem egyszer, le is szamarazzuk; — „Liebe zankt“, mint a német mondja, — még is majd minden kérdésben náluk van a *primae instantiae forum*, alkalom szerint az *appellatorium* is. No már, ezt a kényelmet némi „aprólékos aesthetikai tekintetekért, amolyan „jelentéktelen“ „lélektani“ kétségekért bizony nem dobjuk el. Második ok — valószínűen — a *culpantur* és *immeritus* kifejezésekben rejlik. Ugy de egyik sem olyan hogy maga a költő — és sokkal természetesebben — ne mondhatta volna.⁸⁷⁾ *Frustra*

Feuer soll ich giessen aufs Papier
Mit angefrornem Finger —
O Phoebus! hassest du Geschmier,
So wärm' auch deinen Jünger.

Die Wäsche klatscht vor meiner Thür,
Es scharrt die Küchenzofe,
Und mich, — mich ruft das Flügelhier
Nach König Philipps Hofe

. . . Schon ruft das schöne Weib : Triumph!
Schon hör' ich — — Tod und Hölle!
Was hör' ich? — einen nassen Strumpf,
Geworfen in die Welle . . .

Travestálja ezt valaki az elsőről a második személyre!

⁸⁷⁾ Maga Doederlein is azt mondhatja Horatiussal. »Csakhogy nincs leírva.« L. 85. jegyz. — Mellékesen megemlítem még azt is, hogy majd nem az egész satírát Damasippus oratioja foglalván el, a *sermo* név, az élékség és a *symmetria* megkívánja, hogy legalább az elején és végén — mint a 7-diknek is — egy egy kis párbeszéd legyen. A végén meg van nem. con. De az elejére valót csak az én javaslatom adja meg. Doed. a

culpantur calami azt teszi: „hiába igazítom, hasztalan rágom a tollamat“; az *immeritus*-sal pedig — „szegény fal!“ — kárpótlást akar nyújtani a méltatlanul szidott, okozott falnak Horatius az ő buvócskát-játszó feleletében. Holott Damasippus szájában a *Dīs et poetis iratis natus paries* éppen csak esetlen *purpureus pannus*. Adjuk meg hát Horatiusnak a mi az övé!

A 20. vers alkalmával, valamint a tárgyalt satirára való bévezetésben is, összekapnak a kettősbe fogott kiadók a felett, hogy mi volt tulajdonképp az a Damasippus? Heindorf, többekkel, egyenesen csak „bukott kereskedő“nek mondja. Doederlein a „bukott“at megengedi, de a „kereskedő“t nem. Szerinte Damasippus műenthusiasta, vagy művészet bolondja volt, a ki minden vagyonát szenvedélyének áldozta. „Műtárgyakkal való nyerekedő üzletet a rajongás vonása nélkül sem Horatius *furorral* és *morbussal*, sem a közvélemény *insaniával* nem jelölt volna“, azt mondja. Így ismeri a német tanár az életet. Eltekintve attól, hogy hiszen a tiszta, tüzetes üzlet is lehet szenvedélylyel kapcsolva, maga Damasippus mondja világosan, hogy ő nem maga kedviért vette a „corinthusi rezeket“ sat, midőn maga szabott iszonyu árakat nekik: „*Callidus huic signo p o n e b a m millia centum*“. *Pono*-nak ez a jelentése félreérthetetlen. V. ö. „*Quis pleno sacco ullum pretium ponit, nisi quod pecuniae in eo conditae numerus effecit.*“ Sen. Ep. 87. Mit Heindorf igen alkalmasan idéz. Azt hogy „annyit költöttem reá, annyit vertem belé“ — *nisi vim facias verbis* — nem teheti, s hogy reá foghassa Doederlein, elébb el kellene háritnia a dativus: *huic signo*, jelesen pedig a „*callidus*“ akadályt.

II, 3, 21. „*Quo* ebben a versben vonatkozó (relativ), nem kérdő“, állítja Doederlein. Damasippusnak „műszenvedélye“, mit a comm. már egyszer fejébe vett, ellenkező ha-

közepén kezdi megsokallani a monologot s ezt jegyzi meg a 158. versre :
 »*Quisnam sanus ?* Dies scheinen mir Worte des H o r a z , mit denen er den langen Sermon des Damasippus oder Stertinus unterbricht Natürlich ist auch *Cur stoice ?* eine Frage des Horaz Ohne Unterbrechung und Rückkehr zum Dialog hätte Damas. Rede von 30—300 etwas ermüdendes und schädete selbst der Wahrscheinlichkeit ; Horaz hätte so lange kaum zuhören können !«

tással van reá, mint Themistoklesre a Miltiades babérfjai: elaltatja nyelvérzékét. Hasonló befolyás ítelteti vele azt is, hogy *huic* (a 23. versben) tüzetesen, külön a *pelluvium Sisyphi*-re vonatkozik. Ha megengednők is, — mit nem vagyok hajlandó tenni — hogy *signum*, mint széles értelmű szó, *pelluvium*-ot (itt: műérték nélküli otromba (infabre) czikket) is tehet, akkor is megmaradnék azzal, hogy ez a *huic* a Horatiusnál igen gyakori határozatlan értelemben: „*e n n e k s e n n e k*“ van véve. Sőt, ha specialiter a *pelluvium*ra vonatkoznék a *huic*, a *signo* ineptus pleonasmus volna. Hasonló indefinitus értelme van a *hic*-nek a 30. versben, minek minthogy nem mondhat ellent Doed., Phaedrus farkasaként megtámadja, „henyének és botrányosnak“ szidja és „*hinc*“-nek emendálván a *lethargicus*-tól elveszi s a következő *cum fit*-hez csapja. Itt és így lenne, ha nem is „botrányos“, de minden bizonyal „henye.“ — Ugyan e versben az *urget*-ről a comm. nagy része hallgatván, szükségesnek látom a Schol. Cruq. (*urget*, caedit) után megjegyezni, hogy = megtámadja v. megszalasztja.

II, 3, 45. Schol. Cruq.: „*Autumat*: affirmat, dicit, comprobatur.“ Jó ezt emlékezetbe hozni, mert az új latinításba békapott az „*autumo*=censeo, iudico, existimo, puto, opinor“, mint Forcellini értelmezi, nem bírván annyi testimoniumot (Beleg) felhozni reá, a hány synonymáját adja. A mit felhoz, azokban is legfeljebb a *iudico*-t helyettesíthetni. Legtöbbször interpretálhatni a scholiasta *dico*-jával.

II, 3, 53. *Caudam trahit: tanquam bos*, Acro szerint. Így idézi Doederlein, pártolván az eszmét. Meglehet hogy így van a velencei kiadásban; vagy talán csak homályos emlékezetből írja az olykor szeles⁸⁸⁾ Doederlein; mert a Fabricius kiadásában ez áll: „*Alias*, ita stultus sit, ut pecus *cauda pendente*.“ Hasonlatnak elég sületlen volna. Mert az ökör tudja, hogy viszi⁸⁹⁾ a farkát, e helyen pedig éppen az a

⁸⁸⁾ Ő maga beszéli el, hogy a II. Sat., 2, 29. vers emendatioja (*quam vis*, *quamvis* helyett egy kéziratból csak azért vette fel a *haec*-et, mivel »nem jutott eszébe, hogy *illa* is lehet nominativus; « minél fogva a *haec*-at ezennel vissza is teszi. (Horazens Satiren. 1860. S. 219.)

⁸⁹⁾ Még arra az ellenvetésre is megfelel Doed. hogy hiszen az ökör nem voncolja (*trahit*) a farkát. »*Trahitur cauda* (auch), wenn er nur

„viccz“, hogy az a bizonyos, a ki „másokon nevet“, nem tudja. Sokkal jobb, sőt egyedül bévehető a Schol. Cruq. interpretatioja: „Proverbium est, hoc est, risu dignus est. sumtum a consuetudine puerorum: solent enim pueri deridentes nescientibus a tergo caudam suspendere, ut veluti pecora caudam trahant.“ Az utolsó szók megértetik, miképp jött a többi scholiasta s utánuk D. a pecus, bos sat. eszméjére.

II, 3, 53—57. Est genus *ruentis*. — „*Ruentis scil. hominis* (Heind.) — sőt inkább, *stultitia*“, írja reá Doederlein. Minden esetre azt kell hozzája érteni, a mit az 54. versben a *timentis*-hez; a pedig *hominis*, ha csakugyan szükség volna a pótlásra. Tüzön vizen keresztül nyargaló „*stultitia*“-t nem bírok képzelni; *stultus*-t igenis.

II, 3, 67. *Tunc insanus eris si acceperis?* — Ennek az egész hely értelme szerint azt kellene tenni, hogy: „Akkor (= úgy) leszsz-é bolond ha elfogadod,“ (vagy akkor ha sat.). De nem hiszem, hogy létezdhessék latinul tudó ember, a ki csak addig olvasván az idézett helyet, a meddig kijegyztem, így ne értené: „Te leszsz-é bolond, ha elfogadod,“ (vagy más sat.) Nem elég, hogy a sermo-k stylusában a *ne*-t máshová nem lehet kapcsolni, mint ahhoz a szóhoz, a melyikre vonatkozik, és így, mikor *an* követi, az illető alternatívához⁹⁰); hanem a *tu*-nak magának sincs semmi keresete a szóba vett helyen, nem lévén legkisebb emphasis is benne. Ha az utóbbit nem vették észre a nyugati nyelvü commentatorok, meg lehet bocsátni nekik; de az elsőbb bajt ők is észrevehették volna. De biz eltúri azt szó nélkül valamennyi interpretes. Sőt Orellinek a Bentley Amsterdami editiojában a *tunc* he-

hinten hängt; nicht bloss wenn er nachschleift, wie Glaucus seinen Fischschwanz trahit bei Vell. Pat. 2, 83. — Rosszul felel; mert, ha *trahit*=*pendetre* nincs más testimoniuma, ezzel ugyan meglötte. Az idézett helyen a tengeri isten Glaucusnak öltözött Plancusnak, hogy szerepét jól játsza, éppen vonczolni kellett a halfarkat s még le is térdelt (»genibus innixus«), hogy kényelmesben tehesse. Aztán nem szeles a synonymák nagy hirtü írója?

⁹⁰) Még az epicus Virgilius is bámulatos következetességgel megtartja ezt a szabályt, valamint Horatius sem szegi meg, legszabadabb röptü odáiban sem. — A latin nyelvtnak nem tudnak semmit fölöle.

lyén látott s feljegyzett „*tum*“⁹¹⁾ sem juttatta eszébe, hogy ott talán *tumne* lenne az igazi olvasat. Már pedig *tumne* vagy *tuncne* az, haszinté egyetlenegy kézirat vagy scholium, vagy coniectura nem támogatja is.

II, 3, 72. „*Jus*“ vagy „*iura*“? Ez a nagy kérdés; mert ennek az eldöntésétől függött egykor, hogy *mālis*-é vagy *mālis*; és innen az egész vers értelme. Ma már megfordítva az utóbbit kell elébb meghatározni s ehez képest állítani meg amazt az olvasatot. Nehézség mind a két oldalról van, csak hogy ez ügyben még nem volt követve a költő intése: „*compenset cum vitūis bona*“, és ezt a hiányt látom én kipótlándónak.

Vegyük elé elsöben a *malist*. *Malis ridere* már magában gyanus, miután a *māla* („os faciei superius immobile“, Celsus után Forcellini.) éppen az a szerv, mely a nevetésben nem működik. Ez azonban kikerülhető nehézség, minthogy *mala* pofát is teszen, de újabbra akadunk abban, hogy e két szót ennél több helyt egymással párosítva nem leljük. „*Ore, vultu, labello ridere*“ van; de *malis ridere*, az maig is keresi a hasonmását.⁹²⁾ Hát még ha hozzávesszük a harmadik szót, a „*malis alienis ridere* = más pofájával nevetni, arra csakugyan *risum teneatis*. Alig hinné az ember, hogy elegendőnek, a kik komolyan magyarázzák ez értelemben. Azaz hogy belémagyarázzák, még pedig, mint képzelhető, különbölkönbkülönféleképp. Egyik comm. szerint *malis ridere alienis* = külsőleg nevetni, (jó képet vágni), belül búsulni; és idézik reá Horat. „*Vultu risit invito*“, és Homer. „*γλαυμοῖσι γελοίων ἀλλοτρίοισι*“ helyeit. A világért sem, írja a másik, éppen megfordítva: „magában nevetni, kívülről nem mutatni“, és hivatkozik Val. Flaccusra: „*alieno gaudia vultu semper erant* (Arg. 8, 164.) és Senecara: „*alienum fortunae suae gerere vultum*“ (Vit. beat.). A harmadik paraphrasizálja így: „úgy nevetni, mintha valaki a nevetésre nem a maga, hanem a más száját használná,“ azaz, (ez a legszebb!) „*effuse ridere*“ = lel-

⁹¹⁾ Valószínűen nyomdahiba, mint a *sunt* kimaradása az I. sat 10, 88. versében.

⁹²⁾ Ha különben ajánlaná valami, még ezért nem bántanám. De úgy vagyok vele, mint Abrahám Sodomával.

kéből nevetni. Ennek is van testimoniuma, (de ezt én adom neki): „ridentem catuli ore Gallicani“ (Cat. 42, 9.). Nem külömb ennél a negyediké is: „a hitelező pofájával nevetni,“ t. i. a hitelező rovására (*au dépens du créancier*). Az ötödik a Proteus felvett hasonlatára gondolva így érti: „nem a maga pofájával nevetett, hanem azon állatével, melynek alakját felölti, midőn a törvényszék elé hurczolják“, mit nem mindenki fog oly nevetségesnek tartani, — megadva az *ā-t*, — mint Orelli. A hatodik ezt véli: „malis crassitudine elatis et tumidis“; mert Plato az elhízott emberről mondja (Rep. 556. D.): „πολλὰς ἔχοντι σάρκας αλλοτριίας“ (hol csak a „felesleges“ husról van szó). Az elsorolt interpretatiók azt a kérdést keltethetnék, miképp pártolhatja a commentatorok összes serge azt az oly sokféleképp értett, vagy inkább nem értett szót ilyen jelentéssel? A felelet könnyű: elébb elhitték és a zután akarták bébizonyítani. Az okot, melyek az előítéletet szülték s a melyek képezik csak maguk a másik vélemény elleni érveket, ezek: 1) a scholiasták testimoniuma: „Per iracundiam fingentem se ridere“, (Acro.). — Graecus est sermo qui significat si eum in ius rapere caeperis, non ridebit ex animo, sed risum simulabit suis malis, id est suo ore.“ Bár maradtak volna a későbbiek is az egyszerű: „fingentem“ v. „simulantem“ interpretatioval, mert a részletező elemzés mondatta a sok bolondot velök. 2) Második ok az, hogy a „*ius*“ a *mālis*-sal jár együtt s aztán azt hitték, hogy „*in ius rapere*“ csak maga egyedül a *solemnis* formula. Igaz is, hogy a mi kevészer ez a két szó együtt eléfordul, (p. o. Plaut. Poen. 5, 5, 56. és Rud. 3, 6, 21.), singularisban van a *ius*; de hiszen ezt a szót: *ius*, általában véve hasonlíthatlanul többször leljük egyesben mint többesben. De pluralisára is van példa, melyek között, másokat mellőzve, csak a hasonértelmű szólambelieket idézem: (Cic. Quint. 15.) *Ad . . . iura decurrere*. — (Juv. 15, 36) *Vocare ad iura*. Ezekhez hát ha harmadik helynek vesszük a Horatiusét, nem fog nagyon jajgatni érette Priscianus. 3) *Ius* mellett szól a kéziratok nagy többsége, hová a hatalmas Bland. is tartozik. Ugy de a másik párton álló Doederlein is elismeri, hogy „*iura*“ sem megvetendő variáns l. s a többség csak annyit

bizonyít, hogy nagyon régen kellett hogy a *iura*-t *ius*-ra emendálják, holott a megfordított mütételre nem volt indok. 4) Emlegettem már feljebb (ad I, 1, 43.) a commentatoroknak azt a spurius appetitusát, melylyel a valószínűtlenhez és különöshez vonzódnak.

A másik olvasat, a *mālis* mellett egyenesen szól az a positiv érv, hogy az a legtermészetesebb értelmet eszközli. Azt, a mely minden embernek a ki — a *ius*-sal meg nem férhető — quantitásra nem ügyelve, elsőben és ismételve olvassa, önkintesen fog eszébe jutni, s a melyre nézve nem is változtat véleményt mindaddig, míg commentariusok nem veszik ki a szép eszéből. A debitor ugyanis, tudva hogy nincs mit vonni rajta, „csak nevoti a más (hitelezője) baját.“ Nem Homerus szájával beszél hát Horatius, hanem a római népével s oly erkölcsi tényre vonatkozik, mely mindenha és mindenhol történt és történik a civilizált világban. Az az egyén, a ki midőn kérdezték tőle, hogy tud alunni a sok adósága miatt? hitelezőihez küldte tudakozódní a kérdezőt, szintoly ismeretes lehetett az athenaci Timon, mint a pesti Jókai Móricz előtt. Végre *mālis* a Proteus hasonlattal összevetve arra tanít, hogy az a bizonyos debitor nem egy creditort játszott ki a fogásaival; tehát nem csak egyszer hurezolták törvényszék elé; tehát a *iura* is tökélyesen legitimálva van és így minden a legszebb harmoniába hozva azzal a kis jeggyel⁹³).

⁹³) Megjegyzem nyelvtani tekintetből, hogy Orelli, midőn az utóbbi nézetről referal, hibásan képzeli a *mālis alienis*-t ablativusnak és szintoly hibásan egészíti ki *de*-vel. Dativus az, és rokonos ezekkel a szólásokkal: *Cui non risere parentes* (Virg. Ecl. 4, 62.) — *Risit pater optimus illi* (Id. Ae. 4, 128. — *Si mihi rides, spice* (Plaut. Trin. 5, 1, 8.) — *Utinam male qui mihi volunt, sic rideant!* (Id. Asin. 5, 2, 13.) — *Dolis risit Cytheraea repertis* (Virg. Ae. 4, 128.) Az utolsó példában Wunderlich a »*dolis repertis*«-t abl. absolutinak tartja: »est sine dubio sextus casus« (Virg. ed. Heyne-Wagner II. T. p. 615.). De biz' abban kételkedett Dryden is, midőn így fordította:

... and closely smiles

At her (Juno's) vain project, and discover'd wiles.

És inkább lehet bizni az angol költő műizlésében, mint a német tanár nyelvészeti ítéletében. Azonban philologusok sem hiányzanak a dativus

II, 3, 81. *Dum doceo insanire omnes, vos ordine adite.*
 — Heindorf így pontozza: „. omnes vos, ordine adite.“
 Nem szólanék hozzá, miután kellőleg védtek a bévett pontozatot. Wüstemann, Düntzer, Orelli. De mivel Doederlein újabban is pártolja Heindorf pontozatát, én is eléállok és amazokhoz csatlakozom a *veto*-mmal.

A 87 — 89. versekben ezt: „*Credo hoc Staberi prudentem animum*“ etc. nem emelik ki kellően az interpresek; pedig azon fordul meg az ellentét. „Ebből úgy látszik (*credo*), hogy volt esze Staberusnak. — Miért tette hát azt a bolondságot? (*Quid ergo sat.*) — Még nagyobb bolondságból. (*Quoad vixit sat.*) Ily forma a gondolat menete, melyben megelőzte Horatius Shakespearet: „*Though this be madness, yet here is method in't.*“ (Hamlet. II. 2.)

II, 3, 99—100. *Quid simile isti Aristippus?* Ezt imígy interpretálják: „*Quam dissimile isti (fecit) Aristippus! qui* etc. No ha ezt mondja akár Damasippus, akár Stertinius, ugyancsak léha valamit mond s szót szaporít ok nélkül, midőn az egy *contra* megtette volna a szolgálatot. De nem úgy áll ám a dolog. Elsőben is kérdés, valóságos kérdés a kijelölt hely, és nem ál-exclamatio, a mivé a hamis elemzés akarja tenni. Azután a *simile* verbuma nem a zsebből rántott „*fecit*,“ hanem a legközelebről még eleven emlékezetben álló: *speravit*. De nem is a szónokló (D. v. sz.) kérdi; hanem Horatius vagy valamelyike a hallgatónak (*vos*, v. 81.) ily értelemben: „(Ha Staberus a vagyonnal erény dicsőségét remélte biztosíthatni), hát Aristippus a ki azt eldobta, mit (remélt)? Melyik bolondabb a kettő között? (*Uter est* etc.) — Ezekre feleli most már a szónok: „Nem ér semmit a példád; (azzal nem fogsz el engem); egyik olyan bolond volt mint a másik! (*Litem lite* etc.) Egyedül ez a dialogus ad értelmet a különben logikailag nem construalható locusnak.⁹⁴⁾ Igaz hogy van

pártolói közt. Ilyenek névszerint Heyne és Wagner, mely utóbbi a Horatius e helybeli *malis alienis*-sel parallelizálja a *dolis repertis*. Kellemsen lepett meg, midőn ez alkalommal felfedeztem, hogy még is csak van nyelvész, a ki a *malis*-sal tart.

⁹⁴⁾ El is suhannak felette csak amúgy könnyeden, scholiasták szint.

egy kis bökkenője, t. i. a szövegben némi csekély emendatiót igényel, melyet ugyan a szöveg kézírata nem nyújt, hanem igen a scholiasta Acroé, a ki *Nil agit exemplum* helyett ezt olvasta „*Nil agis exemplo*.“ Belleget is valamit dialogus felől; de Damasippus és Stertinius közt és nem is úgy osztja a szerepeket mint én. A Schol. Cruq. mind olvasatra, mind értelemre nézve a bévett véleményhez csatlakozik. Ugy látszik, hogy a korábbi scholiasták idejében még voltak kéziratok „*Nil agis exemplo*“ olvasattal; de a dialogusokat illető traditio már akkor egy részben, s későbbre egészben kiveszett. Általában tudnivaló, hogy a satirákbeli dialogusok a scholiastáknál fentartott hagyományok által jutottak tudomásunkra és igen kevés e tárgyban, a mit későbbi commentatorok sagacitása fedezett volna fel. De voltak erre is példák és én nem vagyok az első, a ki a közbeszólások számát szaporítom.

II, 3, 111—112. *Ad acervum porrectus vigilat*. — Bentley a *porrectus*-t *proiectus*-ra „javította“ ki: már a mint ő hitte. De a többiek nem hitték s a *proiectus* olvasatot csaknem unanimiter elvetették. A mi az eredményt illeti, igen helyesen. De modorukat meg én vetem el, és az egész vitakozást, pro et contra, logomachiának kell nyilvánítanom. Mind a két fél az értelmet egyformán fogta fel, mit ha megengednénk, Bentleynek kellene igazat adnunk, mint adott az ő perpetuus adversarius Cuningham. Amde éppen az a tulajdonított értelem nem helyes, mert a *porrectus* e helyen nem „fekvés“-t, hanem elényulást, előre tartott test-et jelöl, mint a kémkedők, fülelők, lesők szokott attitude-jét.⁹⁵) Feküdni (*iacere*) és virrasztani (*vigilare*) éppen

úgy mint commentatorok; ámbár a részletekre nézve elég szószaporítók. Hanem az egész: »noli me tangere« (Nebántsvirág) nekik.

⁹⁵) *Porrecto iugulo* (Hor. Sat. 1, 1, 89.): »Der Ausdruck malt . . . die Haltung des Aufmerksamen . . . (Krüger ad h. l.) És itt még sem jutott eszébe *porrectus*-nak hasonló jelentése. Más példák: *Porrecta pocula* (Hor. Epp. 1, 18, 92.). — *Munera . . . porrecta* (Ov. Met. 8, 94.). — *Porrecta coma* (Plin. 31, 2, 10.). — *In longum porrecta nubes* (Id. 2, 81, 83.) — *Papillae in obliquum porrectae* (Id. 11, 40, 95.) *Porrectis manibus* (Id. 28, 4, 12. et Cic. N. D. 3, 34.). — *Manu porrecta statui* (Cic. Fin. 1, 39.). És még elég, ha kell.

nem oly állapotok, hogy jó moddal megférjenek egymással s a jelen hely körülményei még élesebbé teszik az ellentétet. A bérlett őr ha lefekszik is (minden esetre felfogadója tudtán kívül), de saját vagyona felett maga személyében örködő, virrasztó birtokos, mint a Horatius zsugorija, azt bizonyosan nem fogta tenni. Aztán még „hosszu dárdát“ is ad kezébe a költő, melynek haszonvétele a fekvőnek még annyira se lett volna keze ügyében mint egy rövid füttykösé.

Valamint iménti hibáztatásom, úgy mindjárt következő helyeslésem is csak részszerint és módosítva érinti Bentleyt, a ki a 131—133. vorsekben:

*Cum laqueo uxorem interimis matremque veneno,
Incolumi capite es? Quid enim? neque tu hoc facis Argis,
Nec ferro ut demens genitricem occidis Orestes;*

a *quid enim* helyett ezt vette fel: *quidni*. Dícsérem; de csakis eddig és ennyiben. Mert, különben, kelletténél kevesebbet is, többet is tett az angol criticus. Kevesebbet: mert az „*incolumi capite es*“ után nem kellett volna meghagyni a kérdő jelet, hanem felcserélni exclamationis notával. Többet azzal, hogy a kiküszöbölt *enim*-et megint bécsempészte az emphaticus, és így kimaradhatatlan *tu* helyett. Az ironia imígy: „Megfojtod a nődet, megmérgezed anyádat: ép észszel vagy! Hogy is ne?!“ élesebben kitűnik s aztán a kancsal mentségben utána: „Hiszen te nem vagy Argosban s nem gyilokkal ölted meg anyádat,“ minő világos a hármassal ellentét: te és Orestes; Róma és Argos; mérég és gyilkos. Ebből, részletes elemzés nélkül is, kitetszik, miért mondtam én emphaticumnak a *tu*-t. A *quidni*-t pártolja Wakefield; a kérdő jelet elvetik Duntzer és utána Orelli; a többiek a régi kerékvágásban járnak; az egésznek elemzése sajátom. A *quidni*, Bentleynél nem csak coniectura szüleménye, hanem kéziratok is („quatuor Pulmanni“) támogatják.

Még kérek egy kis türelmet, hogy jöjjünk egészen tisztába; mert a scholiasták itt is Damasippus és Stertinius közti párbeszédre ábrándoznak. Én így fogom fel: a szónok attól tartva, nehogy a páczba vett gyilkos a „*demens Orestes*“-sel fogja ki a vágást s azt vesse ellenébe, hogy „Orestes csak a tette után veszett meg“, siet azt megelőzni: „Vagy te a z t

hiszed, hogy Orestes csak anyja meggyilkolása után tébolyodott meg, és már az előtt üldözték a Furiák? Sőt sat.“ Így minden a legszebb rendben megy, s a követelt dialogusra sommi szükség.

II, 3, 158—160. — „Pergit Damasippus referre sermonem Stertini, (Stoicorum more) acrem et interrogationibus et responsionibus constantem“: írja Gesner s utána Orelli. De én inkább Acroval s az öt követő Doeringgel tartok és amazok „cave“ja daczára a „*Quisnam igitur sanus?—Quid avarus?—Quid si quis sanus? — Cur Stoice?*“ kérdéseket a közbeszóló Horatiusnak tulajdonitom. Acro ugyan tétováz Damasippusnak ó („ad Stertinium“) vagy Horatiusnak adja a szájába; de az utolsó — *Cur Stoice?* — kérdés eloszlatja az aggodalmat. Ez az ironicus és — hogy úgy mondjam — patogó megszólítás a tanítóját áhitattal hallgató Damasippus szájába nem illik; igen is jól áll pedig Horatiusnak, hogy a nem régiben speculanst és most újdonsült philosophust „stoticus“-nak szólítsa. Ajánlom olvasás végett Doederlein részletes elemzését. (Ed. Heindorf Doederl. Leipz. 1859. 313. l.)

II, 3, 201. A sokféle, történt és történhető pontozás a végén csak arra a kérdésre vezet, hogy egészen a stoicus beszédéhez tartozik-e vagy Agamemnonnak is adjunk közbeszólást benne? Nem tudok dönteni; de ha az első alternatívát választjuk, az én magyar fülemet nagyon kecsegteti a Doederlein pontozata: *Rectum animi servas quorsum?* Eszembe juttatja t. i. azt a magyar szólámot: „Ugyan hová tetted a szép eszedet?“ — Az újabbak azonban a második alternatívát pártolják, s a schol. Cruq. nyomán, a „*Quorsum?*“-ot adják Agamemnon szájába. „Úgy is jó“: azt mondá az egykori balhapor-áros.

II, 3, 255. „*Fasciolas, cubital, focalia*“ a morbus metaphorajához tartozznak-e, mint betegápoló eszközök. vagy anti-metaphorizáljuk a szerelmesre s puhaság, fényüzés szereinek magyarízzuk? Porphyrión, Turnebuson, Torrentiuson és Baxteren, (hallgatásából ítélve, Gesneren) kívül előttem ismeretes commentator mint az utóbbi mellett áll, csak azért, mivel a schol. Cruq. azt írja: „*instrumenta luxuriae*“, igen de Horatius világosan „*insignia morbi*“-nak nevezi; s a morbus

itt a szoknya után futás metaphorája lévén, természetes hogy meggyógyultával az ápoló eszközöktől válik meg a volt patiens, nem pedig a piperétől s más fényűzési cikkekétől, melyeket szerelmes és nem szerelmes egyaránt használ, ha módja van benne. Aztán csak ezó szerint véve is, hiszen *instrumenta luxuriae* nem synonymája az *apparatus amatorius*-nak, hogy úgy nevezzem.⁹⁶⁾ Nincs ebben az utóbbi nézetben egy mákszemnyi józan combinatio. Én az egész helyet így értem: „Ha magadba szállva meggyőződöl is, hogy te, a szerelem bolondja, gyermekebb vagy a gyermeknél (250. v.), kérдем: lerakod-e nyavalyád jelvényeit (254. v.)⁹⁷⁾ azaz megtérsz-e igazán „mint Polemo lerakta a dorbézolás jelvényeit (256. v.)?“ És minthogy ezen méltán kételkedik a szónok, coniunctivusba teszi kérdése verbumait: *faciasne? ponas?* Ez elég a kétely kifejezésére s rögtön átmege az okára, hogy „hogyan lehetne erkölcsi feltételében állhatatos? holott még szerelmi dolgaiban is tétovázó és állhatatlan.“ De ezt nem abstract szavakkal mondja ki, hanem concret példában. Megint a gyermekhez hasonlítja a szerelmes ifjat és comicus költőtől kölcsönzött *dramatica* scenában írja le az eszelős legény következetlen magaviseletét.

II, 3, 274. *Cum balba feris annoso verba palato*. — Ezt a sérelmes helyet a hypallage⁹⁸⁾ panaceájával orvosolgtják a Lambino-Cruquiana epocha óta commentatoraink. De biz a maig is sinlik. Legalább Gesner azt tartotta s azért inkább is szerette volna *feris* helyett a *seris*-t, „*si haberet auctoritatem*“, írja. Ez az igaz csak annyi van, hogy Lambinus és Cruquius kéziratokból jegyezték ki a *seris* olvasatot. Reményvesztett esetekben hősi szereket szoktak alkalmazni

⁹⁶⁾ De lehet ám »*instrumenta luxuriae*«=*apparatus ad fovendum invalidum*; a beteget kényeztetve ápoló eszközök, »*in re praeclara*«, a milyenekben nem lehet része szegény embernek, még is meggyógyul.

⁹⁷⁾ Erről azt írja Heindorf: »*Eine gezwungener Erklärung gibt es nicht.*« *Rectum animi servas quorsum?*

⁹⁸⁾ »*Non enim verba palato foris, sed verbis balbis palatum*« Schol. Cruq. — Orelli imigy akar menekülni a hypallagetól: »*Hoc dicit: „Feriuntur quasi verba, cum a palato repercutiuntur hacque pronunciatione affectata sonus eorum debilitatur.“* — Ez az igazi »*gezwungene Erklärung!*«

s azért tán el lehetne fogadni azt a keskeny alapon álló emendatiót. A *verba seris annoso palato* elég jól és feddhetetlen constructioval fejezi ki azt, a mire az illető helyet minden commentarius magyarázza, u. m. „a vén szerelmes édeskés gyügyögését.“ Jobban, mint a Doederlein „*feres*“ coniecturájával, melynek ő maga is sejtí a gyarlóságát. Különben, nekem úgy tetszik, hogy az ördög nem oly fekete mint a hogy festik, azaz hogy a megsententiazott hely nem oly halálosan nyavalyás és a *verba ferit palato* szintoly kevésbé szorul a hypallagera, mint a *triverit area frumentum* (I sat. 1, 45.)

II, 3, 275—280. még nyavalyásabb versekre nézve, a Franke irjához (*modo, in quem*) még egy kis pótlék szert tévén, azt gondolom kibocsáthatjuk a patientst az ispotályból, ilyen állapotban :

Adde cruorem

Stultitiae atque ignem gladio scrutare modo : in quem

Hellade percussa Marius cum praecipitat se

Cerritus fuit? An commotae crimine mentis

Absolves hominem et sceleris damnabis eundem?

Igaz, hogy a scholiasták e meglehetősen bajos öt sor megértésére kevés segélyt nyújtanak; de ebből a kevésből többet vehettek volna ki az újabb commentatorok, mint a mennyit kivenni bírtak. Irni ugyan eleget irtak róla, de kevés a köszönet benne; mert nem hogy kitisztázták volna az ügyet, de még bonyolodottabbá tették. Annaira, hogy nekem elébb ki kellett verni a fejemből a sok handabandát s azután kezdettem egy kis világot megpillantani. Nekem úgy tetszik, hogy a stoicus Stertinius vagy tolmácslója Damasippus szájából e helyen az epicureus költő beszél. Az a Horatius a ki ugyan „ad res venereas intemperatior traditur“, de ebben már csak a physikai gyönyört vadássza, s ezt is úgy, hogy fáradtságába ne kerüljön és élvezetét sem szenvedély sem más, hogy úgy mondjam erkölcsi ingredientia ne zavarja, se ne csökkentse. Hogy ez éppen a sermo-kat író, Augustusként *purissimus penis* jellemzésében nem torzvonás, arról akárki, ha a sat. 1, 5, 82—84dik verseit elolvassa, bizony meggyőződhetik. Nem volt ő mindig ilyen; őt is *pectoris tentavit in dulci juvena fervor*, az ő arczán is meg volt egykor a *tinctus viola*

pallor amantium; de már akkor készült a javulásra: „*non hoc semper erit liminis aut aquae coelestis patiens latus*“, mint a köszívű *Lycet* fenyegeti, és későbbre merőben kiábrándulva ezzel: „*nec lussisse pudet, sed non incidere lusum*“ tökéletesen tanusítja az epikurusi apathiát. Most tehát túl a fiatalság szenvedélyes izgatásain s nem érve még el az öregség tehetetlen vágyai időszakát, kéjelegve festi számos alakokban az ifju és vén szerelmes bolondságait, míg végre megelégedve a comicus vonásokat, a tragicumba tesz át egy lépést. „*Adde cruorem stultitiae*“, úgymond, „eddig még csak tréfa volt, most a csupa esztelenségek, gyermekségek után, a szenvedély örültségéről is állítok egy képet előtökbe“. Ezzel egytán éppen a tájban történt eseményt említi meg, azt t. i. hogy bizonyos Marius — valószínűen féltékenységből — a kedvesét s aztán magát is megölte. Mivel azonban a tragoedia szava a satirákban egy-egy félversnél tovább nem igen szokott hangzani, úgy itt is ama fellengős kifejezést egy trivialis közmondás: „*et ignem gladio scrutare*“, váltja fel. Itt kezdődnek már a commentatorok alucinatioi, melyek számban és minőségben alig engednek valamit a költőrajzolta szerelmes gyerekségeknek. Nem hajtva a scholiasták intésének, hogy az idézett kifejezés csupa csak proverbium, különbnél különb értelmeket iparkodnak belécsavarni a szerintők „rejtélyes“ szavakba. Csak egy jeles ötletet említek meg. Azt írja egyikök s többen utána, hogy az „*ignis*“ *Hellas*-t a Marius szertőjét teszi egyenesen. Igaz, ők kimutatják, hogy valamint a „*feu*“ a francia egykori poesis stereotyp szólama, hol a szerelmet, hol a szeretett tárgyat teszi, úgy a római költők is használták ily értelemben az „*ignis*“-t. De azt nem mutatták ám ki, miképp lehessen ezt az értelmet ama helybe, nem mondom *aesthetice*, de csak a józan okossággal is megegyezőleg béilleszteni. Hogy aztán a proverbiumbeli „*gladius*“ is maga a Marius kardja volna, önkint következik. De már mit tegyen a „*scrutare*“? — Arról bölcsen hallgatnak vagy a ki szól, a ferdeséget tetőzi vele. De a magáét, és nem azt a ferdeséget, a melyet Horatius akar jellemezni a közmondással, midőn a pillanatig viselt cothurnusról leszállva, ismét a bolondságot akarja kimutatni Marius tettében. Mert vala-

mint ostobaságot követ el, a ki a tüzet karddal szítja, piszkálja: egyszer azért, hogy arra más szerszám kell; másodsor mivel a kard is megromlik azzal, hogy az aczélja meglágyul; úgy a szerelmes is, a ki hogy féltékenységtől meneküljön, éltétől fosztja meg kedvesét, eszeveszettsége tanúságát adja. Röviden: „*dépit amoureux*“ bog és véres katasztrófa úgy nem járják együtt, mint pásztor-tűz és éles kard, a melylyel — vagy mondjuk az eredeti szavakkal: „*modo in quom, — Hellade percussa, Marius cum praecipitat se, nem bír nád megmondani örült-é, vagy vétkes? Cerritus an sceleratus fuit?* Más szóval: bétudható cselekvényt követett-é el vagy sem? A dilemma második ágát elég bővön részletezi a szónok arra, hogy a commentatorok a sok fa miatt ne lássák az erdőt. Nem is látták biz ők a két águ kérdést; hanem interpunctiojokkal szintúgy mint interpretatiojokkal két külön phrasist csináltak belőle, mintha a második csak gondolatbeli következés vagy folytatás gyanánt érkeznek, vagy inkább sántikálna az első után. Holott együtt született ikrek és legfeljebb commával szabad elválasztanunk:

*Cerritus fuit, an commotae crimine mentis
Absolves hominem et sceleris damnabis eundem,
Ex more imponens cognata vocabula rebus?*

Az utolsó vers az alternativa világos szüleménye és ezt teszi: „Hogy *dementia*-nak vagy *scelus*-nak nevezzük-é Marius tettét, a nézőponttól függ, melyből tekintjük. Ha lélektanilag véve, felháborodott elméjét nézzük, az elsőnek; ha csak a tett minőségét vesszük tekintetbe, a másodiknak. „*Ex more*“ nem annyi mint: közszokás szerint; hanem *philosophorum*-mal kell kiegészíteni s ma úgy mondanók, hogy: *methodice* (annak rendi szerint) *imponens* sat. Ezeket persze mind nem kell keresni a commentatoroknál; hanem találjuk ám — az elébbiekre visszapillantva — egyiköknél azt a hibás pontozatot, melynél fogva a *modo*-t (276. v.) a megelőző szókhoz vonja:

„*ignem gladio scrutare modo!*“

Nem aesthetika, hanem egy kis logika is megtanithatta volna a coniecturanst arra, hogy a *modo* = csak, ama félig tréfás fenyegetések után szokott járulni, melyek magukban

jelentéktelenek és csak utalnak komolyabb következményekre. „Gyere csak!” — „Igyál csak sokat!” „Ne aludjál csak két éjszaka!” sat. Látni való, hogy mindenik várat valami kolompot maga után. De oly intés, mely a rosszat világosan és bévégzetten kifejezi, nem tűri a „modo” hozzátételét s itt éppen az az eset. Ellenben a következőkhöz jól tartozik a *modo* = most, mint a néálán recens casus jelelője. Pártolót mégis kapott ez a javaslat, holott a Vulg. *inquam*-nak (azon versben) *in quem*-re való szükséges emendatioja nem nyert általános helyeslést. Szükséges pedig, mert, egyfelől hiányzik nála nélkül a kapocs ez és az előbbi phrasis között; másfelől a *praecipitat se* után feltolakodó: „hová?” kérdésre különben nincs felelet. Én azért fel is vettem feljebbi idézeteimbe. Ezek szerint hát az egész hely összeállítva így lesz:

Adde cruorem

Stultitiae, atque ignem gladio scrutare: modo in quem

Hellade percussa Marius cum praecipitat se —

Cerritus fuit, an commotae crimine mentis

Absolves hominem et sceleris damnabis eundem,

Ex more imponens cognata vocabula rebus.

A satira végén, a midőn az impertinenssé és személyeskedővé váló Damasippust elhallgattatja Horatius, nagy és egymásnak ellentmondó értekezéseket tartanak a commentatorok, „vajjon haragszik-é az utóbbi, vagy csak haragot színlel, vagy éppen nem teszi sem egyiket sem másikat?” A ki az utolsó versnek:

O maior tandem parcas, insane, minori,

csendes sarcasmusából meg nem győződnek, hogy itt a haragnak semmi szinezete nem létezik, arról azt mondom Lambinussal, hogy „in his litteris parum videt”.

II, 4, 10. *Simul, an Romanus an hospes.* — *Simul, an* az olvasata az Aldináknak s Bentley korában az editiók legnagyobb részének. A nagy criticus a kéziratok többségével, Lambinussal és Cruquiussal *simul et* mellett áll s azóta ez a lectio, mondhatni, egyedül uralkodóvá lett. A tekinté-

lyen kívül azt vitatják ellene, hogy latin nyelvszokás szerint, két vagy több tag megkülönböztetésekor, az első mellett nem szokott állani: *an*. Bentley egyenesen „*vitiosa*“-nak állítja az ily constructiot. Éppen oly hebehurgyán állithatnók hibásnak a *simul et-et*. A valóság az, hogy nem vétek sem egyik sem másik; csak hogy az elsőre sokkal több példát lelni, mint a másodikra. Nyelvtani érv tehát sem egyiknek sem másiknak kirekesztőleg elsőséget nem szerez. Hanem én az elnyomott két *an* védelmére egy aesthetikai fogást kísérték meg. Azt, hogy a költő a *Catius* fellengős hangon kezdett beszédére a magáét is feljebb akarja hangolni s *comicus* innepélyességgel a szokatlanabb szólamot használja. A mi a kézirati többség tekintélyét illeti, arra csak azt mondom, hogy a „*scriptor*“ esze jobban megjárta a *grammaticát*, mint az *aesthetikát*. Hogy ne? midőn számtalan *commentator* is úgy van vele.

Hogy ha az 54. verset: *integrum perdunt lino vitata saporem* úgy értenék a *commentatorok* mint *Krüger*, t. i. „az átszűréssel elrontott borok minden ízöket elvesztik“, talán nem lenne észrevételem ellene. De minthogy sokan utána írják vigyázatlanul a *scholiastának*: „*lino vitata, id est, per saccum linteum colata*“; mintha *vitata=colata* lenne, az ily gondatlanságot nem lehet szó nélkül hagyni. Különben, biz az a *Krüger* magyarázata is erőltetett dolog. Sokkal jobb értelmet ad a *Cruquius* számba se vett variansa a *lino* helyett *limo*, azaz: *faece*. A következőkből ugyan is kitetszik, hogy a borokon az által is akartak javítani, hogy egyik fajtát a másiknak a seprejére töltötték, s mint látszik ezt benne felkeverték. Itt hát elsőben is azt az utasítást adja, (51. v.) hogy a *Massicum vinumot* derült időben ki kell tenni a levegőre, hadd vékonyodjék. Min' hogy pedig általában a vastagság a hibája, óvakodjék a gazda nehogy seprővel akarja javítani; mert még elrontja s az izétől egészen megfosztja vele: „*at illa integrum perdunt limo vitata saporem*.“ A mi a *surrentinum*-ot illeti, az már más! Ezeket mint vékonyabb, könnyebbféléket az ahoz értő (vafer) felkeveri *falernumi seprővel*, s aztán megtisztítja tojás sárgájával. Így aztán természetesebb felfogni, mint a „lennel meg-

rontatni“ a bort. „A ki nem tud kímíát, nem ér egy tajték pipát“: énekelték egykor a magyar színpadon.

II, 4, 58–62. Doederlein azt kérdi: „mire való az *acri*, mikor az ember éppen a *lasso stomacho*-t várná?“ s aztán sat. 2, 8, 7. versét: „*acria circum, rapula, lactucae, radices, qualia lassum pervellunt stomachum*“, idézvén, *acris*-t javasol a szövegbe tételni. Igen de amott tényt beszél a költő és bizonyos szereknak a bévett „*acris* = *stimulans*“ epithetumot adja, melynek megfelelően a *coena*-t *lactucá*-val is kezdték. Itt pedig Catius tanokat, maximákat hirdet, nem is az ételtől *lassus*, hanem a borozástól *acris stomachus*-ról szól és a *marcescens potior-t squillis et cochlea* stimulaltatván inti, hogy most már hagyjon békét a *lactucá*-nak, mert: „*acri stomacho innatat*“ (accentussal az *acri*-n); metaphoricé e helyett: *acrem stomachum reddit*. Így aztán mond valamit a phrasis, de hogy a magára hagyott *innatat*-nak minő jelentősége legyen, azt az emendáló Doederlein sem birná megmondani. Hiszen kénytelen volt fordításában egy maga költötte határozóval toldani: „schwimmt o b e n a u f.“ — A másik javaslatához azonban, hogy a 61. versben a régi editiok és nem egy kézirat *in morsus*-át tartsuk meg, s a jogtalanul erőt vett *immorsus*-t dobjuk el, szívesen hozzá járulok. Mert hogy az általában ritkán látott *immorsus*=*vellicatus, excitatus* legyen, azt hiheti „*Judaeus-Apella*“ és megemésztheti a *lexicographus* struczéval versenyző gyomra; de én sem egyik sem másik nem vagyok. „*In morsus*“-sal így folytathatjuk az iménti elemzést: Catius, vagy a kinek a nevében beszél, üldözőbe vevén a *lactuca*-t, azt mondja: nem hogy az italtra stimulálna, de az étvágy további gerjesztésére (*in morsus refici*) is inkább kíván (*magis flagitat*) a gyomor sódort (*perna*) és még annál is inkább (*ac magis*) kolbászt vagy hurkát (*hilla*); sőt, mintsem a hideg salátát egye ily állapotában az ebédkező, inkább valami kurta korcsmából hozatna magának ételnemüt, csak hogy „forró legyen“ (*quaecunque fervent*.) So klappt ziemlich alles. Meg kell azonban vallani, hogy Horatius nem igen igyekszik abban, hogy Catiust — akárki volt — különös — logikai renddel s következetességgel beszéltesse, a mit én szép és emi-

nenter költői vonásnak tartok és azt gondolom, hogy idáig kísérelt olvasóm nálam nélkül is kitalálja, miért.

II, 4, 83—87. A mit mondandó vagyok, hogy könynyebben érthetővé tegyem, kiírom az idézett helyet, a bévett újabb szöveg szerint.

*Ten' lapides varios lutulenta radere palma
Et Tyrius dare circum illota toralia vestes,
Oblitum, quanto curam sumptumque minorem
Haec habeant, tanto repreti iustius illis
Quae nisi divitibus nequeant contingere mensis.*

Én ezt, mindent összevéve a mit a commentariusok irnak és nem — vagy ellenkezőt — irnak, imígy értelmezem: „Te lennél az, a ki a tarka kőrakatokat (lehet ez szobaföldje = pavimentum, akár asztal táblája), piszkos kefével zsuroztatnád és a bibor bévonókat (vulgo: Ueberzug⁹⁹) mosatlan tokokkal burkoltatnád? elfeledve, hogy miéltalán kevesebbe kerülnek ezek azoknál, a mik csak gazdagok asztalainál szoktak leledzni, annál méltóbban megszólhatnak miattuk.“ Az értelmezés az eredeti szöveggel összevetve magát fogja védni; s ha kell, védi Doederlein is, a ki exacte így fordította.¹⁰⁰) Hanem mellékes észrevételem van egy

⁹⁹) »Ueberzug« a szótárakban=héjj, tok. A közéletben csak a párnára alkalmazva hívják így. De megkülönböztetik úgy, hogy a belső Ueberzug-ot »mely a polyhét közvetlenül takarja« : p á r n a t o k n a k ; a külsőt, »melyet mosás végett időnként le szoktak huzni« : p á r n a h a j n a k v. h é j j n a k nevezik. (A M. Ny. Szótára semmit se tud erről a nominalis különbségről.) — A butorok (székek, pamlagok) Ueberzugját se héjjnak se t o k n a k nem hívják. Hanem igen is néha azt, a minek én a torale-t tartom, t o k n a k, de ellenkező értelemben mint a párnáét.

¹⁰⁰) »Dass du die Prachtmosaik abscheuerst mit schmutzigen Besen!
[Nicht ganz saubere Polster belegst mit purpurnen Decken!]

85. Nicht dran denkst, dass diess um so grösseren Tadel dir zuzieht
Um wie kleiner die Müh' des Geschäfts und geringer der Aufwand,

A l s b e i d e m , w a s c i n z i g d e r T a f e l d e s R e i c h e n v e r g ö n n t
i s t . «

A 84. verset rekeszbe tettem, mint hibást. A fordító nem vette észre, hogy úgy fogva fel, nem fér össze a 86. versével az értelme. Így kellett volna (nem verset írok): Purpurne Ueberzüge (vestes) belegst mit ungewaschenen Decken. A »mosás« került volna »csekély költség«-be. L. alább 102. j.

pár. A kérdőjelet az egész periodus végére szokták tenni, mi hiba, mert értelemzavaró. A tulajdonképpeni kérdés, ugyan is, a *vestes*-sel bévégződök, s a mi következik, ok adás ugyan, de állítás. Akármi nyelvre fordítják is, úgy különböztetnök meg, mintha csak *vestis* után volna a kérdőjel téve. Mert különben, t. i. az idézett pontozat szerint, *Tene oblitum radere* és *dare* volna a constructio rendje. Hasonló hiba az *illis* után tett comma; minthogy *iustus illis*-t construáltat; holott *minorem illis* az igazi; tehát át kell tenni a commát a *iustus* mellé. Még azt is megjegyzem, hogy arra az — úgy szólva — *infinitivus absolutus*-ra, melylyel itt a kérdés kifejezve van, nem hogy a kommentárok, de a grammaticák sem figyeltetnek. Hiszen ha ritka is ez a szólam, — én csak a „*Mene incepto desistere*-ben¹⁰¹⁾ ismerem párját, — annál inkább kellene számbavenni. Egy más nemü dologban szintoly feledékenyek az új interpresek. T. i. egyik sem mondja, a *torale*-nak tudós-nál tudósabb magyarázatai közben, hogy az éppen az, a mivel ma is szokták gondos gazdasszonyok béburkolni kimelésből a drága kelmékkal bévont butorokat.¹⁰²⁾Sőt éppen ellen-

¹⁰¹⁾ Virg. Aen. I, 37—38.

¹⁰²⁾ Ezek ma kétfélek: u. n. 1) Olyanok, a melyekkel az egy vagy más okból mindennapi, rendes használatban nem levő butorokat takarják bé, hogy por ne lepje sat. és a melyeket a használatkor levesznek. Ezek egyszerű a butorokra szabott takarók, mosó kelméből. 2) Olyak a melyekkel használatba levő pamlagok, támlás székek némely részeit fedik el kimelés végett s a melyeket éppen ezért Schoner=kimélőknek (másképp: *antimacassar*-oknak) neveznek. Az ilyek is mosó kelméből vannak, de többnyire recealakban cifrán horgolva sat. Minthogy a fényűzés mindenben kap táplálékot, a butor-tokoknak is adózni kellett neki. Így történt már a régieknél, hogy a *toralék* utoljára szintoly költségesekké, pompásakká váltak, mint az, a mit takarniok kellett. Így írja Lampridius Heliogabalusról: »Primus omnium privatorum toros aureis toralibus textit.« (Scr. H. Aug. Eleag. 19) Hogy ez is bizonyítékául szolgál vitatott állításomnak, könnyen át fogja látni az éleseszű olvasó. Egy más példát, midőn le akarok írni, azt veszem észre, hogy kétes a constructioja. Azért csak hadd foglaljon helyet: »Adventurn ministri, ac toralia proposituerunt toris, in quibus retia erant picta, subseorsaque cum venabulis, et totus venationis apparatus.« (Petron. c. 40.) Nem lehet egész bizonyossággal tudni, hogy a relat. *quibus* a »toralia«-ra vonatkozik-é vagy a »toris«-ra. Mert ezeknek *vestis*-eire is lehettek himezve (acu picti) a leirt tárgyak.

kezöt is képzeltek, mint pl. Forcellini, a ki Lexiconában így értelmezi: *stragulum quod circa torum apponitur ornatus gratia*. Ennek vagy oka, vagy következése lehet az, hogy az 54. verset így construalták: „*Et Tyrius vestes dare, circum illota toralia*; holott így kell: *Et illota toralia dare, circum Tyrius vestes*. Hiszen ha a piszkos *torale*-t bétakarják a bársony szőnyeggel, nem látszik s nem szólhatja meg miatta a gonosz világ az illetőt.

II, 4, 90. *quamvis referas memori mihi pectore cuncta*. — A vulgata lectiot két szó megfordításával így változtatja Bentley: *quamvis memori referas mihi pectore cuncta*, s ezzel a jegyzettel kíséri; „qui hanc lectionem vulgata elegantiore esse non statim persentiscit; is, monco, ut poetarum scripta diligentius legat: etc.“ Heindorf nem ijed meg a kolomptól, hanem — bár az olvasatot elfogadja — az aesthetikai jellemvonást megtagadja tőle. „*Elegans*-nak nem *elegans*-abb ez a szórend;“ azt írja, — „*memori*-nak itt elől kell állani, mert azon van a hangsúly.“ Hisz éppen azért *elegans*! Mert a ki a szót odahelyezi a hova a hangsulynál fogva kell esnie, annak az irálya szabatos és harmoniás lesz; ezek pedig fő kellékei az elegantianak. Aztán *memori mihi* nem csak nem *elegans*, hanem még rút hangzatu is.

II, 5, 17. *com's exterior*. Jobb ügy érdemlené azt a tüzet és kitartást, melylyel védik a commentatorok az Acro scholiumát: „*Exterior] sinisterior, in sinistra parte positus*.“ Nem követem a példájokat, nem is vesződöm a Heindorf féllapnál többet borító jegyzetével¹⁰³), hanem csak Gesnert idézem, a ki észszerűen és tapasztalással egyezőleg magyarázza Acroval ellenkezőleg a kérdéses helyet: „*Interior de duobus una euntibus est, qui ad parietem it, sive dexter sive sinister, exterior, qui ab illa exteriore parte, qua non ita munitus est, latus illi claudit vel tegit*.“ Ezután bizony kár volt vissza és hátra menni Acrohoz. Hiszen közmondásokba s idiotismusokba

¹⁰³) Sajnálom a helyet tőle, de ajánlom az idézett jegyzet olvasását azoknak, a kik a curiosumokat szeretik, vagy tudós balgaságokból »album«-ot gyűjtenek.

is átment a „fal.“ Magyarban: *a fal felől állani; magát faltól hagyni.* Angolban: *To give any one the wall* = valakinek elsőseget adni. *To take the wall* = előkelőbb helyet fogni.

II, 5, 45 sq. *Si cui praeterea in spem adrepe.*
 — A commentatorok a sok fa miatt nem látják itt az erdőt: legalább bizony nem mutatják annak, a ki számára magyarázataikat írják. A rend ez: *Praeterea, — ne manifestum coelibis officium nudet te, — si cui in praeclara re sublatus male validus filius aletur, in spem adrepe leniter.* Vonatkozik pedig a „*praeterea*“ (= egyébiránt, azaz, jobban megfontolva a dolgot; vagy: azonkívül, t. i. a gyermektelenek kísértégetésén kívül), a korábban (30–31. v.) adott tanácsra: „*sperne civem, domi sinatus erit fecundave conivnae.*“ Ha gyermektelen gazdaggal nem sikerül a *speculatio*, — mondja Tiresias, — meg még azért is, hogy (csak ilyek után járván) ne legyen oly szembetűnő az örökségvadászás, (olyant is keres), a kinek jó ápolás alatt nőtt (és mind a mellett) beteges fia van sat. Ez esetben ugyanis lehet reményleni (*in spem*), hogy a gyermek nem él meg. A commentatorok, mondom, a helyett hogy a gondolatmenetet, (melyet Wieland szépen kifejezett a fordításában), kifejtenék, egyes apróságokkal bajlódnak, melyek nem csak nem vezetnek a dologra, hanem félre is visznek. Így p. o. a „*sublatus*“ alkalmával azt beszélük el pedant módra, micsoda czerimoniával adoptálta saját gyermekét születése után az édes apa. „*In spem*“-ről azt állítják, hogy „*haereditatis*“-sal kell kipótolni: hamisan, mert az legközelebből a *male validus* gyermek vagy fiatal halálára vonatkozik. A *caelebs*-re reáfogják, — persze a scholiasta nyomán, — hogy *orbis*-t is jelenthet, mi nyelvtanilag nem igaz, s a dolog értésére sem szolgál semmit. A fenn kijelölt hiányt csak két interpresnél nem tapasztaltam, u. m. Habersfeldnél és Krügernél. Honor melioribus.

Sok bajt okozott az 59. versbeli: *aut erit aut non*, minek oka az utána következő: *divinare . . . donat Apollo.* Már pedig a sok ide s tova kapó — olykor sületlen — magyarázatnak elejét vehette volna az az egyszerű észrevétel, hogy *divinare* nem = „*fatorum arcana movere*; sem nem = „*certo praedicere futura*“, hanem, legalább e helyen, = találgatni,

hozzávetni. A *divino* nak ezt az értelmét számos példákban lelhetni, melyekkel nem töltök itt helyet, hanem ajánlom a lexicographusok figyelmébe.¹⁰⁴⁾ Megmaradt ebben az értelmében a francia (*deviner*), olasz (*divinare, indovinare*), angol (*to divine*) sat. nyelvekben. Semmi egyéb az *etenim*-et nem igazolhatja.

II, 6, 27. *Postmodò, quod mi obsit, clare certumque locuto* etc. Nem szólok ellene, nem is szükség senki ellen védelmezni Doederlein szerencsés ötletét az idézett, addig értetlen de sokképp és mindig rosszul magyarázott versre nézve, de nem tehetem, hogy — ha csak ismeret és terjesztés végett is — meg ne említsem. Csak egy kis változtatás az a pontozatban, mi a homályos locusra teljes világot vetett. Doed. a *comma*-t az *obsit*-tól elvevén, a *certumque* után tette. „*Postmodo*“ (elvégezvén a dolgomat), mond Horatius saját tömörségével, mely olykor a Tacitusénak sem enged, „*locuto, quod mihi clare certumque obsit*“ (hogy a mit szólottam, használt-é valakinek valamit, nem tudom, de igen azt, hogy magamnak tisztán és bizonyosan ártok vele; „*luctandum*“ sat. (mert visszatértemben taszigálódni, könyöklődni kellend a tolongásban.)

II, 7, 4—5. Az egész olvasó, jelesen a magyarázó világ úgy veszi, mintha ezen satira dialogusa egyenesen és proprie a Saturnalia alatt folyt volna. Magam is másokkal együtt úgy hittem s meghökkenem, mikor olvastam Doederleinnak azt az ellenvetését, hogy a bizony csak hiedelem s még véleménynek sem elég alapos, nehogy meggyőződésnek az volna. „*Quando*“, írja, „nem okadó, hanem csak időjelző.“ De lassankint megfontolva: 1) Hogy Saturnalia folyta alatt semmi rossz következtéstől nem tarthatván a rabszolga, a „*reformido*“

¹⁰⁴⁾ A *divinora* nézve retrograd lépés történt a latin szótárakban. Schellernél még ott van az *ahnden* (most *ahnen*), *errathen* (jobb volna a csupa: *rathen*); de a Klotz szótárában már csak *ahnen* van mellékelve (→ *auch*) említve.

helyén és idején kívül való volna. 2) Ugyan azért, hogy az engedelem-kérés és adás itt ok nélkül való haszontalan teke-tória levén, a „nil molitur inepte“ jellemmel merőben ellen-keznék. 3) Különösen azt, hogy azon időszakban Horatius nem intézte volna szolgájához azt a csudálkozó kérdést : „*Davus ne ?*“, midőn minden pillanatban várhatott olyas vala-mit. 4) Még több az, hogy a dialogus végén, úgy szólva, bothoz kap az úr. Ezt ugyan egy hirtelen haragú ember a Saturnalia daczára is megtehetette, de költő, ha hely- és időszerűsége ad valamit, festvényébe rajzvonásnak fel nem vehette. 5) Hogy ha *causalis coniunctiō*t akart volna használni Horatius, a meny-nyire a latin nyelv szellemét ma birjuk érteni, feltehetjük, hogy inkább *quum*-mal és *coniunctivussal* élt volna. — Mind-ezeket elgondolva, mondom, meggyőződtem Doederlein ész-revétele helyességéről. Más közönséges alkalommal jutott hát észébe Davusnak, hogy urának kellemetlen igazságokat mondjon, és a költő, hogy az adandó engedélyt a legkedve-zőbb alakban fejezze ki, azt mondja : „beszélj a hogy s a mit tetszik, mintha a decemberi időszakban volnánk, mid ő n vagy a melyben teljes szabadságot rendeltek (*voluerunt*) nektek bölcs eleink.“ Egyjrást referalom azt is, hogy Doed szerint a 24. versbeli *usque* nem tartozik az utána való *recu-ses*-hez, hanem a megelőző *ad illa*-hoz. Igaz ; mert *subito* és *usque* nem férnek meg egy fedél alatt.

II, 7, 65. Ezt a verset bajosnak és sokan gyanusnak tartják. A „*spurium*“ vagy utolsó szükségbeli kifogás, vagy a restek rakonczája. Bajosnak pedig csak úgy fog látszani, ha a bévett pontozásnál fogva az elébbi *periodus* folytatásának vesszük. Logikai kapcsolat igenis van köztök egy kicsi ; de a *cum*-mal egy majdnem önálló ellentét kezdődik s ennek a második tagja az *ibis*-sel. A *vulgata* ellenben elválasztja pont-tal a két ragot s az első a megelőzőktől csak *com*-nával kü-lönbözteti. Megegyeznek az *antithesis* elismerésében Hein-dorf, Orelli és Doederlein, s azért a 65. vers után csak *colont* tesznek ; de H. és D. a *commát* meghagyják és csak O. tesz pontot. Krüger meg egészen a régi hinárban eviczkiél. To-vábbá nekem meg az az észrevételem, hogy a 66. versben, a *prudens*-t vagy úgy kell fordítani : *okos létedre*, vagy az elébbi

sorbeli és membrumbeli *mulier*-re vinni. Az elsőre nem tudnék analógiát mondani; a második megint oly erős inversio, a melyet nem bírok feltenni Horatiusról.

II, 7, 110. A *mutat* dolgán sokat tünődnek nyelvtanárok szintugy mint commentatorok; még is a fő kérdést, t. i. hogy mikor és micsoda értelemben járul *mutare* egy, és mikor két határozó? nem tüzték ki, sőt alkalmilag sem tárgyalták jó móddal. A lexicographusokhoz is hasztalan folyamodunk e kérdésben. A mit gondos utánajárással kipuhatolnom sikerült, ebből áll. — *Mutare*-nak két fő jelentése van; *változtatni* és *cserélni*. A latinnak erre a két fogalomra csak az az egy szava, min nem csudálkozhatni, minthogy nálunk is összefoly némely esetben a két értelem. P. o. „helyet, levegőt, orvosságot, lakást *cserélünk*“ vagy „*változtatunk*“ tetszésünk szerint. No már az ezeknek megfelelő esetekben aztán, midőn egynemű s azon névvel nevezett két dolog cseréjéről van szó, a *mutare*-hoz csak egy határozó járul accusativusban. *Muto vestem, agrum, equum, etc.* Ilyes valami, mint: *pallium pallio muto*, még comoediákban sem fordul elé. Valahányszor ellenben egy dolognak más névvel való fel-, el-, vagy megcserélését akarja jelölni a latin, okvetetlenül két határozót alkalmaz: az egyiket accusativusban, a másikat ablativusban; az utóbbit vagy csupaszon vagy *cum*-mal.¹⁰⁵) Most jön már a kérdés második része, hogy

¹⁰⁵) Ez a szabály, (mert valóban az) végképp eldőnti a Hor. Od. II. 16, 18—20. versei fölötti pört. Mert ez: »*Quid terras alio calentes sole mutamus?*« magára azt tenné: »Mire cseréljük egyik idegen földet a másikkal?« Így pedig, hogy a költő nem akarta érteni, a következőkből s az egész gondolatmenetből kiviláglik. De még azok a commentatorok sem értették úgy, a kik a bévett pontozatot pártolják, az egy Mitscherlichet kivéve, a ki legalább következőes volt. Kitészik az interpretatioikból, melyekben h a z á t cseréltetnek k ü l f ö l d d e l. — »*Sic et Virg. Atque alio quaerunt patriam sub sole iacentem.*« Porph. et Schol. Cruq. (Ez azonban csak a *sub sole iacentes terras*-ra vonatkozik.) — »*Quid proficiscimur in terras longinquas et peregrinas patria relicta?*« Lambin. (Ebben már tiszta az alternativa.) — »*Quid alium coeli prospectum, aliud clima inquirimus, quid peregre proficiscimur, aut relicta patria, migramus alio?*« Cruq. — »*Hic subintelligitur Terminus a quo; mutamus terras alio sole calentes, terrâ nostrâ scilicet.*« Bentl. Ime, mindnyája bécesempézi magyarázatába gyakorlatilag azt az ablativust, a melyet elméletileg ki akar kü-

értelmére nézve melyik határozót kelljen tenni accusativusba s melyiket ablativusba? Hogy jó feneket kerítsünk a dolognak, vegyük fel a cserélő személyét és togye egyik határozó

szöböltni. De egyik sem oly naívan mint Nauck: »*mutamus*, natürlich *nostra terra* oder *patria*.« Természetes biz' a, miután minden latinul tudó ösztönszerűleg érzi, hogy a feljebbi módon és alakban idézett helyen hiányzik valami a *mutamus*-nál, a minék okvetetlenül hozzá kell járulni. E bajban eléáll egy »vir eruditissimus« (Bentley jellemzi így), és kimutatja, hogy az a »természetesen oda értendő«, az a nélkülözhetetlen ablativus ott van helyben, a copistáktól elrontott »*patriae*« alakban az orrunk előtt és csak belé kell kügazitva, construalni, vagy csak pontozni az illető kérdésbe: »*Quid terras alio calentes sole mutamus patria?*« — És mi történt? Ovational fogadták tán Bentleio duce? O, dehogya! Valameunyi commentator — bocsánat! Wakefielden és Doeringen kívül, — tagadó Péter lesz és egy szájjal kiáltja: ὄχι οἷα ἀπὸν, οὐκ οἷα ὁ λέγεις: hol a kézirat vagy »scholiasta« a ki »tanubizonytságot tegyen?« Bentley nyitja meg a tagadók sorát — »merito quin illi »vir eruditissimus« ambas iratus buccas inflet« — és tiltakozik egyetlenegy silány érvel az emendatio ellen. »Illud tantum coniecturae huic adversatur,« azt mondja, »quod hoc pacto frigeant aliquantulum ea quae sequuntur, *Quis exsul se quoque fugit?* Perit nempe Antitheti gratia et venustas singularis.« Tehát azért az »aliquantulum« ért potyára adjuk a nyelv egyik kétségtelen törvényét? O nem! Annál kevésbbé, minthogy annak, a mit Bentley állít, az átló ellenkezője igaz. T. i. a *patriae* elhagyásával az ellentét tömöttebbé, szabatosabbá és így szebbé és erősebbé is válik. Mert *exsul* magában annyi mint: *patriā expulsus* vagy = *is, qui patriam reliquit*; szóval a *patria* fogalma belé van olvadva ez *exsul*-éba; tehát *patriae exsul* valódi pleonasmus, miről Bentley maga sem merné állítani, hogy »szépitné« az antithesist. Az angol criticus szerencsétlen érve mellé Orelli gondolt még egyet; azt hogy a *patriae* elszakasztásával a szokott caesura s ezzel a vers harmoniája oda lenne, (»versus propter imminutam solitae caesurae vim coniectura ista pessumdatur.«) Ez sem erősebb, mint a másik, és éppen azt lehet ellene mondani, csak hogy itt caesuráról és nem antithetumról van szó. T. i. az »imminuta vis« csak abban állhat, hogy az emendált versben a 6-dik syllaba nem valamely phrasis első syllabája. Ugy de ez annyira nem szükséges kívánalom a sapphicus versben, hogy csak elvétve találkozik. P. o. mindjárt a jelen oda 30 hosszabb versében csak 6 van, a mely a követelt szabálynak inkább vagy kevésbbé megfelel, 21 világosan ellene szól és 2 kétes. Ez hát a 30-dik vers szükséges javítását nem gátolhatja. Nem is létez másutt sehol ez a szólam: *exsul patriae* így magára. Ebben: »*exsul patria, domo* (Sallust. Jug. 14.) a megkülönböztetés teszi szükségessé a *patria* említését. Éppen mint magyarul: *elköltözött* mellé nem szükséges oda mondani »a házból«; de mondhatni ám: »elköltözött a házból is a városról is.« Ilyen a »*fugitivus suorum regniquet* is

azt a mit ez a személy á d, és a másik azt, a mit helyette k a p. Most már döntsének, ha birják, a példák. *Plantus*-ban csak hármát leltem: „Si quem roperire posset, quo mutet suum illum *captivum*.” (Capt. Prol. 28—29.) — „Si queat aliquem invenire, suum qui (pro quo) „mutat *filium*.” (Ib. 1, 1, 32—33.) — „*Hoc illum me mutare confido fore*.” (Ib. 1, 2, 68.) Ezekben a mit á d a cserélő ablativusban, a mit k a p accusativusban van. *Virgilius* is három példát szolgáltatott, de ellenkező viszonyu határozókkal, u. m. az a d o t t dolog accusativusával s a k a p o t t nak ablativusával. „*Exilioque domos et dulcia limina mutant*. (Georg. 2, 511.)¹⁰⁶ — „*tellus Chaoniam pingui glandem mutavit arista*.” (Ib. 1, 8.) — „*Quamvis Milesia magno velleri mutantur*.” (Ib. 3, 306—7.)¹⁰⁷

(Flor. 3, 1, 12.) — Ezek pedig: »*Exsul mundi*« (Ov. M. 6, 189.) — és »*Exsul mentisque domusque*« (Ov. Met. 9, 409.) csak a genitivus constructioját bizonyítják; mert az *exsul* nincs itt a specialis értelmében véve, mint *Lucanus*nál (8, 334) a *profugus* és mint a garibaldista szájában az. — De ennek a történetét is kell tudni. Egy magyar garibaldista közlegénytől kérdezték, ismer-e bizonyos — ugyan csak magyar és garibaldista — de rossz hírben álló tisztet? »O, igen Uram«, felelé, »ismerem még hazulról, az, otthon is *emigrans* volt.« — Száz szónak is egy a vége: a »nagy ismeretlen« olvasata.

Quid terras alio calentes

Sole mutamus patria? Quis exsul

Se quoque fugit?

egészen és egyedül helyes.

¹⁰⁶) Ez a két vers:

Exilioque domos et dulcia limina mutant;

Atque alio quaerunt patriam sub sole iacentem.

melynek második sorát idézik a scholiasták, mintegy paraphrasis-a az előbbi jegyzetben tárgyalt gondolatnak, ha az egészet vesszük. Végző egybehasonlításuk végett midőn még egyszer reá nyiték a scholiasták helyeire, nagyon meglepve tapasztalám, hogy az (addig mellőzött) *Acro*, éppen mint a »*vir eruditissimus*« ezt olvasta: *Quis exsul se quoque fugit?* Interpretatioja is, melynek a többinél csak a vége maradt meg, azt az olvasatot bizonyítja: »*Quis exsul se quoque fugit? Quis a se quoque, id est, a vitio avaritiae suae poterit fugere, qui dereliquit patriam, divitias autem quaerit mutatione terrarum, ut est: Atque alio sat.*«

¹⁰⁷) *Servius* interpretatioja szerint: »*magno mutantur*, *Ingenti pretio comparentur*«, a másik rovatba tartoznék. De én helyesebbnek tartom *vendantur*-ral interpretálni. A gazda, árulja, nem pedig veszi a gyapjat és *Virgilius* gazdáknak, nem takácsoknak ír.

I. Ássuk már magát Horatiust: „Socraticam . . . domum mutare lorivis Iberis . . . tendis.“ (Od. 1, 29, 14—16.) — „Nunc ego mitibus mutare quaero tristia.“ (Ib. 1, 16, 25—26.) Ez a két példa a Virgilius mintájára van szabva. Több van a Plautuséra: „Lucretilem mutat Lycaeo Faunus“. (Od. 1, 17, 1—2.) — „Cur valle permitem Sabina divitias operosiores.“ (Ib. 3, 47—48.) „Num tu Mygdonias opes permutare velis crine Licymniae?“ (Ib. 2, 12, 21—23.) Ezekhez tartoznék a jegyzésben vitatott „terras mutamus patriâ“ is, ha el volna döntve a sorsa. Elég is, a mit idéztem, a kimutatására annak, hogy a nyelvszokás e kérdésben nem dönt, hanem teljes szabadságot enged az íróknak, melyik cserecikket tegyék accusativusba, melyiket ablativusba. Variantsok közt tehát választani ez esetben nem lehet oly szabály nyomán, a mely nem létezik és itt csak kézirati tekintély határoz. És ez jelen esetben ezt az olvasatot ajánlja: „uvam furtiva mutat strigili, (a Plautina constructio szerint, mi egyébaránt is többségben van Horatiusnál). A Lambinus emendatioja: „uva furtivam mutat strigilem“, bár nem támogatatlan, maradjon neki.

II, 8, 18. *Divitias miseris!* — Csak jusson eszébe az embernek akár a mi költőnk „misera ambitio-ja és divitiae operosae“-je, akár az újkori közmondásos „embarras de richesse“ és legott csudálkozni kezd rajta, miképp adott annyi dolgot a commentatoroknak az az egyszerű exclamatioja a közbe szóló költőnek. Kivált az embarras“-féle értelem éppen illik a „gazda“ teprenkedéséhez, mint a ki nem tudja micsoda borokat tétessen fel a sok közül.

II, 8, 50. *Quod Methymnaeam vitio mutaverit uvam.* — Egyike a legértetlenebb és rosszul magyarázottabb helyeknek. Még az a furesaság is hozzá járul, hogy miután a sok régiebb editiókbeli *mutaverat* helyett a kéziratoknak csak nem öszvesége által ajánlott *mutaverit* olvasatot fogadták el a commentatorok, interpretatioikat még mind a korábbi olvasatra: *mutaverat*, alapítják. Természetesen; mert „lectionem, non scholiastam mutaverunt.“ A Cruq. scholiastája

mutaverat-ot olvas és ahhoz szabja elemzését: „*vitis. suo. mutaverat. dum mutatur, acidam fecerat, et vitaverat.*“ Nemde ennek a viszhangja akár a Doering jegyzete: „*vitis mutaverit* (*vitiaverit, corruperit*) *uvam, quod ex vino Methymnaeo mutatum sit in acetum*“; akár az Orellié: „*acetum ex vino Lesbio confectum vitio, id est fermento, Gährung*“? Hát nem tudták meggondolni, hogy a *coniunctivus v. futurum exactum* sehogy sem fér össze a *fait accompli*-val? Nem azt, hogy az eczet nem ronthatta el azt a bort, a melyikből lett mert a míg nem lett, nem is volt eczet? Az interpretések szerint pedig még bor se volt, hanem csak szőlő, s ezt már megvesztegette az az eczet, a mely belőle leendő volt! A vers természetes és kínálkodó értelme az, hogy a kérdéses vers egyedül csak erejét akarja jellemezni az emlegetett eczetnek (*non sine aceto, quod* etc.), azt állítván róla, hogy „még a *Methymnaei* szőlőt is meg savanyitná (*mutaverit vitio = acore*)“.
 Micsoda szőlőt? kérdik. Felelet, azt a melyet nem csak ebéd végén, hanem ebéd közben is szoktak csemege gyanánt hordozni Romában. „*Dum haec loquimur puer speciosus calathisco uvae circumtulit*“ (*Petr. Sat. 41.*). „Oly erős, csipős volt hát az az eczet, hogy a vele készített saláta vagy mártalék előtt vagy után evett legédebb szőlőt is meg birná savanyitni az ember szájában.“
 Mert bizony, akárhogy metaphORIZÁLJUK is az *uva-t vinum-má* s az *acetum*-ot „*fermentum-má*, eczet és édes szőlő másutt, mint az ember szájában, semmiképp se találkoznak.

Én pedig ezuttal senki száját tovább nem savanyitom s a commentariusok con amore élvezésében nem háborítom; hanem ezennel búcsut veszek a kedves és reménylem jegyzeteim által itt ott érthetőbbé tett satiráktól.

<i>VII. Szám.</i> Ujabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII és XVIII. századbeli párhuzamokkal V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt.) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l.	Ára 80 kr.
<i>VIII. Szám.</i> A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. Kun Géza, lev. tagtól. 1872. 59 l.	38 kr.
<i>IX. Szám.</i> Magyar szófejtegetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l.	10 kr.
<i>X. Szám.</i> A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114. l.	70 kr.
<i>XI. Szám.</i> A Detterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23. l.	20 kr.
<i>XII. Szám.</i> Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l.	10 kr.

A m. tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

KALEVALA.

A FINNEK NEMZETIEPOSZA.

Az eredetiből fordította

Barna Ferdinánd.

Ára 2 frt. 30 kr.

FINN NYELVTAN.

Irta

Fábián István.

Ára 2 frt.

CHRESTOMATHIA FENNICA.

FINN OLVASMÁNYOK.

Szerkesztette

Hunfalvy Pál.

Ára 3 frt.

REGULY ANTAL

H A G Y O M Á N Y A I.

A vogul föld és nép.

Ára 4 frt.

Épen most jelent meg

a m. tud. Akadémia költségén

A

MAGYAR IGEIDŐK.

IRTA

SZARVAS GÁBOR.

TARTALMA:

Előszó. — Bevezetés. — I. szakasz: Milyen fogalom rejlik a magyar nyelv igealakjaiban. — Az irt alak, az irt alak, az irand alak, az ir vala alak, az irt vala alak, az irtifog alak. — II. szakasz: Jogosultak-e mind az újabb irodalomban divatozó igealakok? — III. szakasz: Az igeidők használata, a főidők, a viszonyos idők, észrevételek.

Ára 2 frt.

Pest. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában. 1872.